

УКРАЇНА В МИНУЛОМУ

ВИПУСК III

Київ-Львів
1992

UCRAINA IN ANTIQUIS

VOLUMEN III

Kioviae-Leopoli
MCMXCIII

УКРАЇНА В МИНУЛОМУ

ВИПУСК 3

Київ-Львів
1993

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ

Редакційна колегія:

*Ярослав ДАШКЕВИЧ, Мирон КАПРАЛЬ, Ігор СКОЧИЛЯС
Ярослав ФЕДУРУК*

Матеріал статей викладено в авторській редакції

Наші меценати:

Банк «Верховина» (Львів)
Редакція «Літопису УПА» (Торонто)

Випуск підготовлено за сприянням:

Інституту української археології АН України (Київ)
Інституту національного відродження
при Тернопільській крайовій раді Народного руху України

© П. Кагуй, Г. Дем'ян,
О. Дзюбан та ін., 1993

ISBN 5-87332-026-8

З М І С Т

<i>Петро Казуй.</i> Матеріали до історії УПА, ОУН у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України	7
<i>Григорій Дем'ян.</i> Двадцять п'ять повстанських пісень.	10
<i>Орест Дзюбан.</i> Матеріали до історії УПА.	43
<i>Тарас Андрушшин.</i> П'ять документів до історії національно-визвольної боротьби на Львівщині (1944-1947 рр.)	55
<i>Костянтин Бондаренко.</i> До питання про українсько-німецькі стосунки у 1944 році.	68
<i>Костянтин Бондаренко.</i> Свідчення про спільні дії УПА та АК на Перемиській землі у 1945 р.	88
<i>Василь Кук.</i> Маловідома брошура Петра Полтави.	93
<i>Ірена Давид.</i> "Суд" над Оленою Степанів	106
<i>Ярослав Дашкевич.</i> Кенгірське повстання 16 травня-26 червня 1954 р.	114
<i>Микола Дубас.</i> Гулагівська енциклопедія Жака Россі.	134
Summaries	137
Contents	140

**МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ УПА, ОУН У ФОНДАХ
ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ
І УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ***

Історія Української Повстанчої Армії та Організації Українських Націоналістів надалі залишається в Україні маловивченою. Тут хотілось би зробити побіжний огляд загальної характеристики матеріалів та документів з історії УПА, ОУН, колишніх спецфондів Центрального Державного архіву вищих органів влади і управління України (далі -- ЦДАВОВУ). Перш, ніж приступити до викладення основного матеріалу, можна сказати, що більшість матеріалів з історії УПА, ОУН, котрі потрапили до НКВС та інших органів як трофеї, збереглися. Вони сконцентровані, зокрема, в Центральному Державному архіві громадських об'єднань України (кол. архів при ЦК КПУ), бібліотеці Центрального Державного управління України, в архівах Служби Безпеки України, Міністерства Внутрішніх Справ та у відповідних обласних архівах (з офіційних повідомлень в СБУ та її підрозділах окремо виділених фондів немає, а матеріали знаходяться у приватних кримінальних справах). Дуже велика кількість цінних документів знаходиться в архівах Москви та Санкт-Петербурга.

У ЦДАВОВУ вдалося виявити п'ять окремих фондів, у котрих висвітлюється національно-визвольна боротьба УПА, ОУН:

фонд 3833: «Крайовий провід Організації Українських Націоналістів (С УН) на західно-українських землях» (має три описи, загалом 438 справ);

фонд 3836: «З'єднання Західних груп Української Повстанчої Армії «УПА-Захід», 1942-1945» (75 справ);

фонд 3837: «З'єднання Південних груп Української Повстанчої Армії «УПА-Південь», 1942-1945» (10 справ);

фонд 3838: «З'єднання Північних груп Української Повстанчої Армії» (130 справ);

фонд 3967: «Фонд команданта Военного району «Іскра» Української Повстанчої Армії» (50 справ).

Весь обсяг фондів, фактично, -- це документи і матеріали безпосередньо про діяльність УПА, ОУН. Лише одиничними з-поміж них є документи НКВС, військових комісаріатів тощо, а також документи польського і німецького походження. Трапляються і випадкові матеріали, які не мають прямого відношення до УПА, ОУН. Це, головним чином, з тої категорії, котрі були вилучені при обшуках або знайдені у загиблих. Тут переважають особисті речі -- приватні документи від різних установ, фотографії, щоденники, інші особисті записи тощо.

У цих фондах трапляються документи Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і Антибільшовицького блоку народів (АБН).

Всі фонди були засновані протягом 1940-1980-х років (початкове укомплектування ф. 3838 датується 18 серпня 1945 р., ф. 3837 -- 29 серпня того ж року, ф. 3836 та 3967 -- від 1953 р., ф. 3833 -- 1960-1980-ті роки. Причому опис останнього фонду не містить посилань на попередні укомплектування документів).

* Колишній Центральний Державний архів Жовтневої революції у Києві.

На багатьох документах є написи, що вони направляються з місць, де були здобуті районними або обласними підрозділами НКВС. Багато матеріалів перекладено на російську мову, а також здійснено передруки чи переписи із невиразних рукописів (це здійснювалося працівниками НКВС із зазначенням дати, прізвища, посади та звання виконавця). На таких документах трапляються резолюції про необхідність направити ці документи в обласні підрозділи НКВС для оперативної роботи. Записи органів влади, переклади, переписи датуються 1944-1945 рр.

По тематиці всі документи можна класифікувати на три великі групи: а) з історії ОУН (до утворення УПА); б) матеріали Українського Державного Правління (далі — УДП); в) історія УПА та документи ОУН з часу утворення УПА.

Матеріалів з історії ОУН перед проголошенням Акту відновлення Української Держави у червні 1941 року та творення УПА порівняно небагато. Документи різносторонні: переписка керівництва (як правило, зашифрована), інструкції, розпорядження, звіти, статті тощо.

Об'ємною, цікавою групою документів є матеріали діяльності УДП (біля 35 справ). Це: 1. Чернетки документів, документи УДП, зокрема, розпорядження, призначення на державні посади. Деякі з них завірені власноручним підписом Ярослава Стецька та печаткою УДП; 2. Рішення, резолюції зібрань сільських та міських громад в підтримку влади УДП; 3. Матеріали з діяльності адміністрації УДП в окремих містах (зокрема, в Житомирі), районах.

Найрізноманітніші матеріали дають можливість дуже різнобічно пізнати історію УПА. До основних документів, котрі переважають кількісно, можна віднести накази, розпорядження, інструкції, звіти керівників різних підрозділів УПА, котрі, у свою чергу, поділяються на організаційні, політичні, вишкільні, інформаційні, господарсько-фінансові, санітарні тощо. Досить багато різних заяв за підписами командування УПА, проводу ОУН. Вони переважно агітаційно-пропагандивного інформаційного характеру. Багато звернень від 1944-1945 рр. до червоноармійців, які, як правило, закінчувались гаслами «Смерть Гітлеру!», «Смерть Сталіну!». Більшість з них виготовлені у вигляді листівок.

Вишкільні матеріали передбачались як для керівного складу УПА, так і для рядових вояків і курсантів. Збереглося багато навчальних програм, курсів, правил тактичного, військового, конспіративного, ідеологічно-політичного гатунку. Є також переклади військових статутів, настанов Червоної Армії, військово-вишкільних матеріалів західно-європейських авторів.

Цілий комплекс документів ф.3836 (31 справа) стосується старшинської школи «Лісові Чорти» і підстаршинської школи «Олені». Це документи вишкільного плану, а також навчальні програми. 23 справи містять в собі шкільні зшитки із записами лекцій різних дисциплін ідеологічно-політичного, військового, військово-топографічного характеру. Збереглися навчальні підручники, посібники з історії, літератури, географії.

Матеріали господарсько-фінансового плану зводяться здебільшого до актів, звітів, розписок про наявність амуніції, запасів харчів, їх збір та придбання у населення, розподіл. Трапляються звіти про наявне озброєння, канцелярське приладдя.

Важливими є документи 1943-1944 рр. про розподіл землі серед населення у місцевостях, контрольованих УПА. Серед них — списки мешканців ряду сіл, звіти про посіви зерна.

Санітарні документи знаходяться в окремих справах, а також часто трапляються випадково. Це вишкільні матеріали (цикли лекцій з медицини), інструкції,

розпорядження, звіти про пророблену роботу Червоного Хреста, наявність медикamentів, списки поранених, госпіталізованих, ін.

Цінними матеріалами є періодичні видання УПА, ОУН. У зазначених фондах містяться понад сорок різновидностей журналів, газет, бюлетенів. Сюди входять як всеукраїнські часописи (напр. «Ідея і чин»), так і бюлетні окремих підрозділів УПА по кількох сторінках. Серед них багато інформаційних, наприклад, радіоінформатори -- огляди інформації з радіопередач.

Приблизно 70 окремих справ -- це брошури, статті, реферати, промови ідеологічно-пропагандивного змісту. Підписи авторів здебільшого під псевдонімами.

Окрему незначну групу документів становить фольклор: пісні, вірші, складені вояками УПА, переробки колядок, щедрівок тощо. Трапляються повісті, п'єси, художні нариси, роздуми. Тут переважно збереглися підписи авторів.

У багатьох справах зустрічаються матеріали мартирологічного характеру. Це некрологи, списки людей, розстріляних німцями та радянськими репресивними органами, короткі інформації про випадки вбивств мирного населення.

Ряд архівних документів висвітлюють українсько-польські стосунки. Це листівки-звернення УПА, ОУН до поляків, інформація про окремі переговори на місцях з представниками Армії Крайової, повідомлення про випадки погромів, вбивств між українським і польським населенням. В інформаційних «оглядах подій» часто вміщені аналітичні матеріали про ставлення поляків та Армії Крайової до ОУН, УПА та до українців в цілому.

Окрім зазначених, трапляються також документи про підготовку та проведення українських свят (Свято Героїв, День Зброї, Свято моря та ін.). Є немало протоколів допитів у зраді ОУН, УПА, щоденників і особових анкет вояків УПА і т. п.

Зустрічаються цілі комплекси документів, які, очевидно, як трофеї діставалися ворогові при захопленні архівів, документацій підрозділів УПА. До таких комплексів можна віднести документи 1943-1944 рр. з діяльності військової округи «Заграва», загонів імені Богуна, імені Остапа та ін.

Менше половини всіх документів -- оригінали. Решта -- скопійовані в канцеляріях УПА або другі-треті примірники оригіналів.

За станом збереження біля 5-10 відсотків документів пошкоджені вологою, вицвілі, надірвані, окремі з них, фактично, знищені повністю. Досить багато матеріалів збереглося фрагментарно -- без кінця, початку або окремих середніх аркушів.

Попри всю важливість документів з описаних фондів, відчувається, однак, їхне вторинне значення до тих матеріалів, котрі зберігаються у тих архівних збірках України, котрі досі не розсекречені.

ДВАДЦЯТЬ П'ЯТЬ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ

Український народ ніколи не очікував чиеїсь оцінки визвольного руху 1940-1950-х років, а сам славив його піснями, переказами, легендами та оповіданнями-меморатами. Цього процесу не зупинили жорстокі переслідування. Безсилою виявилась і продумана система фальсифікування історії ОУН та УПА. Правдивість, поетична краса і багатство цього тематичного гласту фольклору є настільки потужними, що немало творів проривалось через найгустіші сита цензури на сторінки офіційних видань в державах московсько-більшовицької системи. Тепер же повстанські пісні активно побутують практично всюди, де живуть українці, окремі навіть перекладені іншими мовами, в т. ч. словацькою та російською.

Протягом багатьох років праці над збиранням українського фольклору мені не випадало потрапляти до такого галицького села чи міста, в якому поряд з загальнопоширеними повстанськими піснями не було б суто своїх, що розповідають про місцеві події і борців за волю України. За кількістю і різноманітністю український повстанський пісенний фольклор є в декілька разів багатшим, ніж стрілецький. Однак, досі не маємо такого видання цих творів, яке б представляло бодай їх усі жанри.

Порівняно найбільшу кількість надруковано у збірнику популярного типу "Співаник УПА" /65 пісень/. Львівський "Меморіал" у 1992 році практично повторив його, додавши на початку та в кінці 10 творів давнішого походження¹. Низку нових зразків увів до своєї книжечки "Повстанські пісні" педагог і фольклорист Василь Подуфалій². Люба Дечаківська підготувала "Пісні УПА з голосу Михайла Зеленчука"³. А.Пастушенко з Рівного впорядкував записи із села Дермані Здол-

1. Співаник УПА /Музика й гармонізація: Остап Бобикевич, Юрій Лаврівський, Омелян Плешкевич, Іван Повелячек. Літературна редакція: Богдан Кравців, Богдан Нижанківський, Василь Шульга. Мистецьке оформлення: Мірон Білинський. — Регенсбург: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів і Братства б. вояків УПА ім. св. Юрія Переможця, 1950.

2. Борці за волю України: Співаник з нотами. — Львів: "Меморіал". 1992.
На обкладинці і паратитулі: Співаник УПА.

3. Повстанські пісні /Упорядник і музичний редактор Василь Подуфалій. Художник Ярослав Миколишин. — Тернопіль, 1992.

4. Пісні УПА з голосу Михайла Зеленчука в записах Люби Дечаківської. — Івано-Франківськ: Вид-во МАНРЕ і ДВК, 1991.

5. Ми йшли до бою: (Пісні Української Повстанської Армії) /Упорядник А.С.Пастушенко. — Дубно: "Наш край", 1992.

6. І скажем правду в очі всім: Пісні української національно-визвольної боротьби. Знанням і незнанням борцям за волю України присвячую — Зіновій Бервезький. — Дрогобич, 1990.

7. Пісенник. А ми тую червону калину: Пісні української національно-визвольної боротьби /Зібрав і упорядкував Зіновій Бервезький. — Дрогобич, 1990.

8. В дорогу: Пластовий співаник. — Видано заходами КПС Канади, 1972.

9. А ми тую червону калину підіймемо: Збірник повстанських пісень. Текст друкується за підписним виданням "Збірник повстанських пісень" — УПА-Північ, 1949 рік /Упорядники Богдан Берекета, Юрій Хлопук. Художник Микола Кумановський. — Луцьк, 1992.

10. Нам пора для України жити: Шкільний співаник /Зібрали і упорядкували С.В.Ковальчин, П.В.Гушоватій. — Дрогобич: Вид-во "Відродження", 1991.

11. Повстанська ліра: Сурмачі, Похід, На постої /Редактор-упорядник Микола Дубас. — Львів: "Меморіал" 1992.

бунівського району, які вийшли в світ під назвою "Ми йшли до бою"⁵. Всі три останні збірки невеликі. Перша з них містить 50, друга — 32, а третя — 18 текстів з мелодіями.

У найновіший період боротьби за державну самостійність України на Львівщині почав видавати власні записи народно-вокальної творчості, між ними й повстанської, окремими книжечками "І скажем правду в очі всім"⁶ та "А ми тую червону калину"⁷ Зиновій Барвецький з Дрогобича. Важливі з багатьох точок зору пісні опубліковані в 12-ому та інших томах "Літопису Української Повстанської Армії", включені до різноманітних збірок "В дорогу"⁸, "А ми тую червону калину підійmemo"⁹. "Нам пора для України жить"¹⁰, "Повстанська ліра"¹¹ і в періодиці. Але в більшості з них часто повторюються поширені зразки.

Найвизначнішою подією в історії публікацій таких пісень має стати спеціальний том "Літопису Української Повстанської Армії", упорядник якого Зенон Лавришин із Канади відібрав кілька сотень творів. Зрозуміло, що й це видання далеко не вичерпає всього багатства повстанського пісенного фольклору. Його збирання триває.

Зараз в Інституті народознавства АН України готується до друку наукове видання повстанських пісень, основу якого становлять польові записи 1977-1992 років. Малу частинку з цього пропонуємо увазі читачів.

Відібрано зразки з таким розрахунком, щоб представити різні регіони України в тому числі й Наддніпрянщину, показати їх жанрово-тематичне розмаїття, варіантність і разом з тим — наявність у кожній місцевості маловідомих пісень, які заслуговують на особливу увагу.

Календарно-обрядові пісні в цій добірці репрезентують колядки «Нова радість стала, як УПА повстала», «Дивная новина, що нині за днина», та гайка «Браття-стара, кругом станьом». Перші дві, ймовірно, створені в Засянні і заслуговують на увагу вже тим, що стали відомими і в центральній частині Бойківщини. Гайка розкриває народне розуміння причин і передумов виникнення повстанського руху.

До історичних пісень можна віднести твори про повстанських командирів Бея — Василя Жужевича («В неділю рано в Бережниці»), Бистрого — Петра Хамчука («Нестримним потоком чота за чотою»), Ема — Дмитра Пелипа («В Кам'янці-Пиратині»), Тополю — Богдана Никорчука («Гайок зелененький стоїть над водою»).

Багато пісень зберегло для історії правдиву інформацію про обставини героїчної жертвовної загибелі в боях проти переважаючих сил ворога підвідділів чи груп українських повстанців («Всю ніч не вгавала страшна завірюха»), часто згадується в них і конкретні псевда підпільників, наприклад, у творі «У четвер сполудні вітрець повіває»:

Оден був друг Карий, другий Морозенко,
Третій стрілець славний -- це був Крамаренко...

Справжні прізвища згаданих вище повстанців, відповідно, -- Михайло Дудка, Михайло Глобак і Петро Духович із села Козина Тисменицького району Івано-Франківської області.

З цієї частини України походить пісня «На Спаса сполудня», яка є неспростовним документом, котрий засвідчує, хто насправді заповнював криниці тілами закатованих українців. Люди з околиць Вигоди добре пам'ятають прізвища тих мучеників, яких «засунули глинов» у криниці, не забули й катів.

Мудрість невідомих авторів таких пісень виявилась в тому, що в узагальнюючих картинах типових подій прізвища героїв не називались. Тоді твір швидко по-

ширювався на значній території і його в багатьох місцях люди сприймали, як згадку про те, що відбувалось в їхніх околицях («Під буйним дубом в темну нічку», «Стоїть сумно край дороги повстанська могила»). З цієї групи до запропонованої добірки включено відносно повний первісний текст жартівливої пісні «Служив козак в повстанцях», яку радянські музично-хорові працівники збіднили до невпізнання.

На прикладах пісень «Нас питають, якого ми роду», «Ми -- повстанці, лицарі України», «В сорок другім році пішли ми у ліс», «Вже вечір вечеріє», «Ішли ми до бою темними лісами», «Мила люба, будь здорова» та інших легко відчуті та усвідомити той настрій, який панував у середовищі сотень тисяч українців, що зі зброєю в руках ставали в лави борців за волю нації, а також мільйонів їх помічників. Тут згадаю також пісню «Ішли ми до бою темними лісами» та коментар до неї виконавця Василя Уманського з міста Гайсина на Вінниччині. Цей подільнин розповідав, що в їхньому краї бандерівців називали нашими хлопцями, так само як і в Галичині. Від них його мама перейняла пісню і навчила співати її свого сина.

Повстанська пісня, подібно до козацького епосу, житиме з нами вічно. Вона є найкращим визнанням боротьби ОУН і УПА.

1. НОВА РАДІСТЬ СТАЛА, ЯК УПА ПОВСТАЛА

Нова радість стала, як УПА повстала,
Яка підлих комуністів знищила немало. 2

АКА* помагає, бо вже добре знає,
Як антихрист лютий Сталін народи карає. 2

Ой ти, Христе Боже, і ти, УПА, тоже
Борони нас від вивозу: нам і тут є гоже. 2

Лихая година в нас панує нині,
Та вже скоро народиться воля Україні. 2

Записав Г. Дем'ян 3 травня 1992 року
в с. Славське Сколівського району Львівської області
від Анастасії Марчишин, 1924 року нар.
Мелодію розшифрувала Галина Худик.

* АК -- Армія Крайова, польська підпільна армія, яка на певний час уклала з УПА угоду про співпрацю в боротьбі проти московського імперіалізму та його найманців у Польщі.

2. ДИВНАЯ НОВИНА, ЩО НИНІ ЗА ДНИНА

Дивная новина, що нині за днина.
Проти війська виступає Керсонська* Вкраїна. 2

Не у людській хаті, а поміж бидляти,
Там, напевно, виростали комуністи кляті. 2

Та діло погане, що польські фірmani
Получились в одну банду із більшовиками. 2

Наче круків згряя в села налітають,
Граблять, нищать та плондрують, людей виселяють. 2

Та для оборони повстанські загони
Держать в страху і тривозі польські гарнізони. 2

Рідво ми, повстанці, святкуєм в землянці,
Бо панують на Україні вражі голодранці. 2

Всі підем за волю у бої криваві,
Другі свята відсвяткуєм у своїй державі. 2

Записав Г. Дем'ян 3 травня 1992 р.
в с. Славське Сколівського району Львівської області
від Анастасії Марчишин, 1924 року нар.
Мелодію розшифрувала Галина Худик.

3. БРАТТЯ-СЕСТРИ, КРУГОМ СТАНЬМО

Браття-сестри, кругом станьмо, кругом станьмо
І разом гаївки заспіваймо. 2

Заспіваймо про минуле, про минуле,
Щоби браття-сестри не забули. 2

Не забули, пам'ятали, пам'ятали,
Щоби своїм дітям розказали. 2

Польська шляхта нарід била, нарід била,
Аж ся Україна зажурила. 2

* Керсонська -- Закарпатська Україна -- споконвічні українські землі з нашим автохтонним населенням, які диктатор СРСР Й. Сталін після другої світової війни віддав Польщі.

Нарід била, катувала, катувала,
А дітей до мурів розбивала. 2

Двадцять років ми страждали, ми страждали
Аж мо ся комуні дочекали. 2

Вона нам волю обіцяла, обіцяла,
На руки кайдани закладала. 2

А ми кайданів не боїмося, не боїмося,
А ми кайданам не дамося. 2

Будем боротися до загину, до загину,
Все ж таки збудуем Україну. 2

Записав Г. Дем'ян 4 листопада 1991 р. в
м. Львові від Марії Мельник, 1952 р. н.,
із с. Малий Полнохів Перемишлянського району
Львівської обл.
Мелодію розшифрувала Галина Худик.

4. ВІНОТЬ ВІТРИ ТА БУЙНО ГУЛЯЮТЬ

Віноть вітри та буйно гуляють
По широких стелах та ярах.
Віноть вітри та буйно гуляють,
Про козацькую долю шумлять. 2

Вже набридли муки і тортури,
Вже набридло московське ярмо.
Гей же браття, у ряди ставаймо!
Ми Україні пропасти не дамо! 2

Беріть, хлопці, кріси і гранати,
Ми будемо ворогів стріляти.
Нехай зазнають московські кати,
Як українці за волю стоять. 2

Ліс -- наш батько, темна нічка -- мати,
Кріс і шабля -- це наша рідня.
Кидай, козаче, молоду дівчину:
Темна могила -- це жінка твоя. 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
від Дідик Ганни, 1933 р. н.,
із с. Березовиці Тернопільського району
Тернопільської обл.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

Слова Санжари. Музика Тирси-Кухаренка

5. РОЗДАЛИСЬ ВИСОКІ ГОРИ

Роздались високі гори,
Ліс дрімучий відступа,
То ідуть в похід суворий
Славні хлопці із УПА. 2
Кріс до рук! Готуй набой!
Хто Вітчизною живе,
Батько з сином, брат з сестрою --
Всіх на бій тризуб зове!
Три століття гнів клебоче,
Крає груди пімсти біль,
Триста років дні і ночі
Не втиха за правду бій. 2
Кріс до рук!..
Час настав, прийшла година --
Гайдамаки йдуть нові,
Рве кайдани Україна,
Святить волю в злій крові. 2
Кріс до рук!..
Діти мужнього народу,
Відстоім права свої,
Самостійність, честь, свободу
Української землі. 2
Кріс до рук!..
Як один, брати, до зброї!
Хай палає боротьба!
Краще слава смерть героїв,
Ніж гірке життя раба! 2
Кріс до рук!..

Розступились ліс і гори,
 В ноги стеляться поля,
 Шле привіт повстанцям море
 Й з рабства звільнена земля. 2
 Кріс до рук!..

Майори ж повік віднині,
 Наш блакитно-жовтий стяг!
 Слава! Слава Україні!
 Слава лицарям звияг! 2
 Кріс до рук!..

Пісню для цієї публікації подав Богдан Завадка з такою приміткою:
 «Автор "Повстанського маршу" -- Санжара, родом із Запорізької області
 (село Санжарівка). У 1954-1955 рр. він очолював провід
 У (країнських) Н (аціоналістів) у
 концтаборі в Омську, де виходив часопис «Голос нескорених».
 У ньому публікувався
 «Повстанський марш». Музику написав Тирса-Кухаренко,
 про котрого, властиво, знаю лише те, що він був тоді
 парубком років 25-27, здається, звали його Грицем».

6. ІШЛИ МИ ДО БОЮ ТЕМНИМИ ЛІСАМИ

Ішли ми до бою темними лісами,
 Ішли за Україну -- рідний край,
 Українське військо Степана Бандери
 За волю, за честь і звичай. 2

Нас били, стріляли, били, катували
 Червоні кати-москалі.
 Ми стерегли державу від клятої навали
 І гнали з української землі. 2

Була Україна в сльозах і руїнах,
 Тужила за синами вона,
 Але ще не вмерла, не впала на коліна
 Чудова наша рідна сторона. 2

В далекім Сибіру вмирали герої,
 Віддати життя їм довелося.
 На нашому стягу священні кольори --
 Це кольор неба і розлив колось. 2

Ішли ми до бою темними лісами,
 Ішли за Україну -- рідний край,
 Українське військо Степана Бандери
 За волю, за честь і звичай. 2

Записав Г. Дем'ян 9 серпня 1992 р. в м. Києві
 під час святкування 50-річчя УПА від Василя Уманського,
 1940 р. н., з м. Гайсина Вінницької області.
 Мелодію розшифрувала Галина Худик.

7. НАД ЗАВАДКОВ ВОРОН КРЯЧЕ

Над Завадков ворон кряче, 2
 А по селах мати плаче. 2

Вона плаче ще й ридає, 2
 Свого сина виглядає. 2

Єт син упав у бою 2
 За Україну, єї волю. 2

Співачка розповідає: "Га Завадка в Ліському районі... В Польщі... Поляки вирізали всіх людей, вибили, маленьких дітей навіть по плотах вішали... А мені було тринадцять років. Ми жили в селі Чашин, але то не дуже далеко... Десь кілометрів шість. Там мій вуйко жив". Дитина запам'ятала далеко не все. Насправді польсько-більшовницькі війська нищили це село, тобто Завадку Морохівську, поступово аж чотири рази: 24 січня, 28 березня, 13 і 30 квітня 1946 року. Докладніше див.: Доповнення до протоколу в справі морду українського населення в с. Завадка Морохівська, пов. Сянок. 25.5.46 р. // Україна бореться: з документів краєвої боротьби. 1946. -- Видання ЗЧ ОУН, (т. 46) -- с. 37-40.

Записав Г. Дем'ян 3 травня 1992 р.
 в селі Славське Сколівського району Львівської області
 від Євтух Ганни, 1932 р. н.,
 переселенки із Завадки Морохівської.
 Мелодію розшифрувала Г. Худик.

8. В СОРОК ДРУГІМ РОЦІ ПІШЛИ МИ У ЛІС

В сорок другім році пішли ми у ліс,
Щоб битись за Україну і за свій нарід.

Гей, слава, слава,
Ми йдем на ворога
За вільну Україну,
За рівні права.* 2

Сотники в попонах на конях ідуть,
Попереду юнаки прапори несуть.

Гей, слава...

Тризуб Володимира на чолі юнаків,
Прапор жовто-блакитний на вітрі майорить.

Гей, слава...

Ходили ми по лісі, та більше не будем,
Підемо на Київ -- напевно здобудем.

Гей, слава...

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
в м. Києві під час святкування 50-річчя УГІА
від хору Товариства «Просвіта» української мови з м. Рівне.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

9. МИ -- ПОВСТАНЦІ, ЛИЦАРІ ВКРАЇНИ

Ми -- повстанці, лицарі України,
Ми з ворогом у бій святий ідем,
Ми свято вірим в нашу перемогу,
Що ми Україні волю принесем. 2

* Цей приспів повторюється два рази після кожного куплета.

Хоть нас сотня впаде за її свободу,
Ті, що остануть, будуть продовжать
Боротьбу за славу, за нашу державу
Від Сяну до Дону, Тиси по Кавказ. 2

А тепер нас ворог нищи і лютує,
Каже відкрито, що України нет.
А ми катови докажемо збройно,
Що Україна була і ще буде жить. 2

Записала Г. Худик 16 червня 1992 р.
в селі Сілець Галицького району Івано-Франківської області
від Марії Владики, 1923 р. н.
Вона ж розшифрувала мелодію.

10. ВЖЕ ВЕЧІР ВЕЧОРІЄ, СЛУХАЄМО НАКАЗ

Вже вечір вечоріє, слухаємо наказ.
В село не поспішаєм, нечеряти вже час.

Ах бій, кровавий бій за нарід свій.
Розіб'ємо комуну, стане народ вільний.

А вітер нам дорогу гарненько замітає,
Мов дзвін на Україні повстанська сурма грає.

Ах бій, кровавий бій...

Пірвемо ми комуну за нарід у тюрмах,
Поведе нас Бандера, забудемо ми страх.

Ах бій, кровавий бій..

Записала Степанія Смолюк 28 серпня 1991 р.
в с. Кобло Старосамбірського району Львівської області
від Сусуловської Ярослави, 1929 р. н.
Співачка твердить, що пісню склав її брат
Дудич Микола
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

11. У ЧЕТВЕР СПОЛУДНІ ВІТРЕЦЬ ПОВІВАЄ

У четвер сполудні вітрець повіває,
Совіти по лісу бандерів шукают. 2

Надигали бункір і стали кричати:
«Вилазей, бандюго, бо будем стріляти!» 2

А там три друзяки не хтіли ся здати
Та й стали з криївки гранати кидати. 2

Гранати кидали, свій гімн заспівали,
"Слава Україні!" — всі три закричали. 2

"Слава Україні!" — всі три закричали.
Гранати зірвали, ся порозстріляли. 2

Оден був друг Карий, другий Морозенко,
Третій стрілець славний -- це був Крамаренко. 2

Упали друзяки, слава їх не впала.
Слава Україні і героям слава!

Записала Г. Худик 15 червня 1992 р.
в селі Козина Тисменицького району Івано-Франківської області
від Легін Ганни, 1927 р. н., та Пасічної Марії, 1930 р. н.
Вона ж розшифрувала мелодію.

12. НЕСТРИМНИМ ПОТОКОМ ЧОТА ЗА ЧОТОЮ

Нестримним потоком чота за чотою
Ідуть українські сини,
Залекі від смутку, не близькі з журбою
і Незаміні «Сірі вовки». 2

Ідем ми на пеклик народу до бою,
Нас кличуть залекі віки,
І залекі відваги несемо з собою,
Незнам-й ми «Сірі вовки». 2

Уні Львовом ми били комуни завзято,
і били над рідним Збручем
ІІдем і на Київ, під'єм на Карпати
Із гордим свободи кличем. 2

На нас посилає комуна гармати,
На нас посила літаки,
Но серця палкого вогнем не зламати;
Незламні ми «Сірі вовки». 2

Ми горді і сильні залізні чоти,
Для нас не страшний є цей бій,
У славному ряді, орлиному леті
Нас Бистрий веде, командир. 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
від Богдана Вергуча, 1957 р. н., та Івана Вівата, 1956 р. н.,
які живуть у Чортківському районі Тернопільської області.
Мелодію розшифрувала Галина Худик.

13. В КАМ'ЯНЦІ-ПИРАТИН, ТАМ ЛІСУ НЕ КУПА

В Кам'янці-Пиратин, там лісу не купа,
Але ж там містився славний курінь УПА, раз.
Гей, же враз, орлята, гей, же враз, соколи,
Але ж там містився славний курінь УПА, раз.

Славний полководець б'є ворогів громом,
Він є герой --- борець, а зовється Емом, раз.
Гей, же враз, орлята, гей, же враз, соколи,
Він є герой --- борець, а зовється Емом, раз.

Згряя більшовицька про то дізналася,
Розбивати курінь зразу же взялася, раз.
Гей, же враз, орлята, гей, же враз, соколи,
Розбивати курінь зразу же взялася, раз.

На другий день рано Ем був в далечині,
Як гармати били по пустій соснині, раз.
Гей, же враз, орлята, гей, же враз, соколи,
Як гармати били по пустій соснині, раз.
Ем зібрав залогу, сказав: "Слава Богу!

Військо все здорове". Та й рушив в дорогу, раз.
Гей, же враз, орлята, гей, же враз, соколи,
«Військо все здорове». Та й рушив в дорогу, раз.

Записав Г. Дем'ян З. ХІ. 1991 р.
в м. Рава-Руська Жовківського району Львівської області
від Іванни Павлик, 1931 р. н.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

14. В НЕДІЛЮ РАНО В БЕРЕЖНИЦІ

В неділю рано в Бережниці,
Там Бей з родиною сь прощав,
І зі своїм Веселим-другом
Він на Слобідку поспішав. 2

А у Слобідці, в крайній хаті,
Яка стоїть біля Верчан,
Він там зайшов квартирувати
І твердим сном з Веселим спав. 2

В того газди був наймитюга,
Що з праці рук творив життя,
Як він побачив сп'ячих хлопців,
То до Стрия він поспішав. 2

І не тривало півгодини,
Як хлопці спали твердим сном,
А той проклятий наймитюга
Прийшов під хату з барахлом. 2

Хлопці зі сну ся пробудили,
Стали гранатами кидать,
А хата вже обкружена,
Не було їм куди втікать. 2

Веселий взяв пістолет в руки
І хтів через вікно скакать,
Він хтів через вікно скакати
І неживий на землю впав. 2

А Бей узяв зарядку* в руки

І по комуні став стрілять.
Комуна стала вже відступати,
А він на полі підступав. 2

Комуна стала утікати,
А він на полі підступав,
Він двох убив, третього ранив
І по-геройськи сам упав. 2

Записав Г. Дем'ян 5 липня 1992 р.
в селі Нижнє Синевідськo Сколівського району Львівської області
від Степана Баля, 1934 року нар.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

15. МИЛА, ЛЮБА, БУДЬ ЗДОРОВА

Мила, люба, будь здорова,
Прощавай, бо я вже йду
В партизанській загони,
За Україну на війну. 2

Тоді, мила, повернуся,
Як вчую такі слова,
Що воскресла Україна,
Моя ненька дорога. 2

Ми не хочемо Варшави,
Ми не віримо в Москву.
Все чуже і нам вороже
Рознесемо по степу. 2

Записала Г. Худик 16 червня 1992 р.
в с. Сілець Тисменицького району Івано-Франківської області
від Марії Владики, 1923 р.н.
Вона ж розшифрувала мелодію.

*Зарядка -- власне десятизарядка, автоматичний хріс на десять набойів.

16. СЛУЖИВ КОЗАК В ПОВСТАНЦЯХ

Служив козак в повстанцях,
Мав років двадцять три,
Любив він дівчиноньку
І з сиром пероги.

Ой чула, чула, чула,
Ой чула, чула ти:
Любив він дівчиноньку
І з сиром пероги.*

Із сиром, чи без сира,
Чи з житної муки,
Гарячі чи холодні,
Аби лиш пероги.

Пішов козак на стежу,
Веселий як завжди,
І здибав він дівчину,
Що несла пероги.

«Дівчино, дівчинонько,
Ти знаєш мої сни,
Ти знаєш, що я люблю
Із сиром пероги».

Дівчина молоденька
Знала стрілецькі сни
Та й винесла у корчі
Із сиром пероги.

Розсілись на узліссі,
Неначе ці пани.
Дівча його цілує,
А він їсть пероги.

А відкись з-за узлісся
Взялись роги --
Стрелець мав довгі ноги
І скочив в терени.

* Так розспівується далі кожен куплет.

Прибіг козак до сотні
І крикнув: «Вороги!
Рятуйте там дівчину
І з сиром пироги!»

Сотня пішла в атаку,
Розбила москалів,
Забрала дівчиноньку,
Макітрю перогів.

Записав Г. Дем'ян 5 липня 1992 р.
в селі Нижнє Синевідсько Сколівського району Львівської області
від Баля Степана, 1934 року нар.,
Крушельницького Йосипа, 1923 року нар.
і Винника Володимира, 1928 року нар.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

17. ГАЙОК ЗЕЛЕНЕНЬКИЙ СТОЇТЬ НАД ВОДОЮ

Гайок зелененький стоїть над водою,
Він сам милувався своєю красою. 2

Рано-раненько, ще сонце не сходить,
Провідник Тополя по гайочку ходить. 2

Пугач на дубочку став сумно кричати,
Провідник Тополя почав сумувати. 2

«Пора, хлопці, встати, до рук зброю взяти,
Бо орда червона вже йде наступати». 2

Хлопці не чекали, до рук зброю взяли,
На орду червону стріляти почали. 2

Бились цілу днину, в бою не згинались,
Молоденькі друзі з життям ся прощали. 2

А матері друзів над Дністром стояли
І чули той гомін, як сини вмирали. 2

Багато їх друзів у полон забрали,
В тюрму чернівецьку катам їх віддали. 2

-- Хлопці-горошівці, хлопці з Буковини,
За що ви страждали, з якої причини? 2

← Не жаль умирати, не жаль погібати.
Тільки щоб воскресла Україна-мати. 2

Не одна та жертва за Україну впала.
Слава Україні і героям слава! 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
від хору із с. Горошова Борщівського району Тернопільської області.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

18. НАС ПИТАЮТЬ, З ЯКОГО МИ РОДУ

Нас питають, з якого ми роду
І для кого торуєм шляхи.
Та ж це ми на брамах Царгороду
Залишили залізній щити. 2

Тож це наша долоня ширшава,
Що стискала залізного меча,
І німіла зухвала Варшава,
І Суздаль мимоволі дрозжав* 2

Хай горить поруйнована хата,
Хай в руїні лежить Чигирин,
Стане степ українцеві батьком,
Захороннеє місце -- яри. 2

Ми водили Богдана в Варшаву,
А в Полтаву варязькую рать.
Ми карали Росію за Суздаль,
За Базар ми ще будемо карать. 2

Ми підняли вже грізне повстання
За Україну, за рідні права.
Під наказом ОУН безустанно
Ми змагаємось в лавах УПА. 2

Пімстимо смерть великих героїв,
Пімстимо смерть геройського вождя,
А на холмах пугарної півночі
Ми вивісим свої знамена. 2

Записав Г. Дем'ян 5 липня 1992 р.
в селі Вижне Синевідсько Сколівського району Львівської області
від Мирослава Хандона, 1929 р. н.

19. ПІД БУЙНИМ ДУБОМ В ТЕМНУ НІЧКУ

Під буйним дубом в темну нічку
В глибокій думі дід сидів,
Сльозу ковтнув, згадавши славних,
Піславших до УПА синів. 2

Найменший син в п'ятнадцять років
Просився в батька на війну,
А він казав, ідучи з дому:
«Малий ще, сину, не візьму». 2

І так пішов із старим батьком
В УПА найменший юний син,
А мати Господа благає,
Щоб повернувся хоч один. 2

А бій кипів несамовитий,
Додому сумні вістки йшли,
Що два убитих, сповістили,
А два ще б'ються як орли. 2

* В іншому варіанті запису співак замість Суздаль назвав султан, але потім його виправили його ж старші односельці, і він визнав їх слушність. В той самий спосіб він зробив і деякі інші зміни до імпровізованого тексту першого виконання пісні.

Палає Ненька Україна
 В борбі священній за свободу
 І кров тече у сине море
 Мого нещасного народу. 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
 в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
 від хору Союзу українців із с. Горошова Борщівського району
 Тернопільської області. Мелодію розшифрувала Г. Худик.

20. ОЙ ТАМ У ЛУЗІ, ПРИ ТІЙ ДОРОЗІ

Ой там у лузі, при тій дорозі,
 Червоні ружі зацвіли,
 Ой там три браття молодії
 Життя за волю віддали. 2

Їх було трое в цілім тім рої,
 Мали гранати, папашки,
 Вони не знали, що друг їх зрадив
 Катам червоної Москви. 2

Кати боївку обступили,
 Кричать: «Бандери, руки вверх!»
 Хтось крикнув: «Слава Україні!
 Ми не здамося -- краще смерть!» 2

І всі брати поцілувались,
 Ніхто пощадки не просив.
 І там гранати більше не рвались,
 І скоростріль вже не строчив. 2

Ой там у лузі, при тій дорозі,
 Червоні ружі зацвіли,
 Ой там три браття молодії
 За Україну полягли. 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
 в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
 від Івана Вівата, 1956 р. н., Богдана Вергуня, 1957 р. н.,
 із Чортківського району Тернопільської області.
 Мелодію розшифрувала Г. Худик.

21. НА СПАСА СПОЛУДНЯ СУМНО, НЕВЕСЕЛО

На Спаса сполудня сумно, невесело:
Повезли повстанців на друге село. 2

Привезли повстанців, везли коло плота,
Ніхто так не плакав, як сестриця злата. 2

Осіній вітри стиха повівали,
А сестрині сльози повстанців вмивали. 2

Прийшли кати вбитих забирати,
Забрали сестрицю протокіл складати. 2

На Спаса сполудня дзвони задзвонили,
Серед тяжких муків сестрицю убили. 2

Повстанців забрали, на віз ізметали,
В Вигоду відвезли, в кирниці закопали. 2

Кирниці закрили, насунули глини,
Щоб люди не знали, де похоронили. 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
від Оксани Відняк, 1961 р. н., Ганни Пилипів, 1961 р. н.,
Ганни Воробець, 1963 р. н., Наталії Тряско, 1956 р. н.,
Галини Горячик, 1963 р. н., Марії Воробець, 1955 р. н.,
Ганни Лучки, 1954 р. н., Ганни Воробець, 1961 р. н.,
із села Лолина Долинського району Івано-Франківської області.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

22. СТОІТЬ СУМНО КРАЙ ДОРОГИ ПОВСТАНСЬКА МОГИЛА

Стоїть сумно край дороги
Повстанська могила,
А над нею верба рясна
Віги опустила.* 2

Нема хреста у головах,
Не віте калина,
Не виходить завітчати
Молода дівчина. 2

* При повторенні останній склад не виконується.

Не йде мати поливати
Дрібними сльозами,
Бо йде ворог притоптати
Брудними ногами. 2

Поховали та й лишили
Могилу убогу,
Мов каліку на розпутті
Молитися Богу. 2

Пройде шляхом подорожний
Тай сяде край рова,
Скаже «Слава Україні
І героям слава!» 2

Вийде косар із косою
Косити отаву,
Заспіває вільну пісню
Про повстанську славу. 2

Записала Степанія Смолюк 28 серпня 1991 р.
в селі Кобло Старосамбірського району Львівської області
від Сусуловської Ярослави Василівни, 1929 р. н.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

23. В ПОЛОНИНІ СНІГИ ВПАЛИ, НА ДОРОЗІ СЛИЗЬКО

В полонині сніги впали, на дорозі слизько,
Утікайте, москалики, бо бандери близько.

А як вони утікали, то так си казали:
«Бистрей, бистрей, ребятішкі, би нас не дігнали!»

* * *

Де ходили партизани, росла конюшина,
Де ходили москалики, хіба матерщина.
Де ходили партизани з крісами вдолину,
Затоптали москалики нашу Україну.

* * *

Бодай-исся, смерічко, сім ліг зеленіла,
Що під тобов Хмара* сидів, ти ми не вповіла.
Що під тобов Хмара сидів, хлопець молодийкий,
А ти мені не сказала, що то мій милийкий.

Записав Г. Дем'ян 27 червня 1992 р.
в с. Славське Сколівського району Львівської області
від Степанії Когут, 1934 р. н.
Мелодію розшифрувала Г. Худик.

24. ВСЮ НІЧ НЕВГАВАЛА СТРАШНА ЗАВІРЮХА

Всю ніч невгавала страшна завірюха,
Крутились довкола вітри.
Кати більшовицькі підходили стиха
У села, ліси та яри, 2

Їх було багато як чорної хмари,
Чекали світанку в снігах,
Щоб кинути в села вогні та пожари
І грітись тоді при вогнях. 2

А в тім селі спало лиш сорок повстанців,
Їм снились щасливі сні,
Не знали, що згинуть прийдеться їм вранці
І смерті не ждали вони. 2

Аж тут на світанку сніжного завою
Кати налетіли як сніг,
Проснулись повстанці, вхопились за зброю
І вийшли звичаєм у бій. 2

Ї бились завзято цілі дві години,
І вийшли у ліс за село,
Там сорок повстанців навіки спочило,
Там сорок повстанців лягло. 2

* Хмара -- український повстанець, що діяв у колишньому Славському районі, в тому числі в околицях села Плав'я.

Тепер у тім лісі, де страшно ся били,
Глибока могила мовчить,
Там сорок повстанців навіки спочило,
Там сорок повстанців лежить. 2

Записала 16 червня 1992 р.
Г. Худик в с. Сілець Тисменицького району
Івано-Франківської області
від Марії Владики, 1923 р. н.
Вона ж розшифрувала мелодію.

25. ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ ХОРОБРО МИ БИЛИСЬ

За волю України хоробро ми бились,
Ніхто на коліна не впав.
За цим так мало між нами лишилось,
Славнії хлопці з УПА. 2

Про волю в Сибіру надією грілись,
Щоб смерть обминала сліпа.
Не всі ви на рідну Волинь повернулись,
Славнії хлопці з УПА. 2

Духом не падайте: знову до бою йдем,
Кличе нас даль голуба.
Разом із нами ви волю виборюйте,
Славнії хлопці з УПА. 2

Записав Г. Дем'ян 8 серпня 1992 р.
в м. Києві під час святкування 50-річчя УПА
від хору Товариства української мови «Просвіта»
з міста Рівного. Мелодію розшифрувала Г. Худик.

1.

$\text{♩} = 80$

Но-ви ра-дість ста-ла, як у Па дов-ста-ла.
 Я-ка під-анх ко-ну-мі-тів зни-щи-ла не-ма-ла.

2.

$\text{♩} = 76$

Див-на-я но-ви-на, що ми-ні за-ди-на.
 Про-ти війська вис-ту-па-є Кер-сонь-ка Виро-ї-на.

3.

$\text{♩} = 116$

Бож-тя - свер-ги, кру-гом стань-мо, кру-гом стань-мо
 і ра-зом га-їв-ки за-спі-вай-мо, і ра-зом га-їв-ки
 за-спі-вай.

4.

$\text{♩} = 108$ Віють вітри та буйки гуляють

Ві - ють віт - ри та буй - но гу - ля - ють по ши - ро - ких
сте - пях та л - ях. Ві - ють віт - ри та буй - но гу - ля -
ють, про ко - заць - ко - ни до - лю шум - лять
до - лю шум - лять.

6.

$\text{♩} = 104$

Зш - ли ми до су - ю тем - ни - ми лі - са - ми, іш -
ли за Вкра - ї - ну, рід - ний край. Уд - ра - їнск - ої війсь - кової -
па - ни Бач - ає - ри, за ро - лю, за честь і збл - чай - чай.

5.

Marciale

Роз-ДА-лись ВИ-со-кі ро-ри, ліс ДРІ-лу-

Роз-ДА-лись ВИ-со-кі ро-ри, ліс ДРІ-лу-

УНІ ВІА-СТУ-ПА, ТРА-ДУРЬ В ПО-ХІА СУ-

УНІ ВІА-СТУ-ПА,

ВО-РИН СЛАЗ-НІ ЖОП-ЦІ ІС У-ПА. -ЦІ ІС

Trionfale

У-ПА КРА-ДУ РУК! ГО-ТУЙ НА БР-І! ХРОЗ ВІТ-ЧИЗ-

НО-ІС ЖИ-ВЕ, БІТЬ-ХО З СІ-НОМ БІТЬ-СІНО-РО-ІО

Всіх на БІН ТРИ-ЗУБ ЗО-ЗЕ! ТРИ-ЗУБ ЗО-ЗЕ!

7.

$\text{♩} = 69-72$

НАД ЗА-ВІД-КОВ ВО-РОН КРА-ЧЕ, НАД ЗА-ВІД-КОВ
ВО-РОН КРА-ЧЕ, А ПО СЕ-ЛАХ МА-ТИ НАД-ЧЕ, А ВО
СЕ-ЛАХ МА-ТИ ПАД-ЧЕ.

8.

$\text{♩} = 108$

ВСО-РОК ДРУ-ГІН РО-ЦІ ПІШ-ЛИ МИ У ЛІС, ЩОБ
ВИ-ТІСЬ ЗА ВІРА-ТІ-НУ І ЗА СВІЙ НА-РІА.
ГЕЙ, СЛА-ВА, СЛА-ВА, МИ ІДЕМ НА ВО-РО-ГА, БІЗА
ВІД-НІЗ УК-РА-ТІ-НУ, ЗА МІВ-НІ-ТІ ПРА-ВА.

9.

$\text{♩} = 108$

МИ-ПОВ-СТАН-Ш, ЛИ-ЦА-Р. ВІРА-ТІ-НИ, МИЗВО-РОН У
БІЙ СВЯ-ТІЙ І-ДЕМ. МИ ЗВЯ-ТО ВІ-РНИЙ НА-Ш ПЕ-РЕ-НО-ТУ,
ЩО МИ УК-РА-ТІ-НІ ШО-МО ПРИ-НІ-СІМ.

10.

$\text{♩} = 83$

ВЖЕ ВЕ-ЧІР ВЕ-ЧЕ-РІ-Є, СЛУ-ХА-Є-МО НА-КАЗ-ВЕ-
 АД НЕ ПОС-ПІ-ША-ЄМ, ВЕ-ЧЕ-РЯ-ТИ ВЖЕ ЧАС. ДА,
 БІЙ, КРО-ВА-ВИЙ БІЙ ЗА НА-РІД СВОЙ. РО-
 ЗІ-Б'Є-МО КО-МУ-НУ, СТИ-НЕ НА-РОД ВІЛЬНИЙ.

11.

$\text{♩} = 96$

У ЧЕТ-ВЕР СПО-ЛУКА-НІ ВІТ-РЕЧЬ ПО-ВІ-ВА-Є.
 СЛ-ВІ-ТИ ПО ЛІ-СІ БАН-ДЕ-РІВ ШУ-КА-ЮТЬ.

12

$\text{♩} = 84$

НЕ-СТРИМ-НИМ ПО-ГО-КОМ ЧО-ТО ЗА ЧО-ГО-ТО І-
 ДУТЬ УК-РА-ЇНСЬ-КІ СИ-НИ. ДА-ЛЕ-КІ ВІА СМІР-КУ, НЕ
 БАНДЬ-КІ З ХУР-ГО-Ю, НЕ-ЗАМ-НІ-І "СІ-РІ ОВВ-
 ни. Да

13.

$\text{♩} = 75$

В Ка-а-ри-ці-Пі-ря-тин, там А-су не ку-ля,
 А-леж там ліс-тв-ся сла-вний ку-р'нь У-ля, раз
 Рей, же враз, др-а-га, Рей, же враз, со-ло-ли,
 А-леж там ліс-тв-ся сла-вний ку-р'нь У-ля, раз.

14.

$\text{♩} = 104-108$

В не-ді-лю ра-но в Бе-реш-ни-ці, там Б'й з ра-
 ди-но-ю є пра-шав, і зі сво-ім Ве-се-лим
 дру-гом він на сло-сія-ку пос-пі-шав. і зі сво-шав.

15.

$\text{♩} = 88$

Ми-ла, лю-ба, влад зло-ро-ва про-ща-вай, бо я зб'яв
 в ра-ти-заль-ні-т-за-ро-ни, за В'ра-ї-ну на вій-ну.

16.

$\text{♩} = 92$

САМ ЖИВЕ КО-ЗАК В ПОВ-СТАН-ЦЬКХ, МАВ РО-КІВ АВАА-ЦЯТЬ ТРИ, ЛЮ-
 БИВ ВІН АІВ-УН-НІМ-ІУ і З СИ-РОМ ПЕ-РО-МІ. ОН,
 ЧУ-ЛА, ЧУ-ЛА, ЧУ-ЛА, ОН, ЧУ-ЛА, ЧУ-ЛА ТИ: АІВ-
 БИВ ВІН АІВ-УН-НІМ-ІУ і З СИ-РОМ ПЕ-РО-МІ.

17.

$\text{♩} = 80$

ГІЛ ЯОК ЗБ-АГ-НЕЦЬ-КІЙ СТО-ІТЬ НА ВО-ДО-Ю. ВІН
 САМ КРА-СУ-БІВ-СЯ СВО-Є-Ю КРА-СО-Ю. ВІН-СО-Ю.

18.

$\text{♩} = 72-76$

НАС ПИ-ТА-ЮТЬ, З Я-КО-РО МИ РО-ДУ і АЯ КО-РО ТО-РУ-ЕР ША-
 ХИ. ТІ Ж ЦЕ МИ НА БРА-МАХ ЦАР-РО-РО-ДУ ЗА-ЛИ-
 ШИ-ЛИ ЩЕ Й ДО-СІ ЗНА-КИ. ТІ Ж ЦЕ МИ НА БРА-МАХ ЦАР-РО-
 РО-ДУ ЗА-ЛИ-ШИ-ЛИ ЩЕ Й ДО-СІ ЗНА-КИ.

19.

Піа буи-нии ду-бон в тем-ну ніч-ку в ган-бо-аїи ду-аїа си-
 аїв, сльо-зу ковт-нув, зга-дав-нии сльо-нии, піс-
 лав-ши ад у па си-нів. Сльо-

20.

Ої там у лу-зі, при тії до-ро-зі, чер-во-ні
 ру-жі за-ці-ли, ої там при брат-тя мо-ло-
 ді-ї жит-тя за во-лю вїа-ла-ли. Ої, там три
 ли.

21.

$\text{♩} = 63$

На СЛА-СИ СПО-ЛУЖ-НЯ СУМ-НО, НЕ-ВЕ-СЕ-ЛО:
 ПО-ВЕЗ-ЛИ ПОВ-СТАМ-ЦІВ НА ДРУ-ГЕ-Є СЕ-ЛО,
 ПО-ВЕЗ-ЛИ ПОВ-СТАМ-ЦІВ НА ДРУ-ГЕ-Є СЕ-ЛО.

22.

$\text{♩} = 52$

СРО-ІТЬ СЯ-МО КРАЙ ДО-РО-ГИ
 ПОВ-СТАНСЬКА МА-ГИ-ЛА, А МАА НЕ-МО
 ВЕР-БА РАЄ-МА ВІ-ТЯ В-ПУЄ-ТИ-АА-ТИ

23.

$\text{♩} = 132$

В ПО-ЛО-НИ-КІ СІ-РИ ВОП-АЛІ, ІА ДО-РО-ЗІ СЛІЗЬ-КО,
 Ч-ТІ КИ-ТЕ, АС-КА-ЛІ-КІ, БО БІА-ДІ-РИ БІЛІЗЬ-КО.

24.

$\text{♩} = 100$

Всех ніч не вра-ва-ла страш-на за-ві-рю-ха, крз-
 ти-лицо до-бу-ли ві-ри. Ка-ти біл-шод-во-ні лі-
 до-ди-ли сри-ла у се-ла, ні-си та-я-ри. Ка-
 ти зіб-ли-во-ні лі-до-ди-ли сри-ла у
 се-ла, лі-си та-я-ри.

25.

$\text{♩} = 80$

Заб-ло-ди-во-ра-ти-ни ко-роб-би-ли си-лиць, ніх-то на ко-
 ло-ди-во-ра-ти-ни ко-роб-би-ли си-лиць, ніх-то на ко-
 ло-ди-во-ра-ти-ни ко-роб-би-ли си-лиць, ніх-то на ко-
 ло-ди-во-ра-ти-ни ко-роб-би-ли си-лиць, ніх-то на ко-

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ УПА

Пропоновані документи являють собою добірку з фондів колишнього Партійного архіву Львівської області, що тепер включені у загальні фонди Державного архіву Львівської області.

Перший з документів -- це «Інструкція ч. 2/4^а», видана у квітні 1944 р. командуванням УПА, й «Збирання матеріялів в німецько-большевицькій фронтній полосі, та в часі більшовицької окупації українських земель». Свого часу вона була вилучена органами радянської держбезпеки. Документ є копією машинопису досить щільного друку, виконаного на 3-х сторінках паперу-кальки (мабуть 3-й примірник). Він складений, найімовірніше, в Закарзонні, про що свідчить «Взір», наведений в додатку. Зашифрований підпис «Р-33», котрий стоїть на початку і в кінці інструкції, складається з двох частин: 1-ї -- «Р», що означає скорочену форму ідентифікації військової частини (формації), наприклад, сотні, і 2-ї -- відповідний цифровий код цієї частини (формації)¹. Метою «Інструкції», як видно зі змісту, було збирання матеріялів, котрі «...відносяться до цілоти нашої боротьби з окупантами...», а також тих, «... що відносяться до цілоти політики і терору окупантів супроти українського народу й організації (ОУН) та УПА зокрема», щоб «...ні один акт боротьби українського народу з окупантами, як також ні один злочин Москви, Берліна, поляків чи других не міг пропасти.» Щоб зрозуміти, з якими перепонами пов'язувалося дотримання вказівок «інструкції», звернемося до спогадів сучасника, полковника П. Омелюсіка, котрий був керівником оперативного відділу командування УПА-Північ: «Мені здається, що майбутній історик не знайде багато матеріялів з джерел військових штабів того часу, бо бойові штаби УПА, що по своїй природі були дуже рухливі і не мали забезпеченого запілля, такі цінні матеріяли як звіти, донесення, накази і т. п. по використанні нищено, щоб не попали до рук ворога. Наприклад, вся канцелярія Штабу УПА Волинь-Поділля складалася з однієї скриньки головним чином з мапами, що часто носив її на плечах один-єдиний писар, що був на цілий штаб. Потрібні ж секретні папери та шифр носили в своїх торбинах начальники оперативного відділу та начальник штабу... Силою обставин прийдеться користати з архівів партійних організацій, що збереглися чи зберуться»².

Про те, що вказівки «інструкції» дійсно виконувались і в наступні роки свідчить звіт, витяг з якого подаємо: «1946, січень 27, м. п. Звіт командира сотні «Хріна» для куреня «Рена». Тимчасем... (частини Війська Польського і військ НКВС — О.Д.) робили велику заставу від ліса, а сами, зі шумовинням Небещан (сусідне село — О.Д.), наскочили на Завадку Морохівську так нагло, без стрілів, що за 10-30 хв (вільні) вирізали, дослівно вирізали 68 жінок, дітей (навіть від 2 років) і стариків. Вирізували багатьом язика, черева, груди, підрізували горла і т. п. Половина зі зарізаних згоріла у вогні де половини. Вид страшенний, якого в житті не бачив ніколи. Звірство гірше часів Царона або гунів. ...»

1) Як свідчать дані: Літопис Української повстанської Армії. -- Торонто, 1987. Том 14.

2) Омелюсік П. УПА на Волині в 1943 році // Літопис Української Повстанської Армії. -- Торонто, 1987. - Т. 1. -- Кн. 1. -- С. 19.

3) «Хріна» -- Стебельський Степан (18.10.1914 -- 9.9.1949) -- поручик, пізніше майор УПА, командир сотні «Ударники» 5,95а, яка входила в склад лемківського куреня УПА під командуванням майора «Рена».

4) «Рена» -- Мізерний Мартин Василь (1910 -- 24.8.1949) -- поручик, а згодом -- майор УПА, в 1945-1947 рр. командир лемківського куреня і 25 Тактичного відтинка УПА «Лемко».

Раненим селянам сьогодні я дав поміч, даючи ліки і бандажі.

Небещани переказують, щоби їх не палити, то нічого вже від тепер не буде -- от підлість бандитів. Я стягнув фотографа, який це пофотографував...»

Другий документ — це машинописна копія із записки, що її склав 23 липня 1945 року перший секретар Львівського обкому КП(б)У І. С. Грушецький для М. С. Хрущова в ЦК КП(б)У під титулом «Политинформація о деятельности украинского комитета и аресте его руководителей». У ній ідеться про арешт органами контррозвідки «СМЕРШ» Львівського військового округу службовців Українського Центрального Комітету (УЦК) -- єдиної суспільно-громадської установи для українців у генерал-губернаторстві, що була визнана німецькою владою. УЦК був створений навесні 1940 року в Кракові з мовчазної згоди генерал-губернатора Ганса Франка. Головою УЦК став відомий вчений-географ Володимир Кубійович. В обсяг діяльності УЦК входили майже всі ділянки українського життя в генерал-губернаторстві, крім політичних. Він також представляв українців перед німецькою владою. УЦК був своєрідним закладом соціального забезпечення, обов'язком якого було наглядати за хворими та літніми людьми, організовувати громадську службу охорони здоров'я, освіти, допомагати українським військовополоненим та представляти інтереси робітників, які виїжджали до Німеччини. Цікаво, що в діяльності «комітетів», котрі діяли на місцях, брали участь не тільки українці (див. 5 пункт «Політінформації»).

Останній з вибраних документів є найбільш розповсюджений серед даної групи. В «Інформації о настроениях украинско-немецких и польских националистов в связи с окончанием войны» (квітень 1945 року) цікавий той факт, що в цей час серед польського підпілля ширилася думка про співпрацю з українськими повстанцями у боротьбі з більшовиками.

Правопис, лексика документів зберігаються за винятком розділових знаків.

ДОКУМЕНТИ

№1

1944 р., квітень, — *Інструкція про збирання матеріалів в німецько-більшовицькій фронтовій полосі та під час більшовицької окупації українських земель.*

«Р.-33»

Збирання матеріалів в німецько-більшовицькій фронтовій полосі, та в часі більшовицької окупації українських земель

Інструкція ч. 2/44.

Всім провідним клітинам та поодиноким членам до відома.

Визвольна наша боротьба належить до найтяжчих, які досі на світі проходили. Її боротьбі за Українську державу український народ складає жертви, що їм немає рівня. Здані зараз виключно на власні сили в боротьбі з двома найбільшими загарб-

5) Див: Наше слово -- Варшава, 1991 -- № 31 (1776), -- 4 серпня. -- С. 3, а також: *Потічний Петро*. Нові Лідце // Літопис Української Повстанської Армії. -- Торонто 1988, -- Т. 17. -- С. 17-30.

ницькими системами світу: більшовицьким комунізмом Сталіна й націонал-соціалізмом Гітлера¹, ми не здалися, а навпаки, пробуємо всіма можливими способами шлях до волі.

Прямим доказом нашої самостійницької боротьби служить також ворожа пропаганда проти нас. Німецький окупант в цілому ряді своїх листівок пише про нас, як про більшовицьких агентів, а московський — як про гітлерівських вислужників, то кожній чесно думуючій людині стає ясным, що боротьба ОУН самостійників-дежавників проходить проти обох окупантів.

Пам'ятаймо тому, що обов'язком нашим є (те), щоб збирати, використовувати й заховати всі матеріали, що відносяться до цілості нашої боротьби з окупантами, як також усі матеріали, що відносяться до цілості політики і терору окупантів супроти українського народу й організації² та УПА зокрема.

Ні один акт боротьби українського народу з окупантами, як також ні один злочин Москви, Берліна, поляків чи других, поповнений ними на Україні й на українському народі не сміє пропасти.

Нижче подана інструкція хай послужить членам, як помічний матеріал до цього.

1. Всі матеріали діляться на: А. Реляції
Б. Документи.

А. Реляції.

1. а) Німецькі, «Н»
б) Більшовицькі, «Б»
в) Польські, «П»

2. Своім змістом обіймають матеріали в загальному всі прояви проти-української акції,

- а саме: а) пропаганду,
б) терор,
в) донощиттво.

До 2а: як пропагандивний матеріал збираємо: летючки, афіші, списки закладників, призначених на розстріл, чи розстріляних, тексти радіо-передач, брошури, зміст рефератів чи розмов та інші видання.

До 2б: Всі акти терору як індивідуального, як масового. Дані зібрати й подати в наступний спосіб: дата акту, місце, докладний список жертв із особистими даними (дата народження, зглядно вік, пол, заняття), матеріальні шкоди, офіційний мотив акту терору (прим., зліквідування агента), представлення дійсного стану.

Заввага: Останнє вияснення має бути зладжене на окремому папері з покликанням на дотичний звіт. Зокрема зараз треба збирати дані щодо актів терору, спричинених більш (овицькими) партизанами й червоною армією (ЧА).

До 2в: Гочка ця відноситься передоусім до поляків. В даних треба подати: ім'я/прізвище донощика(-ків), фах, освіта, вік, пол, час доносу, кому доніс, про який факт, які це мало наслідки. Зокрема звернути увагу на вислугування членів польських «визвольних» організацій німцям і більшовикам.

Окрему ділянку творять протоколи зізнань і депозитів (доноси) осіб із ворожого табору.

а) Протоколи обіймають докладні дані персональні переслуханого і коротке представлення обставин арештування. Далі слідують правдиві зізнання у формі

1 Наступний рядок задруковано літерою "х".

2 Пропуск, мабуть, "ОУН"

короткого змісту доносів (делозицій) з порівнянням біографічних даних. Протокол приготавлиється в формі, як залучений вір. П'ридержуватися все тільки тої форми. Завваги до протоколу, якщо потрібні, тільки на особньому папері.

б) Делозиції — це інформація людей з ворожого табору. Також інформаторів доцільно деколи заставляти наслухувати.

Б. Документи.

1) Документами вважаємо тільки оригінальні примірники: листочок, афіші, інструкцій, звітів, тайни писем, наказів, видаєв. До кожного документу має бути долучена його метрика, яка обіймає: коли, де й в яких обставинах добуто документ. У випадку, коли не можна ніяк задержати документ в оригіналі, треба зробити виразну його фотокопію, відпис і опис. При описі належить подати формат (прим., 15x21 см.), сорт і краску паперу, черенки розложення тексту, видаєв цв. З рукописів обов'язково зладити фотокопію.

2) Коли документом буде знімка особи, тоді подати її опис і характеристику.

3) Документами великої ваги вважаємо з актів терору: повішених, розстріляних чи помордованих осіб, знищеного майна, прилюдного биття, підпаду сіл чи будинків і т.д.

II. Матеріали з нашої боротьби з окупантами — це в першій мірі:

А. Реляції-звіти:

а) про поодинокі ширші наші акції проти даного окупанта й його наслідств (як прим. прозимобілізаційна акція, проти вивозу часемення, проти системи колгоспного рабства і т. д.);

б) з поодиноких зорганізованих і незорганізованих чинних спротивів українського народу;

в) зі збройних зударів наших борових відділів (УПА) із ворогом (карними загонами, поліцією, адміністрацією, параджистами, агентами).

У звіті обов'язково подати: час, місце, сили ворога, сили власні, вислід сутички чи бою, страти по обох сторонах, здобутий матеріал.

Б. Документи.

а) власні видання, комунікати, накази.

б) знімки відділів УПА, зокрема, в часі акції та узглядення, очевидно, моменту конспірації.

III. Звичайні звіти.

При заповненні всіх матеріалів обмежуємося до фактів. Складку самих фактів, їх синтезу заповнити іншим. Пам'ятати, що найменшу вартість мають «звичайні звіти про положення» без документарних даних. У кожному випадкові пам'ятати про чотири вимоги звітування: коли, де, хто й як.

Додаток до точки IV.

Матеріали, а головну документи, не вільно в часі здобуття їх, перебравня чи передачі, нікому показувати чи передавати поза вище поданого дорогою. Важних документів не вільно в ай часі передачі поширювати також у відписах. Відписи залицати собі й заждати в справі емент(уального) поширювання їх на рішення орг(анізаційних) зверхників.

V. Як прилогу до інструкцій, залучається вір протоколу.

В з і р.

С.Б.

Дата:

в.....

справа банди «П»

Протокол,

писаний з Яном Стжембіцкім з Міхової Волі, повіт Бялигород.

Генералія: Ян Стжембіцкі, — (син) Михайла і Анни з Я(...)орських зі Сянока, ур. 16.6.1907 в Волі Міховій, середня освіта й лісова школа в Сяноці, лісовий ад'юнкт, ставу вільного.

Справа: дня 17 лютого 1944 напала група озброєних у пальну зброю людей на приходство в Бялигороді й вбили священника о. Осипа Боровяка, літ 51. його дружину Анну з Войнаровських, літ 42, сина Петра, літ 28, сестрінку о. Боровяка, Іванну Безпалко, літ 14, ученицю учительської семінарії з Сянока. Погоня з справниками довела до придержання Яна Стжембіцкого, при якому найдено: 1) револьвер, марки «ФІ», кал. 7,65. 2) два запасні магазинки. 3) 46 набойів, 4) одну гранату, 5) особисті документи на ім'я Івана Сушка з Краківця, б. Львова, українець. Задержаний пробував відстрілюватися, але безуспішно.

Зізнання: Член групи «Вільсув», польської боевої групи, що оперує в районі Бялигорода і Тісної. Приналежний до НСЗ. До організації належить від березня 194... р.

...Далі змістовий опис нападу на приходство.

Завваги: Обі наші частини протоколу мусять бути затвержені, задержані в незміненій формі: все мусить наїтися зброя, все мусять бути компромітуючі матеріали.

Євентуальні замітки і вяснення без прізвищ з покликанням на протокол на окремому папері.

ДАЮ. — Ф. П-3. — Оп. 1 — Спр. 76 — Арх. 49-51 — Машинопис... копія

№2

1945р., липня 23. — Політінформація про діяльність та арешт членів
Українського Центрального Комітету.

23 июля 1945¹
Киев, ЦК КП(б) / У
тов. ХРУЩЕВУ Н.С.

ПОЛИТИНФОРМАЦИЯ

О деятельности украинского комитета
и аресте его руководителей.

Украинско-националистическая организация «Украинский комитет» существует на протяжении ряда лет, организационно связана с немецкими фашистами и проводит активную вражескую работу против СССР.

Органами контрразведки «СМЕРШ» Львовского военного округа арестованы активные участники «украинского комитета» — Вахнянин, Мудрик, Белинский и другие, которые показали всю враждебную деятельность, проводимую против Советской власти «украинским комитетом»

1. Вахнянин Д.И. на протяжении ряда лет являлся украинским националистом, состоял и принимал активное участие в националистических организациях «Просвита», «Родная школа», «Союз украинских галицких приватных службовцев».

Проживая во Львове в период его оккупации фашистами, Вахнянин в 1942 году вошел в состав организации «украинского комитета», работал непосредственно в его центральном аппарате и занимал положение ревизора по проверке деятельности «окружных украинских комитетов». Лично выезжал в ряд окружных комитетов: Дрогобычский, Рава-Русский, Каменко-Бугский и другие, где от имени «центрального украинского комитета» проверял их деятельность, давал им практические указания и распоряжения, направленные на активизацию работы комитетов в пользу фашистов.

2. Мудрик П.И. с 1921 по 1939 год состоял членом украинской националистической организации «Просвита» и т.н. организации «Взаимной помощи»².

Проживая в городе Каменка-Бугская Львовской области в период его оккупации немецко-фашистскими войсками, и будучи назначен немецким так называемым «мульрадным» — Готфрид, директором школы, получил от него задание воспитывать учащихся в антисоветском фашистском духе.

Выполняя задание Готфрида, Мудрик, внедрял в сознание учащихся³ детей фашистскую идеологию, воспитывая их в духе преданности гитлеровской Германии. Для этой цели он отдал подчиненным ему учителям приказ об изъятии у детей всех советских литературных книг, учебников для их уничтожения. В

1) Цей запис дописаний від руки.

2) "Просвіта" и т.н. організації".

3) Слово: "учащихся" дописано від руки.

результате этого приказа у детей было изъято и уничтожено несколько сот советских книг. При этом Мудрык снабжал учащихся фашистской литературой.

В 1942 году как украинский националист, активно служивший немцам, по заданию «украинского центрального комитета»¹ создал окружную организацию — «украинское учительское объединение праці» в г. Каменка-Бугская и возглавлял этот округ вплоть до изгнания фашистов Красной Армией в 1944 году.

Создавая окружную организацию, Мудрык разъезжал по городам, устраивал собрания учителей, где призывал их войти в состав организации.

Мудрык, как руководитель окружной организации, принимал активное участие в съездах ее участников, где от руководителей «Украинского центрального комитета» и представителей немецких властей получал указания проводить в возглавленной им организации работу в пользу фашистов и эти указания практически выполнял.

3. Белинский Е.М. являлся активным украинским националистом, еще в 1918 году работал в одном из комиссариатов так называемой «Украинской Западной Республики», образованной активными националистами.

С 1926 года вплоть до прихода Красной Армии в западные области Украины в 1939 году состоял членом и принимал активное участие в националистических организациях «Просвіта» и «Родная школа».

Проживая в г. Бусск Львовской области в период его оккупации фашистами, в декабре месяце 1942 года вошел в состав националистической организации «украинского комитета» и возглавил референтуру организационную и референтуру агитации и пропаганды Каменко-Бугского окружного комитета.

Возглавив референтуру, Белинский вовлекал в организацию новых участников, для чего специально разъезжал по селам, устраивал собрания жителей, на которых в своих выступлениях призывал население вступать в организацию, активно помогать немцам продовольствием, одеждой, а также призывал жителей для борьбы против Красной Армии, вступать в дивизию «СС-Галиция» и выезжать на работы в Германию.

4. Мулькевич В.Г., как он показал на следствии, проживая в г. Каменка-Бугская и являясь украинским националистом, в 1941 году, с приходом немцев, принимал участие на собраниях, устраиваемых² националистами в честь вступления фашистов в местечко.

Выступая на этих собраниях, Мулькевич проводил антисоветскую агитацию, возводил клевету на политический строй в СССР.

В 1942 году Мулькевич принимал активное участие в создании Каменко-Бугского окружного украинского комитета, после чего занял положение «мужа доверия».

Являясь «мужем доверия», Мулькевич проводил вербовку украинской молодежи в так называемую дивизию «СС-Галиция». Мулькевич даже показал, что в своей практической деятельности он боролся за создание при помощи немцев так называемого «Украинского самостоятельного государства».

5. Петухов К.Д. показал, что он в 1941 году, проживая в г. Каменка-Бугская и являясь начальником строительства №84 «Укрнефтьстроя», с возникновением войны в силу своих антисоветских убеждений намеренно не эвакуировался в тыл Красной Армии.

1) Слово "центрального" над рядом дописане від руки.

2) У цьому слові буква "у" дописана пізніше.

С приходом немцев в Каменку-Бугскую и активизацией украинских националистов Петухов сменил свою русскую национальность на украинскую и примкнул к украинским националистам, вступил в организацию «украинского комитета» и возглавил референтуру общественной опеки Каменко-Бугского окружного украинского комитета.

Являясь руководителем той референтуры, Петухов принимал активное участие в вербовке украинской молодежи в дивизию «СС-Галиция» и помогал немцам в отправке советских граждан на работу в Германию.

Кроме того, Петухов среди населения активно проводил антисоветскую фашистскую агитацию.

6. Кортяк Р.П., проживая в г. Каменка-Бугская и будучи враждебно настроен против Советской власти, и являясь украинским националистом, с первых дней оккупации фашистами западных областей Украины принял активное участие в создании Каменко-Бугского окружного украинского комитета и вошел в его состав, как владелец колбасной мастерской, возвращенной ему немцами, которая в 1939 году с приходом Красной Армии у него была национализирована --- оказывал «украинскому комитету» крупную материальную помощь.

В 1944 году, боясь репрессий со стороны органов Советской власти за свою активную контрреволюционную националистическую деятельность, эвакуировался в тыл к немцам при их отступлении. Но в результате продвижения Советских войск не успел уйти к фашистам и оказался в тылу Красной Армии и впоследствии устроился на жительство во Львове, где и был арестован органами контрразведки «СМЕРШ» Львовского военного округа.

СЕКРЕТАРЬ ЛЬВОВСКОГО
ОБКОМА КП(б)У

И. ГРУШЕЦКИЙ

С оригиналом верно:
Хранитель фондов партархива

И. Якименко

ДАЛО. -- Ф. П-3. -- Оп. 1 -- Спр. 213. -- Арх. 103-107. -- Машиннопис, копии

№3

1945 р., травня 14. — Інформація про настрої серед українського і польського збройного підпілля у зв'язку із закінченням війни

МОСКВА, ЦК ВКП(б)

тов. ШАМБЕРГУ

КИЕВ, ЦК КП(б)У

тов. ЗЛЕНКО

ИНФОРМАЦИЯ

о настроениях украинско-немецких и польских националистов
в связи с окончанием войны.

Украинско-немецкие и польские националисты в связи с окончанием войны усилили среди населения и участников своих банд агитационную работу о том,

чтобы «не сдавать оружия, не верить советской власти об окончании войны, что война еще не закончена, она только начинается».

Так, например, задержанный бандит в Бибрковском районе, перешедший из Винниковского района, заявил, что среди бандеровцев ведется агитация о том, что в связи с окончанием войны возвратятся из армии «братья», которые вместе с ними будут бороться с Советской властью за завоевание «самостоятельной Украины», ажд до Киева, до Донбасса.

В этом же районе польские националисты в селе Старое Село распространяют провокационные слухи о том, что Англия и Америка будут воевать против Советского Союза, освободят от советской власти западную Украину вместе со Львовом и передадут ее польскому эмиграционному правительству.

В селе Перевалочное Олесского района из показаний агентыры о чем подтверждают председателю сельсовета Каленюк Василий и директор школы Пиглеваний, бандиты говорят: «Мы боимся, что если мы придем с повинной по старому обращению, то нам Советы не будут верить, скажут — почему не пришли раньше. Вот если бы сейчас было новое обращение, тогда бы пришли с повинной к Советам».

В селе Белый Камень Олесского района 10 мая рано утром пришла к учительнице крестьянка и говорит: «Чего Вы до сих пор здесь, Советы уже отсюда выехали, Советской власти уже здесь нет, уезжайте скорее, а то вас убьют». Это застало учительницу бежать за 12 километров в райцентр и выяснять положение.

В села Межнловичи и Новосилки Яворовского района украинско-немецкие националисты učinили допрос учителям школы: «Где комсомольские билеты?», требовали, чтобы им выдали комсомольские билеты. Учителя ответили, что комсомольские билеты сданы в РК ЛКСМУ для обмена.

По сведениям агентыры того же района выяснилось, что руководители ЦК ОУН выехали в Америку и Англию для того, чтобы им там представили «самостоятельную Украину», а потому приказано «оружия не бросать и борьбы с Советами не ослаблять».

Также имеются отдельные данные (агентурные) о том, что украинско-немецкие националисты Яворовского района собирают у населения деньги, как говорят, «позыку», на которые думают приобретать документы и под чужими документами продолжать свое дело.

В селе Поршня Соколицкого района агентурный работник, имеющий связь с бандой, рассказал, что украинско-немецкие националисты рассчитывают на то, что «американцы придут к нам и освободят от большевиков, но мы еще не теряем надежду и нам Америка поможет организовать «самостоятельную Украину».

В селе Дмитрово Радеховского района украинско-немецкие националисты говорят: «Неправда, что война закончилась, война еще не закончилась, если выпускают военный заем, то наверно готовится к новой войне».

Захваченный в дугоре Подкорань Радеховского района бандит — раевой СБ Никон Корней рассказал, что последние провокации бандитов заключается в том, что они среди населения распространяют слухи о том, что война началась Красной Армией с англо-американскими войсками и скоро англо-американские войска будут здесь. Советский Союз в войне сильно ослаблен и под нажимом англо-американских войска безусловно, отступит на восток.

Раевой СБ Никон Корней, говоря о себе, сказал: «Я думал уйти из банды, но страшно было потому, что не верил в то, что будет сохранена тайна советскими органами. У нас нет уверенности в советском законе о неразглашении».

В селе Свирж Черемнищанского района польские националисты заявляют, что теперь для того, чтобы изгнать из Западной Украины русских, надо польским националистам объединиться с украинскими националистами и вместе бороться против русских.

В селе Шмереново Куликовского района распространены бандеровские листовки, в которых говорится: «С окончанием войны из Красной Армии вернутся мобилизованные в армию наши люди и с их помощью бандеровцы завоюют самостоятельную Украину».

Зав. организационно-инструкторским отделом Львовского обкома
КП(б) У Богородченко
14.V.1945¹

С оригиналом верно:

Хранитель фондов партархива обкома Компартии Н. Якименко

ДАЛО. -- Ф. П-3. -- Оп. 1 -- Спр. 213. -- Арк. 42-44. -- Машинопис, завірена копія.

Документ завірений печаткою партархіву і особистим підписом охоронця фондів.

№4

1945 р., не раніше 28 жовтня.² — Довідка про факти втрати пильності і послаблення боротьби з українським підпіллям з боку органів НКВС.

Копія
Секретарю обкома КП(б) У
т. Пинчуку³

СПРАВКА
о фактах потери бдительности и ослаблении борьбы
с украинско-немецкими националистическими бандами
со стороны органов НКВД

В результате ослабления охраны со стороны органов НКВД имеют место похабные факты-бегства бандитов из органов НКВД, проявления террора по отношению к местному активу и др. Так, в Ивано-Франковском районе 14 октября ночью 6 бандитов, сидевшие в камере предварительного заключения, организовали драку с целью побега. Часовой, охранявший камеру, вместо принятия оперативных мер, вошел в камеру и стал бандитов усмирять и уговаривать, чтобы не дрались. Бандиты, воспользовавшись этим, обезоружили часового, ранили дежурного КПЗ, и захватив с собой оружие, — автомат и пистолет — скрылись.

28 октября ночью около села Городилова Золочевского района бандиты из бандоетки «Городило» — напали на наряд охранявший самолеты, при этом убили младшего лейтенанта Журова и сожгли его самолет «У-2».

После совершения налета бандиты безнаказанно скрылись.

1) Запис виконано від руки.
2) Датється за змістом документу.
3) Запис виконано від руки.

20 сентября в районе железнодорожной станции Зеленая с территории Польши перешла границу банда с куреня «Железняк» в составе 60-70 ч. и углубилась на территорию Рава-Русского района.

По сообщениям РО НКВД банда опергруппой НКВД и погранотряда преследуется.

Однако, преследование безрезультатно, и дополнительных сообщений по этому случаю не поступило.

24 сентября утром в Лопатинском районе со склада маслозавода бандитами похищено сливочное масло в количестве 300 килограмм, предназначенное для отправки в гор. Львов.

16 сентября в Паниковецком районе в селе Волохи бандиты забросали гранатами ток общественного обмолота. От разрыва гранат, возник пожар, в результате чего, сгорела молотилка и 4 воза крестьянского хлеба, привезенного для обмолота.

Отдельные работники НКВД вместо усиления борьбы с украинско-немецкими националистическими бандами, предупреждения фактов бандитских проявлений сами занимаются мародерством и нарушением советской законности.

Так, в конце сентября месяца в село Красносельцы Золочевского района группа в составе участкового уполномоченного Поморянского РО НКВД, 2-х бойцов истребительного батальона и 2-х военнослужащих напала на крестьян с целью грабежа.

Следует отметить факты несогласованности между органами НКВД и НКГБ при проведении операций и информации Обкома КП(б)У о результатах их проведения, вследствие чего данные о проведении операции в сводках НКГБ и НКВД разноречивы.

Так, в сводке №241 НКВД за 14 октября 1945 года сообщается о том, что в Радеховском районе 12 октября проведена операция, в результате которой обнаружено 2 схрона, в которых убито 10 бандитов, и в результате организованного преследования, убито всего 28 бандитов, захвачено в плен — 4 бандита.

Причем, в сводке НКВД ничего не сказано о том, из какой бандбоекки, кто руководитель, и кто убит из бандитов.

А в сводке НКГБ по этому же факту, сообщено, что в плен взято не 4 бандита, а 6, причем указывается о том, что убит руководитель боевки «Орлик».

Аналогичный факт имел место и по К (дмянко-) Бугскому району.

В сводке НКВД №239 за 12 октября сообщается о том что в хуторе Теребыны Селец-Бенькувского сельсовета совершено нападение на погранзаставу НКВД, где убито 1 и ранено 2 пограничников. Нападение совершила бандбоекка «Орлика» и кушем самообороны главаря «Маляр».

А в сводке НКГБ №138 за 11 октября об этом же факте сообщается, что нападение совершено под командой Шевчука Алексея, кличка «Верблюд», он же «Заронин».

В большинстве случаев бандпроявления проходят безнаказанно для бандитов из-за недостаточной оперативности работников НКВД и НКГБ и очковтирательства в сводках о том, что «операции проводятся, о результатах будет сообщено дополнительно». Однако, этого «дополнительно» не поступает, следовательно операции не проводятся.

Так, только со 2 по 16 октября 1945 года в сводках НКВД было сообщено о бандпроявлениях и последующем принятии мер 7 раз, но, ни по одному из них не было сообщено дополнительно.

«30 сентября в 23.00 часа в селе Куличкув Белькомостовского района бандбоек «Дороша» собраны в нежилой дом и расстреляны, а затем вместе с домом сожжены: председатель сельсовета Бигун Максим, секретарь с/с Яцкив Григорий и зав. клубом Гринюк Мария.

В эту же ночь из села исчезли бандиты, ранее явившиеся с повинной, Бигун Василий и Бигун Максим.

РО НКВД располагает данными, что данные бандиты принимали участие в убийстве выше перечисленных лиц, а затем ушли в банду.

РО НКВД принимают меры к розыску и ликвидации бандбоек «Дороша».

Результат сообщу дополнительно.»

Или другой факт из сообщения НКВД №232

« По К(аманко-)Бугскому району — в ночь на 27 сентября в селе Чаниз бандбоек «Лопух» оперирующей в Лопатинском районе, убиты местные жители: Вовк Ярослав — секретарь сельсовета, крестьяне Мельник Иван, Илькив Иван, Илькива Багда, Бризицкая Янина, Млот Багда, Илькив Павлина, Илькив Ярослава, Феден (...) ина Франка, Курницкая и бывшая станционная Илькив Мария Ивановна, на которую была дана санкция на арест Бугскому РО НКГБ.

Убийство совершено якобы за то, что вышеперечисленные лица занимались «предательством» и доносили в НКВД.

РО НКВД-НКГБ проводятся мероприятия по розыску и ликвидации бандбоек «Лопух». О результатах сообщу дополнительно.»

ДАЛО. Ф. П-3, -- Оп. 1. -- Спр. 213. -- Арх.235-238. -- Машинопис., копія.

1) Нерозбірливо, мабуть: "Щ"

П'ЯТЬ ДОКУМЕНТІВ ДО ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТБИ НА ЛЬВІВЩИНІ (1944-1947 рр.)

У Державному архіві Львівської області проводиться широкомасштабне знявлення документів з історії національно-визвольної боротьби в західноукраїнському регіоні 40-50-х рр. Деякі з них вже публікувались на сторінках преси¹. У сьогоднішній підбірці видається п'ять інших матеріалів такого типу. Всі вони оригінали — другі примірники машинопису, засвідчені підписами посадових осіб. Друкуються з незначним виправленням граматичних помилок.

На титульній сторінці документу № 1 — заповнений штамп вихідного номера 1454/с Львівського ОК КП(б)У від 22/XI. 1944 року. У лівому верхньому куті філіатовим чорнилом навкільце підпис і назви «т. Дзямков». Справа під друкованим «Товарищу Грушецькому» від руки дописано: «Стасюк». В кінці документа червоним олівцем підпис генерал-майора Лонадзки і нижче поставлена дата «9» на печатці дати написана «Спецсообщение».

Документ № 2 взятий із закритого козачого фонду Дрогобицького обласкомкому (Дрогобицька область як окрема адміністративна одиниця існувала до 1959 р.). Зліва згорі чітк прогортамирована Військовим трибуналом Військ МВС Дрогобицької області від 15 квітня 1946 року за № 00167. Під штампом напис: «Читав. 16/IV. 46 р.» і підпис, очевидно, Кравука.

Це два матеріали і інструкції виконання пунктів 5 і 12 інструкції ОУН, ч. 1/44 від 11. VII. 1944 року, переклад якої російською мовою (оригінали відсилались до Києва та Москви) також є в Державному архіві Львівської області (фонд 3, опис 1, справа 70, аркуші 38-40).

Документ № 3 вказує на певну несамооб'єктивність: при знищенні і затриманні 3.925 осіб (членів ОУН, воїнів УПА, тих, хто переховувався від мобілізації до Червоної Армії) загибло з радянського боку лише 28 чоловік.

Інци документи № 4 і № 5 (на документі № 5 напис від руки «Отправлено через обком 20/XII-47 года», на документі № 4 штамп «Вхід». № 362, 23/І 1947») дають певне уявлення про кількість майна, конфіскованого у вивезених за межі Західної України родин. Це майно, значна частина цього майна потрапила у наелевено створеній колегії, інша — стала базою для утворення нових.

Найцінніші кофиди о привернути увагу дослідників до матеріалів, які в архівних описах свідчать під «екстремними» заголовками «Документи і матеріали вилучені бюро райкомів», «Презентує бюро райкому» тощо. Це безпосередні і працьоті документи живої апаратури, а не апріоризовані «віні» керівництва КДБ.

1 Дня газети "Ратуня", — 1992. — №135, 137-139.

2 "Ратуня" — 1992 р. — №137.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1944 р., листопада 9. — Доповідна начальника відділу контррозвідки «Смерш» Львівського військового округу генерал-майора Поперехи секретареві Львівського обласного комітету КП(б)У І. Грушецькому про націоналістичну пропаганду серед військовослужбовців Червоної Армії.

Совершенно секретно

СЕКРЕТАРЮ ЛЬВОВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КОМІТЕТА ВКП(Б)

Товарищу Грушець-

кому

СПЕЦСОБЩЕНИЕ

О случаях задержания бандами УПА военнослужащих частей Львовского Военного Округа и обработке их в к-р националистическом духе.

За последнее время участились случаи, когда военнослужащие частей округа, находящиеся в командировках, задерживаются бандами УПА, где допрашиваются «СБ» по вопросам разведывательного характера, обрабатываются в антисоветском националистическом духе и в итоге предлагают им оставаться в банде или же возвратиться в часть и вести разложеческую работу. Подговаривать бойцов для перехода в банды, сдавать им оружие, боеприпасы и разъяснять, что бандеровцы с ними будут хорошо обращаться.

После подобных допросов задержанных бандиты отбирают оружие, документы, годное к носке обмундирование и, продержав их от 3 до 5 дней, отпускают в часть.

В течении последних 2-х месяцев только из 63 учебного стрелкового полка было задержано, а потом отпущено бандами УПА 18 человек военнослужащих. При возвращении в часть все они были нами тщательно допрошены. В процессе допроса было установлено, что часть из них сообщила бандитам правдивые данные о численности и вооружении известных им частей и о их моральном состоянии, а некоторые оказались завербованными бандеровцами.

Будучи нами допрошены —

Живилов Иван Антонович, 1898 года рождения, уроженец дер. Гусь-Железный, Берковского района Рязанской области, из кулаков, русский, беспартийный, дважды привлекался к уголовной ответственности, в Красную Армию призван в 1941 году.

показал:

«...на вопросы заданные мне бандеровцами, сколько у вас в команде людей, сколько оружия, сколько человек стоит на постах, с какого времени выставляются посты и сколько патронов имеется у каждого бойца, я ответил: в команде у нас 20 чел. на вооружении имеются винтовки, имеется 1 ручной пулемет «Дегтярева», на постах у нас стоит 3 человека, посты выставляются с 20.00 до 6.00, у каждого бойца 100 штук патронов.»

Аналогичные показания дал и Степанов.

Живилів и Степанов неоднократно имели встречи с бандеровцами и вместе с ними пьянствовали. Среди личного состава команды высказывали нежелание служить в Красной Армии, а также высказывали террористические намерения по отношению офицерского состава.

Живилів агитировал красноармейцев переходить к бандеровцам, отдавать им оружие без сопротивления и говорил, что бандеровцы убивают только офицеров, а сержантов и красноармейцев не трогают и хорошо с ними обращаются.

По делу Степанова и Живилова 3 октября с.г. были допрошены свидетели, которые дали показания в отношении их антисоветской деятельности. Живилів и Степанов 7 октября нами арестованы.

На допросе 11 октября с.г. Живилів показал:

«...После данных мною ответов на заданные вопросы бандеровцам о численности и вооружении команды, последний предложил мне оказать им помощь, я согласился, после этого он дал мне следующее задание:

Когда вы будете косить, а оружие будет составлено в козлы, тогда даш сигнал — «винтовка прижата к животу параллельно земле» и мы заберем ваше оружие.»

Кроме того мне дано было еще задание разъяснять бойцам, что при встрече с бандеровцами, если они пожелают сдать оружие, то бандеровцы их убивать не будут а только возьмут оружие, а они как хотят, могут оставаться у нас или идти обратно в свои части. Об этом никому из офицеров не говорить, а рассказать только бойцам. Я ответил, что по приходу в команду мы так и сделаем».

5 октября 1944 года красноармеец 53 танковой бригады Кулиба Петр Артемьевич 1897 года рождения, уроженец с. Симаки, Хмельницкого района Винницкой области, украинец, образование низшее, возвращаясь из отпуска в свою часть был захвачен бандеровцами, последнего допрашивали по вопросу боеспособности воинской части, в которой он служил, а затем был завербован, получил задание террористического характера и отпущен.

Кулиба будучи нами арестован на допросе показал:

«5 октября 1944 года, возвращаясь из отпуска в свою часть, я был захвачен бандеровцами. Атаман бандеровской банды допрашивал меня по вопросу боеспособности части, количества личного состава, вооружению части, когда и где выставляются посты, на что я дал исчерпывающие ответы, после чего мне было предложено вступить в бандеровскую банду. Я сразу же дал свое согласие.

На второй день, 6 октября, этот же атаман вызвал меня и дал мне задание ехать в восточные области СССР для совершения террористических актов над работниками НКВД, советским и партийным активом, при этом атаман мне сказал, что я поеду не один, а с группой в 30 человек.»

В этом же месяце в районе Рава-Русская были задержаны бандеровцами военнослужащие: — рядовые: Базельчук И. М., Гараичук А. И. и Эйсмонт, находившиеся на излечении в госпитале, последним бандеровцы, обрабатывая в националистическом духе, предложили покинуть службу в Красной Армии.

На допросе 6.Х.44 г. Базельчук Иван Мефодьевич показал:

«...Находясь у бандеровцев 3 дня, работали у них на кухне, бандеровцы рассказывали нам, что они борются за самостоятельную Украину и предложили нам покинуть службу в Красной Армии. Переодели нас в гражданское платье, отпустили домой.»

Допрошенные нами другие военнослужащие, бывшие у бандеровцев в разное время, показали:

Гальченко Степан Иванович, 1912 года рождения, уроженец села Дорочинка, Ичининского района, Черниговской области, из крестьян, украинец, беспартийный, в армию призван в 43 году.

Показал:

«...Когда бандеровцы в количестве 17 человек окружили меня, то их старший стал меня допрашивать. Сколько в районе работников НКВД, я ответил, что не знаю, на повторный вопрос — много? Я ответил, что много. Сколько военнослужащих работает при РВК, я ответил — 20 человек.

После моего ответа бандеровец достал из сумки список и перечислил всех военнослужащих по фамилии, работающих при райвоенкомате.

В конце допроса спросил: пойдешь с нами или пойдешь домой, я ответил, что лучше пойду домой.

Бандеровцы отобрали у меня оружие, обмундирование и отпустили.»

Савчук Антон Григорьевич, 1903 года рождения, уроженец с. Погольня, Попельнинского района, Житомирской области, украинец, беспартийный, в армию призван в 1944 году.

Показал:

«...В течении суток нас бандеровцы допрашивали 3 раза, во время допроса ставили к дереву и стреляли над головой, допрашивающий бандеровец спрашивал, сколько вас находится в Куликовском РВК. Какие ваши задачи, что вы делаете. Я ответил: мы занимаемся мобилизацией населения в армию.»

Захожий Максим Никандрович, 1922 года рождения, уроженец села Жалин, Деражнянского района, Ровенской области, украинец, беспартийный, в армию призван в 44 году.

Показал:

«...Бандеровцы меня спрашивали, зачем я пришел в армию, где был призван, где жил, где отец, мать, есть ли еще кто из родственников, много ли мобилизовано из моего села в армию, сколько человек охраняют Велико-Мостовский РВК.

После того, как я дал исчерпывающие ответы на поставленные мне вопросы бандеровец, последний спросил меня, пойду ли я служить к ним в лес. Я ответил отрицательно. Бандеровцы отобрали у нас 5 штук винтовок, 1 автомат, 100 штук винтовочных патронов и 70 штук автоматных. Отобрали у меня справку о числящихся у меня патронах и оружии, а у других бойцов отобрали все имеющиеся документы.»

Алашев Николай Иванович, 1899 года рождения, уроженец города Пензы, русский, беспартийный, образование 6 классов, в армии с 1944 года.

Показал:

«...Бандеровцы меня спрашивали, зачем Вы приехали в Куликово, я ответил — привезли приказ о мобилизации.

Кроме этого, они у меня спрашивали, какова численность войск в Великих-Мостах, я ответил: 2-3 тысячи чел., не из войск ли я НКВД, я ответил, что нет.»

Павленко Иван Демьянович, 1914 года рождения, уроженец с. Велики-Лесовцы, Попельнянского района, Житомирской области, украинец, беспартийный, образование 2 класса, в армии с 1944 года.

Показал:

«...Бандеровцы меня спрашивали, давно ли я в армии, куда и с каким заданием иду. На эти вопросы я ответил, что в армии я с марта мес. 1944 года, а в отношении куда идем и какое имеем задание, я ответил, что не знаю, мне об этом не говорят. Бандеровцы у нас отобрали все имеющиеся документы и годноск обмундирование.»

Степенко Владимир Минович, 1922 года рождения, уроженец с. Михайловка Богуславского района Киевской области, украинец, находился на службе в В.-Мостовском РВК, имеет военное звание — лейтенант. В настоящее время находится в резерве офицерского состава.

Показал:

«...Как только нас взяли в плен, сейчас же повели в лес. В лесу меня стали допрашивать по следующим вопросам: какую форму носит НКВД, сколько работни-

ков в НКВД маєється в районному центрі. На це я відповів, що НКВД в наші часи носить військову форму, скільки працівників маєється в НКВД в районному центрі — я не знаю.

Крім того мене спитали про стан Особого Відділу і яку роботу він виконує в армії. Після допиту мені було запропоновано залишитися в банді і обіцяли послати навчатися в їх військову школу. Я на це згодилися не дав.

На другий день із полону нас звільнили, дали нам підводу, наказали їхати, продовжувати свою роботу. Мені особисто керівник банди говорив — армія УПА нікого із військовослужащих не вбиває, а вбиває тільки працівників НКВД.

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА КОНТРРАЗВЕДКИ «СМЕРШ»¹
ЛЬВОВСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР

/ПОПЕРЕКА/

«9» листопада 1944 року

№ _____

міст. Львів

ДАЛО. Партійний архів Львівського ОК КПУ. —

Ф. П-3. — Оп. 1. — Од. зб. 67. — Арк. 156-158 — Машинопис, оригінал.

№ 2

1944 р., грудень, початок місяця.² — Довідка начальника управління НКВС Львівської області комісара міліції другого рангу Глушка, складена для секретаря Львівського обкому КП(б)У І. Грушецького про результати боротьби з націоналістичним підпіллям у Львівській області у листопаді 1944 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.
СЕКРЕТАРЮ ЛЬВОВСКОГО ОБКОМА КП(б)У
тов. ГРУШЕЦКОМУ.

СПРАВКА.

О результатах: борьбы с бандитизмом и ОУНовским подпольем по Львовской области за ноябрь месяц 1944 года.

В ноябре месяце по области было проведено 416 чекистско-войсковых операций и засад, в результате которых ликвидировано 8 банд-групп, при этом:

1. Убито членов «ОУН» и участников «УПА» 558 человек.

Из них:

а) станичных-господарчих	10 -"
б) «СБ»	5 -"
в) кущевых	4 -"

¹ "СМЕРШ" /скорочення від "Смерть шпионам"/ — радянська військова контррозвідка в 1943-1945 роках. Повна назва: контррозвідка "Смерш" НКО СРСР. Органи "Смерш" підпорядковувались Верховному Головнокомандуючому, наркомату оборони і В. Сталіну.

² Датється за змістом документу, в якому подається звіт за листопад 1944р.

г) членов-надрайонных, районных и подрайонных	3 -"-
д) сотенных	2 -"-
е) куренных	7 -"-
2. Захвачено членов «ОУН» и участников «УПА»	1273 -"-
а) станичных	6 -"-
б) господарчих	6 -"-
в) «СБ»	1 -"-
г) куцевых	2 -"-
д) подрайонных, районных и надрайонных проводов «ОУН»	5 -"-
	2 -"-
е) сотенных	2 -"-
Ж) четовых	8 -"-
з) связных	1659 -"-
и) задержано уклоняющихся от призыва в Красную Армию	183 -"-
к) задержано дезертиров Красной Армии	252 -"-
3. Легализовано бандитов	3925 -"-
Всего	
Захвачены трофеи по основным видам вооружения:	1 шт.
1. Пушек — 45 м/м	8 -"-
2. Минометов	1 -"-
3. Грана гометов	2 -"-
4. Станковых пулеметов	52 -"-
5. Ручных пулеметов	98 -"-
6. Автоматов	333 -"-
7. Винтовок	57 -"-
8. Пистолетов и револьверов	2400 -"-
9. Арт. снарядов	600 -"-
10. Гранат	8 -"-
11. Мин	4 -"-
12. Раций	2 -"-
13. ПТР	

Кроме этого обнаружено 5 бандитских складов с зерном, с которых изъято¹ — пшеницы — 15 центнеров, ржи — 7 центнеров.

Наши потери при² проведении (...) ³ чекистско-войсковых операций:

1. Работников НКВД-НКГБ;

а) убито... 3 чел.

б) ранено... 3 чел.

в) захвачено⁴ в плен 1 чел.

2. Офицерского, сержантского и рядового состава Красной Армии и войск НКВД;

а) убито... 14 чел.

б) ранено... 25 чел.

3. Бойцов и командиров истребительных батальонов:

а) убито 5 чел.

б) ранено 9 чел.

1 В оригіналі "ізято"

2 Слово "при" написане чорнилом від руки.

3 Слово заштриховане друкарською машинкою.

4. В оригіналі — зазначено.

- в) захвачено банд(итов)... 2 чел.
 4. Бойцов групп содействия истребительных батальонов:
 а) убито... 6 чел.
 б) ранено... 8 чел.
 5. Сов. парт. актива:
 а) захвачено бандитами¹ 1 чел.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ
 КОМИССАР МИЛИЦИИ 2-го РАНГА

(...)²

/ГЛУШКО/

ДАЛО. Партархів Львівського ОК КПУ. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Спр. 67. —
 Арк. 201-203 — Машинопис, оригінал.

№ 3

*1946 р., квітня 15. — Доповідна голови Військового трибуналу Військ МВС
 Дрогобицької області полковника юстиції Петрова голові облвиконкому
 Дрогобицької області І. Кравчукові про арешти серед вчителів та учнів шкіл
 Дрогобицької області, обвинувачених в приналежності до ОУН*

СССР
 ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
 войск НКВД
 Дрогобычской области
 «15» апреля 1946 г.
 № 00467
 г. Дрогобыч

Сов, секретно
 экз. № 2
 Председателю Областного Исполкома
 Депутатов Трудящихся Дрогобычской области
г. Кравчуку Ивану Юрковичу
г. Дрогобыч

15 апреля 1946 года в Военный Трибунал Войск Министерства Внутренних Дел Дрогобычской области поступило дело по обвинению (б) учительницы села Пидлиски Круkenического района Дрогобычской области — Головин Эмильи Ильковны, 1927 года рождения, беспартийной, украинки, гражданки СССР, образование 8 классов и (б) учительницы села Раденичи Круkenического района — Турчин Анны Михайловны, 1926 года рождения, беспартийной, украинки, гражданки СССР, образование 7 классов — по обвинению их в принадлежности к контрреволюционной организации «ОУН» по ст. 54-1а и 54-11 УК УССР.

ФАБУЛА ДЕЛА ТАКОВА:

Головин Эмильи и Турчин Анна, проживая на временно оккупированной немцами советской территории западной Украины, перед приходом в Западную Украину Красной Армии в июле месяце 1944 г. добровольно вступили в

1 В оригіналі: ітати дописано чорнилом від руки
 2 Написано чорнилом; Зам. нач. ОББ майор госбезопасности
 підпис нерозбірливий

контрреволюционную организацию «ОУН», где посещали нелегальные собрания, на которых обсуждались вопросы вооруженной борьбы против Советской власти за создание так называемой «Самостийной Украины». Так, в своих показаниях подсудимая Головин заявляет «что в VIII-44 г. в момент прихода частей РККА на территорию Крукенического района на нашем нелегальном собрании разрабатывался план и давалось каждому задание, что делать — это задание сводилось зсецело мешать укреплению Соввласти» (л. д. — 15 и 15 об.). Из ее же показаний: Головин в I. 1945 г., как учительница села Подлиски (ученики 3 класса), водила своих учеников на митинг, устроенный бандеровцами, где они угощали моих учеников орехами (л. д. 16), а также я как учительница по своим личным убеждениям и по совету руководителя «ОУН» женской сетки Телятинской Анны — прекратила изучать с учениками Сталинскую конституцию и гимн Советского Союза (л. д. 18).

Можно себе представить, Иван Юркович¹, как она учила² наших детей, калечила души советских ребят.

Кроме того, на вопрос, кто помимо их является участниками «оуновской» банды, обвиняемые Головин и Турчин ответили: «что членами «ОУН» являются — учительница села Роденичи Стравешская Мария, 1927 года рождения, учительница села Пидлиски Стравешская Анна, 1926 года рождения, учительница села Пинкут Нестер Мария, 1927 года рождения и работница райпотребсоюза Крукеничи Телятинская Ксения — сама же руководит женской сетки «ОУН» Телятинская Анна проживает на нелегальном положении (л. д. 13, 22 об. и 36 об.).

Помимо этого в Военном Трибунале в феврале и марте 1946 г. прошло ряд дел (б) учителей и учащихся школ, а именно;

Дело по обвинению учительницы сельской школы села Добровляны Стрыйского района Дрогобычской области Мацелко А. Ф., 1927 г. рождения, образование 8 классов, которая, проживая на временно оккупированной немецкими захватчиками Советской территории в январе м-це 1942 г., добровольно вступила в члены контрреволюционной организации «Юнаки», в которой состояла до дня ареста Мацелко 15/II-46 г., осуждена к 10 годам лишения свободы, с поражением ее в политических правах на 5 лет и конфискацией всего имущества.

Дело по обвинению учительницы неполной средней школы (2 и 3 класс) в селе Кавчий Кут Стрыйского района, Дрогобычской области Соколовской Екатерины Ивановны, 1926 года рождения, беспартийной, украинки, гражданки СССР, образование 9 классов по статье 54-1а УК УССР — 31 марта 1946 г. Военным Трибуналом осуждена к 10 годам л/свободы, с последующим поражением в политических правах на 5 лет с конфискацией всего лично принадлежащего ей имущества.

Дело по обвинению учительницы села Балычи-Подорожные, Стрыйского района, Дрогобычской области Федоришиной Екатерины Васильевны, 1926 года рождения, украинки, беспартийной, гражданки СССР, образование 8 классов по ст. 20-54-1а и 54-11 УК УССР, 29 января 1946 года. Военным Трибуналом осуждена к 10 годам л/свободы с последующим поражением в политических правах на 5 лет и с конфискацией имущества.

Дело по обвинению учительницы села Добровляны Стрыйского района Мерчук Марии Юрьевны, 1919 года рождения, украинки, гражданки СССР, беспартийной, образование 7 классов и

1 Оригіналі слово "Илькович" червоным чорнилом виправлено на "Юркович".

2 В тексті слово "учитель" червоным чорнилом виправлене на "учила".

Учащихся Стрыйской педшколы.

Мерчук Юстиции Юрьевны, 1927 года рождения (родная сестра учительницы — обвиняемой Мерчук Марии), украинки, гражданки СССР, беспартийной, образование 8 классов.

Учащейся Иванцив Марии Юрьевны, 1928 года рождения, беспартийной, гражданки СССР, украинки, образование 8 классов.

Учащейся Мацелко Стефании Федоровны, 1928 года рождения, украинки, беспартийной, гр-ки СССР, образование 8 классов.

Учащейся Крискив Анны Андреевны, 1927 года рождения, украинки, гр-ки СССР, беспартийной, образование 8 классов.

15 февраля 1946 года Военный Трибунал признал их вину доказанной в том, что они в разное время 1944 года вступили в контрреволюционную организацию «ОУН» — посещали сборища, где обсуждались вопросы борьбы с Советской властью, собирали продукты для банды, носили эстафетки и т. д.

Все они приговорены к лишению свободы сроком на 10 лет каждая, с последующим поражением в политических правах и с конфискацией лично принадлежащего им имущества.

При желании эти печальные повествования можно продолжить, но и из приведенных фактов, можно сделать вывод, что с воспитанием наших детей в школах, а в особенности в Стрыйском районе Дрогобычской области НЕ БЛАГОПОЛУЧНО, что этому чрезвычайно важному вопросу не уделяется должного внимания ни со стороны органов народного образования, ни со стороны райкомов и обкома комсомола.

Об изложенном довожу до вашего сведения.

Одновременно аналогичное представление сделано мной 1-му секретарю Обкома КП(б) У г. Олексенко.

Председатель Военного Трибунала Войск Министерства Внутренних Дел Дрогобычской области полковник юстиции

(Петров)

Отп. 3 экз.

Экз. II 1-2 адр.

II 3 нар. ВТ.

исп. Петров.

мв.

№ 4

1947 р., січня 1. Рішення виконкому Ходорівської райради та Ходорівського райкому

КП(б)У про реалізацію майна, конфіскованого після депортації населення.

РІШЕННЯ.

Виконавчого Комітету Ходорівської районної Ради депутатів трудящих та Ходорівського РК КП(б)У.

від 1.1 1947 року. № 1/1. м. Ходорів

«Про облік та реалізацію майна, яке залишилося від вивезених родин українсько-німецьких бандитів.»

Майно, яке залишилося від вивезених родин українсько-німецьких бандитів, було фінансовими органами відповідно обліковане. При цьому виявилося, що від вивезених 157 бандитських родин залишилося таке майно:

1. Домів	132
2. Стодол	194
3. Коней	68
4. Лошат	9
5. Корів	128
6. Ялівок	41
7. Телят	33
8. Бугаїв	5
9. Свиней	10
10. Поросят	33
11. Кіз	13
12. Жита	4860 кг
13. Пшениці	3766 -"-
14. Вівса	1840 -"-
15. Ячменю	1154 -"-
16. Кукурудзи	15042 -"-
17. Проса	3664 -"-
18. Коноплі	47 -"-
19. Гречки	50 -"-
20. Фасолі	242 -"-
21. Муки	18 -"-
22. Грису	46 -"-
23. Картоплі	122217 -"-
24. Капусти	14260 -"-
25. Возів	30
26. Плугів	37
27. Борін	66
28. Молотарок кінних	6
29. Віялок	15
30. Сівалок	4

Виконавчий Комітет Ходорівської районної Ради депутатів трудящих та Ходорівський РК КП(б)У:

ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

1. Обліковану худобу, зерно та сільсько-господарський інвентар продати колгоспу ім. «СТАЛІНА» Вербицької сільської Ради депутатів трудящих Ходорівського району, радгоспу Садки, державним та кооперативним організаціям, а також райпартактиву і спеціалістам сільського господарства згідно з рознарядкою, яка приложена до цього рішення (дивись приложення № 1).

2. Продаж рогатої худоби радпартактиву і спеціалістам сільського господарства провести згідно з списками, які приложенні до цього рішення (дивись приложення № 2 і № 3).

3. Конфісковані меблі продати через магазини системи Ходорівської райспоживспілки державним установам (дивись приложення № 4).

4. Доми і господарчі будинки передати сільським клубам, читальням, а також і переселенцям із Польщі і біднякам, згідно відомості, яка приложена до цього рішення (дивись приложення № 5).

Голова Виконавчого Комітету Ходорівської районної Ради депутатів трудящих
(Крижанівський)

Зав. Ходорівського Райфінвідділу
(Сплюхін)

Секретар Ходорівського РК КП(б)У
(Баслик)

ДАЛО.-ф. Р-2022.-Оп. 2.-Спр. 65.-Арк.1,2 — Машинопис, оригінал.

№ 5

1947 р., грудень, не раніше 15.² — Звіт голови облвиконкому Дрогобицької області

І. Яворського та секретаря Дрогобицького обкому КП(б)У І. Горобця
голови Ради Міністрів УРСР М. Хрущову та секретареві ЦК КП(б)У Д. Коротченкові
про реалізацію майна, конфіскованого після депортації населення

Председателю Совета Министров УССР товарищу Н. С. Хрущеву
Секретарю ЦК КП(б)У товарищу Д. С. Коротченко

ОТЧЕТ

«О реализации имущества, оставшегося после выселения националистов
и бандитов по Дрогобычской области»

В соответствии с постановлением Совета Министров Украинской ССР и ЦК КП(б)У от 4.XI.1947 года «Об использовании рабочего и продуктивного скота и другого имущества, оставшегося после выселения семей националистов и бандитов» и постановлением Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У от 27.XI.1947 года «О реализации скота, оставленного после выселения семей националистов и бандитов в Дрогобычской области», исполком областного Совета депутатов трудящихся и обком КП(б)У своими постановлениями от 17.XI.1947 года и от 5.XII.1947 года утвердили предложения исполкомов райсоветов депутатов трудящихся и райкомов КП(б)У о реализации имущества оставленного после выселения националистов и бандитов.

По предварительным данным на 15 декабря 1947 года в районах области учтено и реализовано следующее количество скота и сельскохозяйственных продуктов, построек и другого имущества:

1. Лошадей всего 1944 гол.

из них: передано колхозам 650

Черновицкой области 40

тресту Леспром и другим организациям 321

под сохранные расписки для организуемых колхозов 523

не реализовано 350

пало 60

2. Крупного рогатого скота всего 6779 гол.

из них: передано колхозам 1200

отгружено в Киевскую область 720

передано подсобным хозяйствам и земельным обществам под сохранные расписки для организуемых колхозов 600

передано детдомам, совхозам и подсобным хозяйствам 250

продано безкоровным и бедняцким хозяйствам, инвалидам и специалистам сельского хозяйства 2000

² Датуюється за змістом документу, в якому подаються "попередні дані на 15 грудня 1947р."

сдано в мясопоставки в счет покрытия недоимок 1500
не реализовано 509

3. Свиной всего 1421

из них: передано колхозам 400

передано организациям 272

продано колхозникам, бедняцким хозяйствам и специалистам с/хозяйства
400

сдано в мясопоставки в счет покрытия недоимок 192

содержится на базе потребкооперации 157

4. Овец и коз всего 615

из них: передано подсобным хозяйствам 60

передано колхозам 500

прирезано на мясо и сдано в покрытие недоимок 55

5. Птицы всего 2993

из них: передано колхозам 462

прирезано на мясо и сдано в мясопоставки 2531

6. Пчелосемей всего 382 улья

передано колхозам 382

7. Зерно всех видов 344,5 тонны

сдано в покрытие недоимков, числящихся за выселенными хозяйствами
344,5

8. Картофеля 5267 тонн

сдано в покрытие недоимков 980

израсходовано на корм скоту 800

9. Овощей всех видов 527,7 тонны

сдано в покрытие недоимков 90,7

передано потребкооперации 437,7

В связи с тем, что не закончена отправка скота в Черновицкую и Киевскую области, проводится реализация скота в соответствии с постановлением ЦК КП(б) У и Совета Министров УССР от 27.11.1947 года, а также организована по каждому району проверка учета, хранения и реализации всего конфискованого имущества, — облисполком и обком КП(б) У просят разрешить окончательный отчет о реализации скота и другого имущества, оставленного после выселения семей националистов и бандитов представить пятого января 1948 года.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ИСПОЛКОМА ОБЛСОВЕТА
ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ
(И. ЯВОРСКИЙ)

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(б) У
(И. ГОРОБЕЦ)

5-по.

ДАЛО. - Ф. Р-2022. - Оп. 2. - Спр. 65. - Арк. 40-43 — Машинопис, оригінал.

ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ СТОСУНКИ У 1944 РОЦІ

Тема українсько-німецьких відносин під час другої світової війни залишається маловивченою, незважаючи на велику кількість досліджень. Вивчення даної проблеми донедавна велося двома шляхами. Перший представляв радянські історики, другий — історики діаспори. Як одна, так і друга лінії мали свої недоліки. І лише нині, коли в руках дослідників є документи з радянських та німецьких архівів, багатотомний «Літопис УПА», спогади учасників руху опору, маємо можливість заповнити прогалини в історії Української Повстанської Армії.

Значною мірою проливає світло на події першої половини 1944 року документ, що зберігався донедавна у Львівському обласному партійному архіві. Це повідомлення, надіслане начальником управління НКВС Львівської області Волошенком першому секретареві Львівського обкому КП(б)У Грушецькому від 7 жовтня 1944 року «Про спільну діяльність УПА-ОУН з охоронною поліцією та СД»¹. У документі подаються переклади німецьких звітів, листів та шифрограм, у яких міститься інформація про стосунки військових та цивільних урядовців з представниками УПА.

Не можна сказати, що цей документ був невідомий до цих пір. У деяких працях є покликання на нього². Однак у більшості випадків зустрічаємося з фактом висмикування окремих фраз із загального контексту або грубого перекручення змісту наведених звітів та шифрограм. Документ було опубліковано у виданні «Львівщина у Великій Вітчизняній війні». Однак тут від оригіналу (28 сторінок машинописного тексту через 1 інтервал) залишилось лише півтори сторінки. Це звичайна доля документів, що публікувались у радянський час.

Донедавна документ відігравав пропагандивну роль — його часто використовували компартійні історики з метою показати «зрадницьку суть українського буржуазного націоналізму». Тепер є можливість ще раз подивитись на події п'ятдесятилітньої давнини і спробувати розібратися: чи є підстави, щоб однозначно кваліфікувати налагодження стосунків між УПА та німецьким командуванням як зраду Батьківщини? Для цього слід згадати події, що розгортались у той час в Україні.

Після битви під Сталінградом військова ініціатива перейшла до Червоної Армії. Серія поразок у 1943 році змусила німецькі війська відступити на територію України, більша частина якої навесні 1944 року знову була окупована радянськими військами. Як виглядала «комуністична діяльність» галицькі українці вже довідалися протягом 1939-1941 років, а наддніпрянські — ще раніше. Однак потрібно було рахуватися також з ініціативою військовою потугою, Німеччиною, яка і надалі мала чималі засоби для ведення війни. Союзники СРСР — США та Великобританія — ще не відкрили другого фронту, а тому можна було будь-якої миті сподіватися, що чаша терезів перехилиться на бік Гітлера. Враховуючи той факт, що Червона Армія є спільним ворогом як для Німеччини, так і для України, коман-

1. Державний архів Львівської області (далі -- ДАЛО). -- Ф.П-3. -- Оп. 1. -- Спр. 67. -- Арк. 78-104.

2. Львівщина у Великій Вітчизняній війні. -- Львів, 1968. -- С. 203-206; *Чередниченко В.* Націоналізм проти нації. -- К., 1970. -- С. 140-149 та інші праці.

дування УПА вирішило прозондувати можливості встановити стосунки з німецькими військовими і політичними структурами. Цей крок зовсім не свідчив про зміну орієнтації УПА. Це був тактичний хід, характерний для військових умов.

Початок українсько-німецьких переговорів припадає на перші числа березня 1944 року. 5 березня у Тернополі представник Проводу ОУН «Герасимовський» зустрічався з представником німецької сторони д-ром Лаппе. Дослідження особи «Герасимовського» дозволяє зробити висновок, що під цим псевдом ховався визначний діяч ОУН та УПА д-р Іван Гриньох. Про це свідчить і він сам у своїх спогадах, де хоч і не називає прізвища «Герасимовський», однак досить точно передає хід зустрічей і розмов, зафіксованих у документі: «Мав я зголоситися у квартирі Вітезки (у документі — Вітиска. — К. Б.) як кур'єр українського підпілля й усно передати те, що нам було відомо. Щоб не розкрити своєї ідентичності і скерувати еventуальні пошуки німецьких органів безпеки на фальшиву стежку, причепив я на вилозі своєї блузки дуже відому пам'яткову відзнаку «Червоної Калини» — передвоєнної організації бувших вояків Української Галицької Армії, очевидно, не подаючи свого правдивого прізвища, покористувався іншим прізвищем неіснуючої людини, свідомий того, що німецькі органи безпеки будуть «розшукувати», хто справді цей кур'єр... Перша розмова, з якої я вийшов ціло, закінчилася єдиним промічним надії. Вітезка сказав: «Будемо перевіряти»³.

А децю далі йдеться і про певні здобутки української сторони: «Тільки частинним успіхом було й те, що Вітезка на вимогу постійно зростаючих сил українського підпілля пішов назустріч. Заперестано розстрілювати в'язнів, якусь частину час до часу звільнювано, насамперед у Львові, пізніше після розмов з місцевими органами в Золочеві, Тернополі»⁴.

Отже, Гриньох стверджує, що переговори з німцями мали місце. Ті документи, які наведено нижче — лише невелика частина шифрограм, протоколів та донесень, які (гіпотетично) мусили б існувати. За свідченням Гриньоха він мав спеціальну зустріч з Вітискою, на якій розглядалися питання, пов'язані з радянським шпигуном М. Кузнецовим. Однак ця зустріч не знайшла свого відображення у запропонованому документі.

Останні події, згадані у повідомленні, датуються липнем 1944 року. У нас немає даних про стосунки між німцями та УПА після цього періоду. Чи проводилися подальші переговори? Чи було досягнуто згоди? Якими були відносини між УПА та німецькими збройними силами у другій половині 1944 року? Ці питання ще чекають своїх дослідників. На них міг би відповісти д-р. Іван Гриньох, який нині живе в еміграції. Також, значною мірою -- документи з архівів КДБ-СНБУ. Врешті-решт, саме І. Гриньох та німецькі оригінали цитованих у повідомленні Волошенка документів (якщо вони збереглися) можуть дати відповідь на головне запитання: чи не є все повідомлення майстерною фальшивкою, виготовленою управлінням і НКРС Львівської області для боротьби з ОУН та УПА? Незалежно від цього, питання вже тепер підлягає науковій дискусії. Сьогодні поки що можна лише зауважити, що ці відомості є не свідченням «сліпої колаборації» українського військового командування, а документом боротьби УПА та її дипломатії.

3. Гриньох І. Українське визвольне підпілля -- для рятування в'язнів в роках німецько-гітлерівської окупації українських земель // Ратуша. -- 1992. -- N 101

4. Там же.

ДОКУМЕНТ

(Аркуш № 78)

Совершенно секретно

СЕКРЕТАРЮ ЛЬВОВСКОГО ОБКОМА КП(Б)У

тов. Грушецкому.

Здесь

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕО совместной деятельности ОУН-УПА
с охранной полицией и «СД».

В материалах охранной полиции и «СД» Галиции, обнаруженных нами в бывшем здании «СД» после бегства немецко-фашистских оккупантов из города Львова, найдено ряд совершенно секретных документов охранной полиции и «СД» о деятельности ОУН бандеровского направления на территории западных областей Украины.

Эти документы еще раз свидетельствуют о том, что ОУН и УПА находились и находятся в тесном сотрудничестве с немецкими разведывательными, контрразведывательными организациями и совместно проводят совместную борьбу в разных формах: вооруженную, террористическую, шпионскую и пропагандистскую против Советской власти.

Из документов усматривается, что ОУН бандеровского направления на протяжении некоторого времени стремилась (Аркуш № 79) установить связь с охранной полицией и «СД» о совместном сотрудничестве. В начале марта 1944 года представитель Центрального провода ОУН Герасимовский посредством связных от имени политического и военного сектора ОУН сделал официальное заявление охранной полиции и «СД» о встрече, при которой он желает обсудить возможности совместного сотрудничества против большевизма».

Охранная полиция и «СД» приняла предложение, сделанное Герасимовским, и 5 марта 1944 года в гор. Тернополе произошла встреча Герасимовского с представителем охранной полиции и «СД» криминаль-комиссаром Паппе.

После продолжительной беседы, касающейся политического положения в Галиции в связи с приближением восточного фронта, положения украинского населения, оказавшегося на территории, освобожденной Красной Армией, Герасимовский сказал, что его организация приветствует эти переговоры и направила его с добрыми намерениями вести их не на политической основе, а сугубо в интересах бандеровского толка и охранной полиции.

Затем представителю охранной полиции Герасимовский сделал следующее заявление: «Большая часть украинского народа из-за отступления немцев снова попала под большевистское насилие. Среди попавших под большевистское господство украинцев, конечно, находится и организация с ее нелегальной работой. Если поэтому на сегодня немецкая и украинская стороны пришли бы к политическим переговорам, в течении которых бандеровские группы от немцев получили бы какую-нибудь уступку и этим были бы политически признаны, то Сталин имел бы то преимущество, что он всех украинцев и членов ОУН, попав-

ших под его насилие, мог бы назвать немецкими союзниками или их агентами и поэтому -- с правом их всех уничтожить.

Исходя из этого, наша организация требует: никаких политических переговоров не вести, больше того, желает, чтобы все переговоры и встречи, и последующее после этого сотрудничество проводилось строго конспиративно.

Украинский народ является по величине вторым после немецкого народа. Его величина и мощь побудила в нем справедливое требование на государственную самостоятельность. Но исторически доказано, что эти требования всегда отказывали украинскому народу русские, поэтому я констатирую, что наша организация, которая представляет на сегодня идею государственной самостоятельности украинцев, видит своего единственного врага в лице русских или, вернее, в большевиках, для борьбы с которыми посвящены стремления организации.

Бандеровская группа, таким образом, никогда не рассматривала своими противниками ни немцев, ни поляков. Нелегальная борьба касается только большевизма на востоке, а в отношении поляков -- только в том случае, если они намерены терроризировать (Аркуш № 80) украинские меньшинства. О вражде к немцам не может быть никакой речи, что подтверждает история. Украинский народ и бандеровские группы ясно поняли, что они могут достигнуть свою самостоятельность только при помощи величайшей нации Европы.

Под сознанием этого украинский народ стоял уже на стороне немцев в первой мировой войне, позже искал и нашел себе поддержку в Германии, учился для немецких целей и, наконец, как в польско-немецкой, так и в немецко-русской войне внес свой вклад для Германии.

Традиционная опора Германии для украинцев и их дружба к немецкому народу будут в дальнейшем, как и прежде, представлены в организациях украинцев, и нужно покончить с той ошибкой, якобы, бандеровские группы рассматривают Германию как противника.

Политическое развитие на территории Великой Украины также стало иным, когда Германия после освобождения от большевистского ига в 1941 году дала согласие украинцам на самостоятельное государственное управление. Бандеровская группа говорит, что украинцы удовлетворились бы государственной формой, подобной протекторату, но этот шаг к самостоятельности украинцев не был выполнен Германией, так что бандеровская группа, связанная идеей, вынуждена была для своей политической цели работать нелегально. Но все же, в нелегальной работе строго предусмотрено не действовать против Германии, но подготовиться для решительной борьбы против русских. Это убедительно было доказано тем фактом, что бандеровская группа приступила к созданию, вооружению и обучению своих боевых частей только в феврале 1943 года, т. е. в то время, когда в результате событий на восточном фронте необходимо было констатировать, что немцы не сумеют побороть Россию, как это казалось вначале войны.

Положение операций на восточном фронте дало право бандеровской группе для планирования своих действий. Если поэтому немецкие охранные власти относятся с недоверием к увеличивающемуся численному составу военных отрядов бандеровских групп, то это несправедливо, так как военные отряды имеют исключительно одну лишь задачу -- бороться против большевизма, как единственного врага украинцев..." Герасимовский к этому добавил, что военные отряды за этот период ограничились не только этими задачами, но также проводили акции, пре-

пятствовавшие немецким интересам, и острый террор против поляков. Указанное он объяснил тем, что основным законом для ОУН было ничего не предпринимать против немецких интересов и немецкой стройки. Если же в отдельных местах и происходили акты саботажа, возможно, даже случались убийства немцев, то это никогда не было по приказу руководства бандеровской группы, а производилось самовольно украинцами из уголовных побуждений или чувств личной мести -- отплаты».

В процессе переговоров последовали затем прения о том, как принципиально сохрaнить немецкие интересы, обуздать польский террор, и о путях для борьбы с «большевизмом».

(Аркуш № 81)

Наконец, договаривающиеся стороны пришли к следующим предложениям, которые должны быть представлены с немецкой стороны командиру охранной полиции и «СД» в Галиции, а с украинской -- центральному проводу ОУН-бандеровской группы.

1. Требования ОУН-бандеровской группы к немецкой договаривающейся стороне:

а) В будущем немецкие охранные власти больше не будут арестовывать украинцев за их нелегальную политическую деятельность, если эта деятельность не будет выражаться в терроре, саботаже и покушениях и если ОУН-бандеровская группа будет придерживаться своему обещанию -- активно действовать исключительно против большевизма.

б) Немецкие охранно-политические власти обязуются освободить всех политических украинских пленных и арестованных, чтобы физически сохранить их для решительной борьбы против большевизма.

При определении этого пункта переговоров отмечается, что по вопросу освобождения всех политических украинских пленных должны последовать особые переговоры, и что ОУН-бандеровская группа намерена доказать свою добрую волю и честные намерения с немецкой договаривающейся стороной тем, что она откажется от известного числа или известного сорта украинских политических арестованных, если охранная полиция в задержании этих арестованных особо заинтересована. Они могут, не нанося ущерба начинавшимся с хорошим намерением переговорам, остаться в руках у немцев: этим уступком ОУН-бандеровская группа хочет доказать, что она не настаивает на непременно освобождении всех политических украинских арестованных, зато организация требует непременно освободить всех заложников, женщин и детей.

С той же настойчивостью организация требует дальше, чтобы украинцам, которые находятся в тюрьмах и концлагерях охранно-полицейских органов и их освободить нельзя, было предоставлено такое обхождение, жизненный уровень и работа, которые бы гарантировали их физическое сохранение, и позже, в подходящий момент, в полном умственном и физическом здоровье принять участие в решительной борьбе против большевизма.

Вопрос практического проведения требуемых освобождений будет обсуждаться особо. Предложение договаривающейся стороны охранной полиции сводится к тому, чтобы организация представила списки для освобождения. В практическом проведении освобождения организация также не настаивает на тотальном освобождении к определенному времени. Для бандеровской группы вполне достаточно,

если освобождение будет предпринято последовательно и в определенные промежутки времени.

(Аркуш № 82)

в) Немецкая договаривающаяся сторона гарантирует и свое влияние обуславливает тем, что официальные украинские организации как Главный украинский комитет и Украинский комитет взаимопомощи в будущем не будут больше называть ОУН-бандеровскую группу большевистской заразой и большевистской агентурой, т. к. этот неверный и несправедливый упрек затрагивает честь бандеровской группы и поэтому ее особенно конфузят, так как большевизм для ОУН-бандеровской группы и всех украинцев является врагом № 1.

Равным образом немецкая договаривающаяся сторона позаботится, чтобы также и другие украинские и немецкие официальные организации больше не выступали против ОУН с упреком большевистской зависимости и послушности.

г) ОУН-бандеровская группа получает свободу действия в своей организационной деятельности.

По вопросам пропагандистской, организационной и военно-подготовительной работы, с категорическими ограничениями, чтобы немецкие интересы не были затронуты ни в пропагандистском, ни в военно-организационном секторе организации ОУН.

Подготовительная военно-организационная работа распространяется исключительно на будущую борьбу против большевизма или на боевые задания, поставленные и указанные со стороны немцев.

д) Немецкая договаривающаяся сторона дает гарантию, что украинцы и ОУН-бандеровская группа будут защищена от польского организованного террора и польских провокаций.

Для соблюдения этих условий ОУН-бандеровская группа обещает, со своей стороны, немецкой стороне следующее:

а) Бандеровская группа полностью и безоговорочно укрепляет солидарность ко всем немецким интересам, как подвоз, немецкое строительство на востоке, и необходимые требования в тыловых военных районах.

б) ОУН-бандеровская группа предоставляет в распоряжение немецкой договаривающейся стороне своим разведыванием собранный агентурный материал против поляков, коммунистов и большевизма с тем, чтобы использовать его для карательных акций.

(Аркуш № 83)

в) ОУН-бандеровская группа самовольно не предпримет никаких действий против польских провокаций и террора, направленного по адресу украинцев. Ей вполне достаточно поставить в известность немецкой договаривающейся стороне о враждебных действиях поляков по отношению к украинцам и немцам.

г) В проведении своей подготовительной военной деятельности согласно § 1 (г), которая должна быть направлена исключительно против большевизма. С немецкой стороны будет представлена возможность бандеровской группе вводить свои части против советских партизан и против советских военных мероприятий.

В этом месте еще раз подчеркивается, что военные отряды не будут действовать против немецких интересов, равно как самостоятельно и самовольно не действовать против поляков, и в особенности, прекратить всякую месть против польских

провокаций и террора, т. к. немецкие охранные власти сами будут наказывать виновных поляков.

По поводу переговоров с представителем центрального провода ОУН — Герасимовским, последовало следующее отношение охранной полиции и «СД» в Ген. Губернаторстве оберфюреру и полковнику полиции Биркамп от 13.3.44 года.

В этом документе указывается:

«...Я предлагаю дать мне возможность при следующих переговорах выставить следующие требования в доказательство лояльного отношения ОУН-бандеровской группы:

1. ОУН-бандеровская группа немедленно прекращает всякий террор против польского населения и прекращает всякую деятельность против немецких стремлений.

2. ОУН-бандеровская группа обязуется представить в распоряжение охранной полиции все результаты установок о большевизме, коммунизме и польском повстанческом движении.

С нашей стороны, по-моему можно сделать следующие уступки:

1. При полной солидарности украинского повстанческого движения прекращаются аресты. При незначительном нападении получают полную свободу действий всеми средствами.

(Аркуш № 84)

2. Освобождение всех украинских политических арестованных не может быть предметом переговоров. Все мы охотно готовы освободить отдельных украинцев, в особенности женщин и детей.

3. Прекращается всякая травля украинцев, поскольку они со своей стороны гарантируют полную солидарность.

4. О дальнейших действиях УПА будет обсуждено особо.

Я прошу быстрее сообщить решение РСНА, так как нужно считаться, что представитель ОУН, мнимый будущий министр иностранных дел украинского государства скоро придет ко мне».

(подпись).

23 марта 1944 года в городе Львове состоялась вторая встреча охранной полиции с представителем центрального провода ОУН — Герасимовским.

На этой встрече Герасимовский констатировал, что в его организации «установлена полная ясность относительно обсужденных с охранной полицией вопросов совместного сотрудничества и что все пункты признаны и приняты. От соглашения с охранной полицией ОУН ожидает очень много, как для самой организации, так и взаимного понимания относительно будущего развития событий на Велико-Украинской территории и прежде всего совместной борьбы против заклятого врага — большевизма.

В ходе поэтому уверены, что охранная полиция, со своей стороны, так же готова признать все обсужденные пункты в первой беседе и уполномочена их признать».

Затем еще раз были обсуждены отдельные пункты переговоров, касающиеся практической деятельности ОУН, при этом было установлено:

«ОУН готова немедленно прекратить всякую работу против немецких стремлений и всякий террор против польского народа.

Относительно террора против поляков, ОУН безоговорочно готова отставить всякие экзекуции в селах и городах против поляков, их провокаций и террора. ОУН лишь передает охранной полиции свои агентурные материалы и доказательств провокаций и актов саботажа и будет спокойно ожидать, когда охранная полиция предпримет свои карающие мероприятия против этого.

(Аркуш N 85)

ОУН-бандеровская группа обязуется передавать в распоряжение охранной полиции все свои разведывательные данные о большевиках, коммунистах и польском повстанческом движении. Кроме того, ОУН готова сотрудничать с немцами против общего врага -- большевизма на всех участках, где эта необходимость выявится.

ОУН будет держать свои боевые части за линией советского фронта и вредить советскому подвозу, базам подвоза, центрам вооружения, складам -- активным саботажем, вести пропаганду и разложение в Красной Армии и прежде всего организовать террор и физическое уничтожение работников НКВД.

Кроме того, она будет передавать немцам сообщения военного и политического характера из районов за линией советского фронта всякими путями (радио, курьеры).

Чтобы эту борьбу против общего врага проводить более интенсивно, ОУН желает, чтобы немцы передали ей конспиративным путем боеприпасы, оружие и взрывчатое вещество. Транспорт, оружие и материалы саботажа со стороны немцев через линию фронта частям УПА должны быть доставлены по всем правилам конспирации, потому, чтобы большевистскому режиму не дать в руки козырь, что оставшиеся за линией фронта украинцы являются немецкими союзниками и их агентами и реагировать против украинцев соответствующими акциями уничтожения.

Практикующийся уже теперь немецкой армией способ доставки оружия и боеприпасов отдельным частям УПА за линией фронта при помощи самолетов, должен быть немедленно приостановлен, так как Советы используют это обстоятельство в своей политике против украинцев.

Поэтому ОУН желает, чтобы переговоры и соглашения в будущем принимались только из центра и чтобы немецкой договаривающейся стороной была охранная полиция, которая знает правила конспирации и понимает, как по ним работать.

(Аркуш N 86)

В качестве ответного выполнения охранная полиция обещает ОУН-бандеровской группе следующее:

1. При полной лояльности украинского повстанческого движения -- прекращаются аресты.

2. Освобождение всех украинских политических арестованных не может быть пунктом обсуждения. Но все же охранная полиция готова освободить отдельных украинцев, всех женщин, детей, заложников и гарантировать физическое сохранение оставшихся в тюрьмах и концлагерях арестованных. Относительно освобождения заложников ОУН должна представить списки по фамилиям и установочным данным, так как аресты заложников командиром охранной полиции во Львове не производились, как это утверждает бандеровская группа.

3. Прекращается всякая травля против украинцев.

4. Действия УПА, согласно требованиям к ОУН-бандеровской группе параграф 1 и 2, в основном, урегулированы (самостоятельные экзекуции против польских банд на участках и действий УПА за линией советского фронта).

В конце этой беседы Герасимовский высказал желание, чтобы "охранная полиция освободила фрау Лебедь и ее ребенка, и ее родственников, чтобы бандеровскому лидеру Лебедь, который сейчас является одним из значительнейших людей в организации, показать примиряющуюся сторону и окончательно расположить его для сотрудничества между охранной полицией и ОУН".

Из последующих материалов видно, что охранная полиция предприняла меры по освобождению фрау Лебедь...

28 марта 1944 года с согласия провода ОУН Герасимовский имел встречу с командиром охранной полиции и "СД" в области Галиции SS оберштурмбанфиурером -- доктором Витиска.

Разговор между Витиска и Герасимовским происходил по вопросам, касающимся совместного сотрудничества, отмеченным в предыдущих разговорах. Герасимовский снова подтвердил желание ОУН-бандеровской организации о совместном сотрудничестве против большевизма.

В заключении Витиска поставил Герасимовскому несколько конкретных вопросов:

1. Прекратит ли ОУН-бандеровская группа всякое разложение украинской добровольческой дивизии SS?

На вопрос дан утвердительный ответ.

(Аркуш N 87)

2. Будет ли прекращено ОУН-бандеровской группой влияние на украинскую полицию?

Вопрос был отвечен утвердительно.

3. В случае, если немцы проведут новую мобилизацию украинцев для борьбы против большевиков, ОУН-бандеровская группа не будет вести пропаганду против этого.

Герасимовский на это сказал, что "ОУН не помешает, к тому же в украинском народе столько живой силы, что немецкая оккупационная власть может проводить мобилизацию и еще достаточно сил останется для вербовки в УПА и оба партнера друг другу не мешают".

По поводу этих переговоров говорит следующий документ, адресованный Главному Управлению Госбезопасности SS группенфюреру Мюллеру в Берлин 21/IV-1944 года.

Ниже приводим текст этого документа.

"При следующей встрече с Герасимовским: № реферат ясно и в категорической форме ему указал на то, что при первой беседе Герасимовский ему обещал, что ОУН позаботится ограничить убийственный террор против поляков и прекратит всякое негативное влияние на украинскую полицию и добровольческую дивизию SS "Галичина". Но с немецкой стороны нужно констатировать, что поляки как и прежде караются, а УПА принимает полицейских и добров. дивизии SS Галиция. У охранной полиции поэтому складывается впечатление, что ОУН не желает честно сотрудничать с охранной полицией. Герасимовский ответил, что польский вопрос и вопрос перебежчиков наиболее трудно разрешимая проблема, хотя он, Герасимовский после переговоров по этим вопросам после каждого случая заявлял в штабе, какое громадное значение придает этому охранная полиция, ему в штабе отвечали, что все еще имеющиеся недоразумения невозможно устранить одним махом, кроме того, охранная полиция, как и прежде, преследует укр. националистов. Герасимовский заявил, что неисполнение определенных надежд, на которые ОУН возлагала от сотрудничества с охранной полицией, может стать опасно лично для него, как связного к охранной полиции. Как он, так и организация, заинтересованы добиться поручительства Бандеры и его позиции к переговорам между охранной полицией и ОУН.

(Аркуш N 88)

Организация твердо уверена, что Бандера одобрит еще колеблющиеся переговоры в интересах совместного сотрудничества против большевизма. Все же, как он, Герасимовский, так и организация, считает необходимым, чтобы это мнение было подтверждено самим Бандерой. Поэтому он просит дать ему возможность поговорить с Бандерой, место и время встречи с Бандерой пусть назначит охранная полиция. Само собой понятно, что при переговорах будет присутствовать представитель охранной полиции, понимающий язык, чтобы передать результат переговоров с Бандерой.

Прошу срочно дать указание, есть ли интерес выполнить ходатайство ОУН или нет, чтобы передать Герасимовскому".

(Подпись)

После установления контакта ОУН с охранной полицией Герасимовский с согласования центрального штаба ОУН объехал все отряды УПА в Галиции, где строго обратил внимание командиров отрядов на лояльное отношение к немцам, чтобы положить конец всем трениям и стычкам отдельных отрядов.

Герасимовский делал ссылку на, якобы, изданный штабом по этому поводу приказ.

В результате этих мероприятий, из сообщений охранной полиции видно, что деятельность банд УПА против немецких интересов значительно прекратилась.

Об этом характерно свидетельствует доклад Тайной Госуд. Полиции (гестапо) гор. Тарнополя командиру охранной полиции "СД" Галиции Витиска от 22 мая 1944 года.

"...За отчетный период в местном служебном округе политическое положение заметно успокоилось, нападения на Раихсдойче не произошли. Так же прекрати-

лись убийства поляков. УПА издало распоряжение о прекращении нападения на Раихсдойче. Это указание проводится теперь точно."

и далее:

"...Бросается в глаза тот факт, что в отношении украинского населения у Раихсдойче произошел большой поворот.

(Аркуш N 89)

В то время, как несколько месяцев тому назад позиция украинцев в селах к Раихсдойче была враждебной, но теперь даже приветствуют по-немецки. Нужно ли эту перемену объяснить приближением большевистской опасности, или потому, что ОУН-УПА провела пропагандистскую работу, до сих пор мы не можем сказать. Местным сотрудникам "СД" неоднократно было высказано мнение рассудительных украинцев, что было бы очень желательно, еслибы произошло соглашение между УПА и немцами".

Из документов охранной полиции установлены многочисленные факты, когда банды ОУН-УПА вступали в контакт с командованием воинских частей, получали от них оружие и совместно вели борьбу с Красной Армией.

О контакте ОУН-бандеровской группы и УПА с охранной полицией и немецкой армией наглядно показывает официальный сов.секретный документ охранной полиции и "СД" области Галиции от 14/IV-1944 года, адресованный:

Главному Управлению Государственной Безопасности, СС группенфюреру и генерал-лейтенанту полиции Мюллеру -- лично в Берлине.

Командующему охранной полиции и "СД" в области Галиции, СС оберфюреру и начальнику полиции Биркамп -- лично в Краков.

Начальнику СС и полиции, СС бригаденфюреру, генерал-майору полиции Дим --лично -- Львов.

Содержание:

Контакт УПА (Украинская Повстанческая армия) с армией, полицией и организациями Гражданского Управления.

В документе указывается, что продвижение вперед Красной Армии поставило ОУН-бандеровскую группу и особенно ее отряды УПА в Восточной Украине, а также в Галиции, в исключительно ненадежное положение.

Отряды УПА находятся до некоторой степени

(Аркуш N 90)

в борьбе на два фронта и должны опасаться при одновременной вражеской обстановке против Германии, а также и против Красной Армии, чтобы не быть атакованными и уничтоженными, как со стороны немцев, так и со стороны русских войск. В политическом отношении бандеровская группа ОУН постоянно придерживается мнения, что может возникнуть самостоятельная свободная Украина, когда оба великие государства Германия и Советская Россия взаимно ослабнут. Весеннее наступление Красной Армии однако показало бандеровской группе, что боевая сила Красной Армии еще ни в коем случае не сломлена, и существует еще опасность советской оккупации. Имея ввиду этот факт, бандеровская группа ОУН пытается избежать уничтожения со стороны Советской России и старается примкнуть к немцам.

Попытка примыкания к немецкому войску впервые в Восточной Украине выразилась тем, что УПА ослабила свою компанию против немецких боевых частей, на своих участках УПА оставляла в покое поселившиеся немецкие войсковые сое-

динення, а сама немедленно отступала. Немецких солдат, которые попадали в ее руки, отправляли в их части, отняв только оружие и боеприпасы.

В конце января 1944 года различные отряды УПА искали прямого контакта с воюющей частью. Боевые группы Прютцмана: СС штурмбанфюрер -- Шмидт благодаря этому использовал для себя и наладил связь с отдельными руководителями банд УПА в районах Постояно (33 км с/зап. Ровно), Кременец, Верба, Ноцин, Берече, Подкаменка и Дерезане, чтобы их применить для агентурной службы против советских и польских партизан, и против Красной Армии в качестве саботажных отрядов. Его труды, казалось, имели очень хорошее действие на борющийся отряд. По его мнению, они в разведке сослужили ценную службу и в значительной степени уяснили картину о советских партизанах.

Он сознавал, что отряды УПА могут применяться только для разведывательной деятельности и саботажной, а не ввода в бой на фронте. Он не соглашался на выдачу тяжелого оружия, несмотря на неоднократные просьбы отрядов УПА.

4 танковая армия по моим докладам от 23.03.1944 года издала приказы об отношении к нацио-

(Аркуш N 91)

нальным украинским бандам.

Боевая группа Прютцмана 12.02.44 года издала следующий циркуляр об обращении с членами национальной украинской повстанческой армии (УПА):

"Начавшиеся переговоры с руководителями национальной украинской повстанческой армии в районе Дерезане теперь так же успешно проводились в районе Верба. Договорились: члены УПА не будут нападать на немецкие части. УПА посылает быстро разведчиков, преимущественно девушек, в занятую врагом местность и докладывает результаты 1-с боевой группы. Пленные Красной Армии, а также советских партизанских отрядов приводятся на допрос у 1-с, пришельцы приводятся боевой группой на принудительные работы.

Чтобы не мешать этой необходимой для нас работе.

Приказывается:

1. Агентов УПА, которые имеют удостоверения за подписью капитана Феликса или выдают себя за членов УПА, беспрепятственно пропускать, оружие оастается у них. По требованию агенты немедленно доставляются 1-с боевой группы.

2. Части УПА при встрече с немецкими частями для опознавания поднимают к лицу левую растопыренную руку, они не будут атакованы, но это может случиться тогда, если с противоположной стороны будет открыт огонь.

3. УПА жалуется, что немецкие полицейские и армейские части проводят самостоятельную реквизицию, особенно птицы. В связи с этим указывается на приказ от 11/1-1944 года о прекращении реквизиции всех видов, за что отвечают руководители частей".

Бреннер

Генерал-майор и СС бригаденфюрер.

Насколько отряды УПА могут быть воинственны, т.е. оказаться ли пригодными к активной борьбе против советско-русских партизанских отрядов или частей Красной

(Аркуш N 92)

Армии, чьи сумеют ли помешать они с помощью саботажа пополнению русских, еще нельзя судить по имеющимся сообщениям из вновь занятых Красной Армией областей.

По сообщениям армии различные части УПА должны уже в первой половине марта начать борьбу против Советов в тылу Красной Армии и в значительной степени помешать пополнение русских".

и далее:

"Этот пример 1-с боевой группы Приютцмана служит наглядным пособием. Многие армейские части стараются связаться с отрядами УПА, находящимися на их участке, как например в районе Эжежаны, Тарнополя и Бродах. Их соглашения с отрядами УПА имеют цель держать их враждебно-настроенными по отношению к Красной Армии и для поддержки нас против Советов, причем, с другой стороны, УПА было обещано право к самостоятельному выступлению против так называемых зараженных Советами поляков.

Отношения и соглашения таких армейских командиров с отрядами УПА, конечно, были известны местным гражданским правительственным учреждениям. Следуя примеру армии, из-за недостатка карательных отрядов против отрядов УПА в Галиции, различные правительственные учреждения, как например -- Округной Хауптман в Каменке-Струмиловой и сельский комиссар Золочева, Сокаля, старались со своей стороны установить связь и начать переговоры с начальниками УПА.

Так как отсюда получается такое положение, что мы приглашаем бандитов, принимаем как равноправно договаривающуюся сторону и с ним производим сделки о дальнейшем отношении к немецким организациям и интересам, возникает опасность, что различные учреждения, независимо друг от друга, могут выставить и принять противоречивые и вредные немецким интересам условия. Я немедленно включился в переговоры для ознакомления с ними, чтобы предотвратить от неверного шага и недвусмысленно выразить установку охранной полиции.

Затем я стремился наладить связь с руководящими и ведущими организациями ОУН-бандеровской группы, чтобы познакомиться с их принципиальной позицией в отношении мелких местных руководителей УПА, с которыми армия имела соглашение, а гражданское Управление стремилось к соглашению.

(Аркуш N 93)

Эта связь с высокопоставленным лидером ОУН-бандеровской группы по фамилии Герасимовский, который уполномочен центральным проводом ОУН-бандеровской группы вести переговоры в рамках политического и военного сектора его организации во всех областях Украины, была налажена через N-реферата в начале марта этого года. Герасимовский заявил, что ОУН: давно старалась начать переговоры с охранной полицией против большевизма, потому что она уверена, что большевизм является единственным и непримиримым врагом украинцев, и что украинский народ узнал, что за его прочность может поручиться только Германия. К сожалению, украинский народ не может открыто выступить против большевизма, потому что при занятии большей части украинских областей русскими это привело бы к полному уничтожению народа русских, поэтому организации остался единственный путь широкой поддержки немцев конспиративным путем".

В заключительной части документа говорится:

"С помощью переговоров ОУН могла бы быть удержана от нанесения большого ущерба немецкому подвозу и немецким интересам.

Усмирение непослушных украинцев в настоящее время при большом недостатке карательных сил может быть только выгодным. Нельзя упустить из виду, что в случае вторжения, нужно считаться с враждебными действиями поляков. Нужно бороться с наполовину лояльным поведением украинских повстанческих сил, чтобы в этой борьбе обеспечить нам тыл.

Связь с ведущими ОУН и УПА членами для охранной полиции исключительно важная и ценная, так как она дает осведомительный материал о наших государственных преступниках и облегчит работу нашей охранной полиции.

Объяснение по возможности с многими представителями повстанческого движения вносит большое разложение в рядах ОУН.

РАСПАД ОУН ДЛЯ НАС МОЖЕТ БЫТЬ ТОЛЬКО ПРИЯТЕН.

Знание, по возможности, многих лидеров ОУН дает нам дальнейший контроль над этими организациями, что нам и нужно. По знанию их силы и конспиративной деятельности мы можем определить момент удара по ним.

(Аркуш N 94)

Чтобы достичь этой цели, я придерживаюсь дальнейшего ведения таких высказываний при установлении единой линии о предмете переговоров и нашем дальнейшем поведении.

Поэтому я прошу проверить, т.к. армия, несмотря на все обещания, проводит самостоятельные соглашения без согласия охранной полиции и, благодаря ее аполитичному поведению, мешает единой политической линии.

Я чувствую, что при малейших уступках, эта сдерживающаяся тактика до уяснения отношений без какой-либо опасности для немцев может быть продолжена.

Прошу быстрого разрешения".

(Подпись)

В докладной записке "О положении банд в районе действия армии" от 22.V.1944 года разведотдел 4 немецкой танковой армии в разделе 2 "Поведение банд" отмечает:

"Крупных выступлений за этот период не было. Как стало известно, на границе армии, в районе зап. Станислава, банды УПА воюют с коммунистическими бандами Ковпака".

и далее:

"Трудно судить: относится ли такое выжидание УПА к настоящим переговорам с армией или -- к сохранению сил и намерению усилить вооружение и организованность для будущего наступления на армию. Фактом остается то, что в тылу Советов УПА выступает борьбой против советских частей и одновременно готова сотрудничать с немецкой армией".

Во 2 разделе этого документа "Сотрудничество армии с УПА" говорится:

"а) целеустремленность.

Несмотря на трудности установления боевой ценности УПА, армия все же заинтересована завоевать ее на свою сторону для сотрудничества".

(Аркуш N 95)

б) переговоры до сего времени.

До сего времени переговоры вели: 24 танковый корпус. Они противной стороной были остановлены с утверждением, что представитель местного УПА не уполномочен на широкие решения.

Войсковая группа Украина-Север находится в переговорах с областным руководством УПА и расценивает их как перспективные.

Абверкоманда 202 уже достигла практическое сотрудничество с УПА в области Абвер-11 и получает от УПА агентурные сообщения секретных осведомителей и активистов для боевых действий за вражеским фронтом".

Из докладной записки так же видно, что командование 4 танковой армией установило деловое соглашение с УПА в районе действия своей армии по следующим вопросам:

а) Не вредя позднейшим политическим соглашениям, организация УПА признается как самооборона.

б) Цели самообороны:

аа) сотрудничество с армией для поддержания порядка и урегулирования хозяйственных вопросов.

бб) совместная борьба против большевизма, в особенности, против разрозненных красноармейцев, жидобольшевистских банд, советских парашютистов и агентов.

в) Организация входит в самооборону, как областная группа и местная самооборона. Завести список членов УПА и обозначить их штемпелевыми нарукавными повязками, национальной украинской краской.

г) УПА признает, что единичное владение оружием запрещается, оружие и боеприпасы собирать в населенных пунктах через управляющих и взять на организационный учет.

(Аркуш N 96)

В каждом месте выдавать оружие согласно списку членов УПА, чтобы при срочных операциях его сразу же применять.

д) УПА в своей области ручается поддерживать спокойствие и порядок. В случае нападения на армию, и если виновные не будут переданы для наказания, это место (область) теряет право носить оружие.

е) УПА через свои органы предпримет необходимые меры для покрытия расходов армии. Они будут проведены через управляющих.

ж) Кровавые стычки между другими народными группами будут рассматриваться как нарушение мира.

з) УПА имеет право проводить военное обучение своих членов, но по согласованию с армией".

Командование 1 немецкой танковой армией, дислоцировавшееся в районе г.Тарнополь, в мае месяце 1944 года произвело сделку с бандами УПА.

УПА обязалась прекратить все акции, направленные против немецких интересов, и активно участвовать в борьбе против советских парашютистов и агентов.

В наставлении "Поведение по отношению к УПА" комиссариат пограничной полиции в г.Дрогобыче от 26 мая 1944 года так же подчеркивает необходимость сотрудничества с УПА и использование для воинских нужд услуг, представляемых УПА

В наставлениях так же говорится, что в случаях необходимости разрешается поддержка и подкрепление банд УПА, находящихся в советском тылу

Имеющиеся в нашем распоряжении официальные документы охранной полиции говорят так же и о том, что члены ОУН-бандеровской организации и УПА, широко использовались немецкими разведывательными органами для шпионской работы в тылу Красной Армии.

19.IV.1944 года между руководителями абверкоманд 101, 202, 305 войсковой группы "ЮГ" происходило информативное совещание по обмену опытом разведывательной работы и использования членов УПА в разведывательной деятельности.

(Аркуш N 97)

Из высказываний на совещании руководителей абверкоманд можно сделать вывод, что основной базой немецкой разведки на территории Галиции явились члены ОУН-УПА.

На совещании было отмечено также, что агентура, забрасываемая в тыл Красной Армии из числа членов УПА, имела большой успех и представляла очень ценные разведывательные сведения. Это видно из следующего:

Абверкоманда (разведкоманда 101), подполковник Линдгарт в своем вступлении сказал, что раньше проводил свою агентурную деятельность, главным образом, с военнопленными. В результате быстрого продвижения Красной Армии использование военнопленных почти стало невозможным. Исходя из этого, ему остается единственная возможность -- пользоваться членами УПА. Для его агентурной службы могут быть применены годные к военной службе и решительные люди, которые в Галиции, как правило объединены в бандеровские группы УПА. Круги, находящиеся вне ОУН, не пригодны для ввода в дело. Попытки получить агентов из украинских вспомогательных комитетов успеха не имели.

Вне связи с УПА его агентурная деятельность поэтому вообще невозможна.

Представленный в его распоряжение из УПА материал военного сектора (10-15 сообщений ежедневно) исключительно обширен и в большей части в военном отношении реализуется частями.

Абверкоманда 202, подполковник Зелигер также подобного мнения, говоря:

"...Организация проведения расстройств за фронтом может быть разрешена только при помощи УПА. В районах, занятых русскими, УПА является их единственным противником, поэтому в интересах армии снабжение УПА оружием и обучение соответствующего количества людей. Связь с частями по ту сторону фронта может быть установлена все же посредством частей, находящихся на территории, занятой немцами. Поэтому он должен практически охватить членов УПА на территории Галиции и после обучения и вооружения перебросить с самолетов на русскую сторону или же пропустить более крупную группу через фронтовые бреши. С давнего времени он находится в связи с УПА через посредника Шухевича и уже получил несколько человек для обучения.

(Аркуш N 98)

Предложение Шухевича вооружить всех членов УПА и постепенно перебросить их на сторону русских из предосторожности он не принял. Все же по договоренности с Берлином в ближайшее время на участке фронта Делатин-Станислав непосредственно возле линии фронта вооружит группу около 100 ч. и при помощи действующих там немецких частей доставит их за линию фронта.

Он, Зелигер, отдает себе отчет в том деле, что в случае продвижения немцев вперед, вооруженные таким путем части УПА могут повернуть оружие против немцев. Все же в настоящее время необходимо проводить препятствия в тылу рус-

ских. Для армии безразлично, как будут проведены помехи в советском тылу. Решающим является тот факт, что банды УПА ведут борьбу по ту сторону против Красной Армии. Это подтверждают, якобы, многие секретные приказы НКВД и сообщения агентов.

Абверкоманда 202 совместно с 101 запросили Берлинские инстанции о принципиальной позиции по вопросу сотрудничества с УПА.

В телефонограмме от 22.IV.-44 года, адресованной в ВРСНА, SS группенфюреру, генерал-лейтенанту полиции МЮЛЛЕРУ в Берлин и командующему охранной полицией в Ген-Губернаторстве, SS оберфюреру и генерал-майору полиции БИРКАМП в Краков, командиру охранной полиции и "СД" в области Галиции, SS оберштурмбаннфюрер д-р ВИТИСКА о результатах совещания с руководителями абверкоманд указывает:

"Принимая во внимание важность вопроса, я считаю необходимым принципиальное решение Берлинских инстанций. По моему мнению, необходимо рассмотреть следующие точки зрения:

С одной стороны, армия заинтересована в сотрудничестве с УПА, с другой стороны, УПА использует значительно свободу движения и ее частичное неофициальное признание для усиления их собственных рядов. Начавшаяся во всех районах мобилизация рядовых, является хозяйственной помехой (убийство польских специалистов, мобилизация с/х контингентов и т.д.).

(Аркуш № 99)

SS добровольческий полк, строительство и украинская полиция в значительной части разложены; дальше УПА становится значительно ненадежным фактором в Галиции и при дальнейшей беспрепятственной деятельности может привлечь всю украинскую молодежь для так наз. "Лесной идеи". К тому же отдельные группы в южных районах Галиции нападают на немецких военнослужащих. Сравнение преимуществ, приведенных абвером, с изложенными недостатками, по моему, последние имеют перевес, так что исходя из этого, необходимо запретить всякое сотрудничество с УПА для всех немецких учреждений. Но принимая во внимание, что за этим запретом должно последовать решительное подавление УПА, а для этой цели нет достаточного количества полиции и армии, я считаю тактически верным в интересах затягивания и предотвращения саботажа со стороны УПА к немецким коммуникациям, в интересах их агентурного использования и выявления при переговорах возможности разложения их, эти переговоры все развивать дальше, не делая больших уступок, как предоставление оружия.

Прошу быстрее разрешения моего мнения с представителями военных разведок.

Представитель местной разведки указал руководителям 3 абверкоманды только на преимущества сотрудничества с УПА".

Перед своим бегством из города Львова, в мероприятиях по созданию агентурно-осведомительной сети на территории Галиции, охранная полиция вновь указывает на ее контакт с ОУН-бандеровскими организациями и УПА, которых намерена использовать за линией советского фронта для вооруженной борьбы и шпионской деятельности.

В документе от 14/VII-44 года, адресованном РСНА VI, SS штурмбаннфюреру, советнику Поммеренингу в Берлин, командир охранной полиции и "СД" области Галиции, SS оберштурмбаннфюрер д-р Витиска сообщает:

"...Я указываю на мой контакт с ОУН-бандеровской группой и УПА, о чем я доложил IV отделу, командующему охранной полиции.

По данным до сего времени, опытам УПА в этих районах лучше всего пригодна для S поручений, в то время, как они для активистов групп во всяком случае в своих собственных рядах, имеют обученных радистов.

(Аркуш N 100)

Последние встречи со связным ОУН № референт обсудил этот комплекс и узнал, что штаб ОУН в основном не отклоняет представить в распоряжение активистов и групп радистов в немецких интересах.

ОУН все же желает, чтобы за саботаж и борьбу УПА против Советов им оставляли сейчас уже вооружение, боеприпасы, медикаменты. Более подробный доклад об этом последует. Я прошу поэтому договориться между IV и VI отделом и представить мне.

Я убежден, что ОУН действительно представит группы активистов с радистами в местных районах, если будут выполнены их просьбы. Я приветствовал бы это одобрение..."

Командир охранной полиции и "СД" области Галиции

Витиска, SS оберштурмбаннфюрер.

Указанное выше подтверждает и другой официальный документ охранной полиции от 15/VII-44 года, адресованный Главному Управлению N IV, SS штурмбаннфюреру и советнику Поммеренингу в Берлин.

Содержание этого документа следующее:

"...7/VI-1944 года N референт имел очередную встречу с Герасимовским, где обсуждался преимущественно вопрос о переброске через линию фронта на советскую сторону S и F агентов, равно как и оставление F агентов на случай оставления немцами части Галиции, в связи с военными событиями.

Эти переговоры служат так же в интересах дислоцирующейся здесь зондеркоманды "Цеппелин".

Относительно оставления F и S агентов для ввода их за линию советского фронта, Герасимовский заявил, что УПА поддерживает связь с армией такую же, какую охранная полиция поддерживает с ОУН-бандеровской группой.

Между армией и УПА уже давно существует договоренность, что УПА из своих рядов представляет в распоряжение армии F и S агентов. Поэтому остается только ознакомить охранную полицию с этими членами УПА.

(Аркуш N 101)

Больше того, охранная полиция должна ознакомить армию с интересующими ее вопросами с тем, чтобы F и S агенты использовались одновременно в интересах как армии, так и охранной полиции.

Поэтому прошу срочно сообщить имеется ли там согласие на такой способ, в положительном случае оповестить об особо интересующим нас заданиям по саботажу и агентуре для советского тыла. [На] вопрос об оставлении радио-агентов в интересах моего "СД" на случай частичного оставления Галиции Герасимовский заявил, что по этому вопросу он должен посоветоваться в штабе ОУН, после чего мне сообщит, могу ли я рассчитывать на выделение ими радио-агентов для упомянутых целей в наших интересах.

Эти переговоры Герасимовский одновременно использовал для требования у нас боеприпасов, оружия и медикаментов.

Считаю: это удовлетворение запросов ОУН не пойдет в ущерб немецкой армии. У Н референта сложилось впечатление, что ОУН, УПА обещать может больше при условии, если их требования будут выполнены.

Прошу сообщить, нет ли по этому поводу принципиальных возражений.

Известную группу оружия могут достать через начальника "СС" и полиции и группы войск Север-Украина с тем, чтобы перебросить это группам УПА в советский тыл на самолетах зондеркоманды "Цепелин".

Герасимовский одновременно поднял вопрос об оставлении нами для УПА складов оружия уже сейчас на территории Галиции, которое ими будет использовано после оставления нами этих районов Галиции. Склады пока что могут быть немцами засекречены и охраняться, чтобы их не обворовали.

Герасимовский гарантирует, что до отхода немцев из Галиции он этих складов самовольно не заберет.

До продолжения об этом переговоров и разработки техники выполнения этих требований прошу указать Вашу точку зрения.

(Аркуш N 102)

Я бы очень просил на все это Вашего согласия, так как это в интересах моих дальнейших связей и срыва советского подвоза и управления.

(подпись -- неразборчиво)".

Практическую деятельность ОУН, УПА -- в совместном контакте с немцами подтверждают следующие факты:

2 марта 1944 года задержанные в районе Вербы (на Вольни) бандами УПА 3 советских разведчика были переданы в "СД" в обмен на арестованных членов УПА.

В апреле месяце 1944 УПА в районе Рава-Русска были задержаны 2 разведчика 4 Управления НКВД УССР, которые так же были переданы в Львовское "СД".

В районе Трембовли отряд УПА захватил парашютистов с личным письмом ген.Зендлица, президента "Союза немецких офицеров". Указанных парашютистов УПА передало тайной полевой полиции.

3 мая 1944 года при встрече представителя охранной полиции с Герасимовским последний сообщил, что в отрядах УПА имеется 20 советских парашютистов, среди которых есть женщины-радистки. Герасимовский обещал передать их в охранную полицию, если охранная полиция освободит арестованного члена ОУН -- Черника, помилует приговоренного к смертной казни украинца -- Рогуля и его семью.

Ниже приводим сообщение одной группы УПА, действующей в г.Острог Ровенской области о состоянии Красной Армии и положение населения на территории, освобожденной от немцев.

Это сообщение отрядом УПА было передано охранной полиции:

"...Советские солдаты очень прохоро одеты. Только часть из них имеет русское обмундирование, остальные -- немецкое, венгерское или итальянское. Многие новички одеты в свою гражданскую одежду. Такое же и питание в советской армии. Воинские соединения, расположенные по селам, не получают пайков. За наличные деньги вынуждены покупать продукты у крестьян. Они кушают все, голодные, как саранча.

(Аркуш N 103)

...Вооружение хорошее. Много автоматического оружия... Много легких орудий, но зато нет танкового оружия и тяжелой артиллерии. Воздушные действия не замечались.

...Красноармейцы удивляются, почему местное население больше интересуется оружием, чем хлебом.

... Красноармеец, наткнувшись на наших солдат, обещал привести 100 бойцов. Этот красноармеец был украинцем.

Когда спрашиваешь красноармейца -- зачем они вообще воюют, они отвечают: из-за ненависти к немцам и очень строгой дисциплины.

Красноармейцы держат себя в стороне от гражданского населения. Это вероятно результат агитации. Населению они заявляют следующее: "Мы вам ничего не сделаем, но те, которые после нас придут, выловят всех бандеровцев".

Красноармейцы уверяют, что им все известно. Например: они интересуются лозунгами на домах, и когда население говорит, что их происхождение им не известно, красноармейцы заявляют: "Зато мы знаем, это написали бандеровцы". Они советуют населению стереть все лозунги и призывы, так как русские, которые после придут, уничтожат все здания, на коих будут написаны лозунги, а их жителей расстреляют или вывезут.

Сразу за линией фронта большевики проводят призыв в армию. Эту задачу выполняет НКВД, группами по 5 человек.

В советском тылу больше хаоса, чем в немецком. Население не идет в армию. Призванные принудительным образом направляются в тыл. Имеется предположение, что их направляют на Северный фронт, так как на Волыни эти люди не появляются.

Население "молча" присматривается ко всей большевистской деятельности. На все вопросы крестьяне дают один ответ: "не знаю, не понимаю, ничего не видел и т.д." Настроение у населения хорошее. Яро-антибольшевистское.

В гневе большевики заявляют, что в Волынской области все сторонники Бандеры, вплоть до стариков.

(Аркуш N 104)

Русский шовинизм становится очень заметным. Например -- один комиссар кричал: "Не было Украины, нет ее и никакой не будет". Другой, показывая польцем на Сибирь заявил: "После войны Украина будет в Сибири".

Следует указать, что ОУН, УПА перед отступлением немцев из западных областей Украины проводили подготовительную работу в контакте с ними против Красной Армии и активно продолжают вооруженную борьбу до сих пор. Подтверждением этого служит тот факт, что антисоветская деятельность отрядов УПА на территории Львовской области и по настоящее время принимает активную форму.

Начальник Управления НКГБ Львовской области,
полковник Государственной безопасности
(Волошенко)

"7" октября 1944 года
N 0620
гор. Львов
сс-4.

СВІДЧЕННЯ ПРО СПІЛЬНІ ДІЇ УПА ТА АК НА ПЕРЕМИСЬКІЙ ЗЕМЛІ У 1945 РОЦІ

Публікований документ зберігається у Львівському партійному архіві і досі, практично, невідомий більшості дослідників. Між тим він проливає світло на одну з маловивчених сторінок нашої історії — спільну дію Української Повстанської Армії та Армії Крайової у 1945 році. Перед цим роком відносини між обома військовими об'єднаннями не були спокійними і лише влітку намітилися певні зрушення — було розпочато переговори про взаємну допомогу у боротьбі з комуністами СРСР та Польщі.

Пропонований матеріал цікавий насамперед тим, що показує живу і яскраву картину становища в УПА та АК, розклад сил, настрої в польському суспільстві, стосунки поляків та українців на Лемківщині. Протокол не подає імен тих, хто брав участь у переговорах з українського боку. Однак названі населені пункти знаходилися у зоні контролю сотень «Громенка» та «Бурлаки». Ймовірно, в переговорах міг брати участь провідник округи ОУН «Григор».

Текст передається мовою, котрою був здійснений переклад, із збереженням орфографічних та стилістичних особливостей.

ДОКУМЕНТ

Перевод с украинского
ПЕРЕВОД № 7 (нумеровано нами)

ПРОТОКОЛ

*составленный 11 июля 1945 г. при встрече представителя ОП «ОУН»
и Обводного провода (по-видимому, Обласного провода).*

Для 11.7.45 г. в 10 часов на условленную встречу представителей ОП «СУН» и Обводного Провода «АК» в селе Р. (хутор Т. К.) должны были прийти по пять представителей с обеих сторон.

После получасового опоздания прибыл на назначенное место комендант местного отряда «АК» Пират в сопровождении своего заместителя и одного стрелка. Их сопровождал наш протоколист, который был послан им на встречу.

После официального приветствия, во время которого польские представители старались говорить по-украински, приступили к беседе.

Комендант Пират заявил на выступлении, что не имеет права проводить официальную беседу. Для этого прибудет настоящая делегация на это самое место после полудня в 15 часов. Вследствии этого, беседа приняла неофициальный характер: Чтобы вызвать непринужденное настроение, сказано полякам, чтобы говорили своим родным языком. Однако комендант Пират заявил, что украинский язык не представляет ему трудностей, так как он бывший житель Волыни и украинским языком владеет отлично. Другие говорили на польском. На улучшение настроения повлияло следующее событие: в наши руки попал старшина «АК» Зигмунд, которого поймали при грабеже (см. заключительную часть), и достаточное скомпроментированное передали с оружием польской делегации. Тут следует

заметить, что эта история, если не дала возможности, то наверно ускорила встречу.

В товарищеской беседе комендант Пират подчеркнул: он очень смелый, если решился в таком сопровождении выйти на встречу. Обе стороны подтвердили необходимость взаимного соглашения, беря во внимание большевистскую угрозу и необходимость вместе разрешить некоторые спорные вопросы путем мирного соглашения. Далее рассматривали последние политические события с целью зондирования настроений в польском обществе (это время, в котором главным образом было арестовано 16 польских делегатов в Москве и общие выборы в Польше). Подтверждены неверие и апатия в связи с этим в той степени, что «АК»-овские круги решились занять пассивное положение к таким потрясающим для поляков событиям, прекратить борьбу и стараться достать соответственное количество мандатов на предстоящих выборах. Нужно заметить, что для них является новостью то, что мы редактируем «каждодневные радио-известия» тогда, как они имеют предельные сообщения. С нашей стороны предложено постоянную пересылку «Радио-известий» для ихнего употребления. Беседа сошла на темы жизни, привоза, жизненных условий и видов партизанской борьбы двух народов. Комендант Пират заявил, что живет со своей группой в селе Залесье у одного хозяина вместе с двумя санитарками; за продукты обязан платить (один завтрак стоит в среднем 200 зл. — дороже, чем рыночные цены в Перемышле), так как население не хочет их кормить. Был восторген нашей системой питания, о которой ему много рассказывал вышеупомянутый поручик Зигмунд, который пробыл у нас «в гостях» 6 дней и имел возможность к этому присмотреться. Продукты добывают части за деньги, а так как их не хватает, ограбляют прохожих, забирают жир, молочные продукты и др. Доказательством чего служит пор. Зигмунд (очевидно комендант Пират этого не признал). Высокие цены хозяевам платят потому, что боятся доносов в НКВД.

Делегаты «АК» были одинаковы в утверждении, что неорганизованность польского населения чрезвычайно затрудняет им работу и свободу движения. На вопрос, почему их провод не в силе господствовать над настроениями масс поляков, комендант Пират ответил, что местный проводник «Пшемьслав» человек мало-энергичный, к работе не годится, и что он «гувнем жуцил бы му в гловен» («... бросил бы ему в голову»), извиняясь за выражение. Комендант Пират дал предложение, чтобы к группе пригласили также 2-х его санитарок, которые ожидают его вблизи. Получив наше согласие, послал за ними своего жонвера, чтобы «имели возможность посмотреть на господ». Санитарки пришли и после приветствия сели молча, ограничиваясь только осмотром присутствовавших. Одна из них имела коросту в высокой стадии развития. После более, чем часового разговора, комендант Пират заявил, что он должен уйти, так как в 15 часов его вызывают в Перемышль и на послеобеденной встрече не будет присутствовать; на свое место прилетит своего заместителя. Высказал свою надежду и желание, что сегодняшняя встреча принесет желанные последствия; попрощавшись сердечно со всеми, пошел, забирая с собой поручика Зигмунда.

В 15 часов пришли с малым опозданием ожидаемые делегаты. После довольно сдержанного приветствия, приступили к совещанию.

Проводник нашей делегации поставил следующие вопросы:

- а) прибыла ли польская делегация по поручению проводных чиновников «АК» или по собственной инициативе?
- б) имеет ли польская делегация право на месте решать некоторые дела и какие или должна ожидать решения своих проводных чиновников?
- в) о какой местности имеет уполномоченный право говорить или решать?

Проводник польской делегации заявил, что он сам является политическим и военным референтом при Обводном проводе «АК», на встречу послан своими начальниками с правом рассматривать и решать вопросы локального характера, которые относятся к территории Перемышльского уезда. О территории других уездов может говорить только тот, кто имеет полномочия Лондонского правительства. В локальных делах можно говорить и с повитовыми проводами «АК». Это зависит от взаимного понимания параллельных местных проводов «ОУН» и «АК» и касается только локальных дел.

Приступили к обсуждению разных вопросов:

Дело напряжения украинско-польских взаимоотношений Перемышльского надрайона

Наша делегация в общем представила крайнее напряжение украинско-польских отношений как выражение непонимания польским населением всей ситуации на международном участке, который требует объединения всех поработанных большевиками народов в общий фронт борьбы против красного сатрапа, несмотря на прошлые локальные счеты.

Польское население в своей ярости не видит угрозы нашего общего врага — большевиков, обращает внимание на маловажные дела, не видя смертельной опасности ихнего "союзника" Москвы. Проводимые зверской ненавистью и грабительскими инстинктами, доводит до беспримерных в истории человечества кровавых погромов украинского гражданского населения, которые рождают ненависть и желание отмщения среди украинцев. Вследствии этого, местность пылает огнями, погибают люди, замирает хозяйственная жизнь и везде видны следы дисгармонии и хаоса. О какой конструктивной работе может идти речь. Польская делегация вполне согласилась с нашей мыслью относительно этого вопроса и изъявила желание изменить положение вещей.

Самовольное отношение МО к украинскому населению

Документируя точными аргументами и явными доказательствами самовласти милиции, наша делегация категорически потребовала радикального изменения поведения милиционеров против украинского населения. Упреки относительно МО в Боровнице, Войтковой, Бирче, Дубецко, Красичине, Купятичах, Пикуличах, а главным образом в Перемышле. Польская делегация заявила, что несет ответственность в будущем за действия МО в Красичине, которая 100% охвачена «АК», в Бирче, которая также полностью охвачена «АК», в Войтковой охвачено 80% МО и за МО в Стубно. За действия повитовой МО в Перемышле ответственности «АК» не несет, так как это сбор «бандитов и отбросов», которые на каждом шагу приносят позор польскому народу. Их на каждом шагу, при каждом злодейском действии нужно ликвидировать. Ликвидировать нужно каждого милиционера, пойманного на грабеже или вообще вредном действии. Нужно считать отдельных милиционеров которых берет с собой «пляцувка» в поездку, как проводников на местности и связанных, связанных волостных станиц милиции. Они должны исполнять приказы своих начальников, однако в грабеже участия принимать не будут. Если же будут грабить, нужно поступать с ними, как с бандитами. Кроме того, что все время милиция будет уведомлять украинские села, когда и по какому делу приезжать, чтобы избежать вооруженных столкновений с нашими самооборонными отрядами. На вопрос, кто сделал в селе Вильшаны 9.7.45г. нападение, ответили, что

это было НКВД, 6 милиционеров из повитовой милиции и один милиционер из Красинина в качестве связного. (Нужно заметить, что нападение было отбито после короткой перестрелки.)

Вопрос об ответственности за поведение населения

Наша делегация заявила, что вполне отвечает за поведение украинского населения, руководит его настроением и действиями, не допускает к самовольным действиям относительно польского населения, однако этого самого требует от польских руководителей «АК». Руководитель польской делегации ответил, что у поляков с этим делом значительно хуже. Польское население имеет разное мировоззрение, делится на разные группы так, что «АК» не в силах примирить все польское население. Она отвечает за членов «АК». Нужно заметить, что в последнее время создались разные группы, которые действуют по своему усмотрению. Такой группой является группа «Ястшембца» (Слепого), которая действует в этой местности, грабя и терроризируя украинское население и которую «АК» должно уничтожить. Кроме нее, существует еще группа НСЗ, расположенная приблизительно в трех селах этой местности (названия сел сказаны), которую «АК» должна также обезоружить. Если бы мы имели возможность с ними расправиться, как бы облегчили действия «АК». Нам оставлена свобода действий в расчете с ними. Группы эти нужно уничтожить. Польская делегация обязалась приложить все усилия для улучшения польско-украинских взаимоотношений.

Вопрос о поимке поручика Зигмунда при грабеже

Заместитель коменданта Пирата пожелал выяснения поимки поручика Зигмунда. Заявил, что он с 9 людьми поехал в хутор Г. с целью добывания продуктов и охоты. Удивительно только то, что охота происходила в курятниках и хлевах, а не в лесу, где натолкнулись на каких-то вооруженных людей и были принуждены отступать. Во время этой операции потеряли поручика Зигмунда. Наша делегация заявила, что этими вооруженными людьми был отряд УПА, который по просьбе жителей с. Г. (поляков) имел поручение разгромить банду грабителей. Эту банду мы разгромили, вернули пострадавшим украденные вещи и констатировали ужасное поведение грабителей в селе (уничтожение портрета Шевченко, ругань и друг.). Мы не ожидали, что грабители были «АК»-овцы, потому поручика Зигмунда придержали, составили протокол, а после выяснения ситуации передали его в руки делегации «АК». Проводник польской делегации записал себе все компрометирующие данные. В доказательство компрометирующего поведения «АК»-овцев привели факт грабежа старых и бывших в употреблении вещей отрядом «АК» («Пшемьслопа») в селе М. Для подчеркивания этого дела, прочитаны протоколы дьявольского поведения Войтковской милиции о запрещении ходить в церковь без пропусков.

Записано, что если «АК» не займется этим делом, то это МО мы уничтожим подобно, как в Воровнице. Польская делегация обязалась исправить это дело. После обсуждения этого вопроса провозглашен обеденный перерыв. Все участники перешли в отдельный дом, где был приготовлен обед. После обеда приступили к дальнейшей беседе.

Вопрос о пропаже 9 милиционеров в селе Красичино

Польская делегация высказала подозрение, что нападение на упомянутых милиционеров совершил наш отряд. Во время нападения 2 милиционера убито, 1 ранен, а 7 пропало без вести. С нашей стороны сказано, что наши люди в этом действии участия не принимали, и предложили рассмотреть обвинительные материалы и доказательства. После долгих споров уверили польскую делегацию, что нападение совершили не наши люди, а какая-то банда, существование которой подтвердили обе стороны. Делегации обязались провести по этому делу следствие и общими силами обнаружить преступников.

Вопрос о шантаже и требовании денежных налогов с украинцев

Проводник нашей делегации категорическим образом потребовал выяснения в вопросе требования денежных налогов с богатых жителей города Перемышля, навоя и демонстрируя оригиналы писем с инициалами и печатями «АК». Делегат Обводного провода «АК», рассмотрев документы, заявил, что письма вышли не из «АК». Заявил, что много безответственных единиц в польском обществе (даже в подхорунжевке), которые общаются с бандитами и в большей мере из малолетнего элемента, которые злоупотребляют авторитетом «АК», грабят и шантажируют для собственной пользы не только украинское, но и польское гражданство. Их нужно общими силами уничтожить. Он сказал, что правительственный штамп «АК» звучит: «Довуцтво обводу «АК»-31». Письма с такой печатью нужно считать действительными, а все остальные нужно ловить, отыскать источники и по возможности передать кругам «АК». Заявил, что «АК» приложит все силы в борьбе с этим родом проявлений. Для лучшей связи в будущем условлено место встречи и общую кличку (пароль). Решено по возможности чаще встречаться, чтобы на месте решать спорные вопросы. При конце беседы развернулась дискуссия по теме угрозы большевизма как для украинцев, так и для поляков, расшифрованы методы работы НКВД, и приведено ряд фактов ихней разлагающей работы в нашей местности. Под конец встречи чувствовалось улучшение настроения и обоюдное удовлетворение. В 20 часов окончены все разговоры, и после официального прощания обе делегации разошлись.

Постой, дня 11.7.45 г.
Переводил переводчик

Протоколировал Г-р.
(НАБОКА)

18.9.45 г.

Державний архів Львівської області.— Ф.П-3,— Спр. 2313.— Арк. 166-170
Машинопис.

МАЛОВІДОМА БРОШУРА ПЕТРА ПОЛТАВИ

Невеличка за обсягом книжечка з тривожною назвою «Україна погибає! Хто винуватий в цьому?» була написана майже пів століття тому, на восьмому році національно-визвольної боротьби українського народу.

У тому часі в Україні всі політичні сили об'єднувались і творили єдиний національно-визвольний фронт боротьби. На другий план відійшли ідеологічні та партійні розходження. Головне місце посіла справа національного визволення України. Саме цих революційних ідей найбільше боялися більшовики. Український визвольний рух постійно видавав власні підпільні газети, журнали та багато різноманітної політично-пропагандивної літератури: листівок, звернень, популярних брошур тощо. Однією з них є пропонована брошура.

Відповідаючи на поставлене у назві питання, автор переконливо доводить і наголошує, що за поневолення України, за її колоніальне становище винуваті не лише завойовники-окупанти, але, головним чином, та частина нашого народу, яка пішла на службу до ворога і допомагає йому панувати, грабувати і знущатись над людьми. У цьому вже наша традиційна національна трагедія, котру геніально зобразив Тарас Шевченко в поемі «Великий льох» у постатях близнюків Іванів. Оба вони сини однієї матері. Але один -- катів катує, другий їм помагає. До Іванів-прислужників, Іванів-лакеїв, наших поневолювачів, звертається підпільний автор, показує їхню ганебну роль, радить стати людьми й служити інтересам свого народу. Якщо ж вони, лихі, не покаяться, не стануть на шлях Правди, то їх жде гірка доля.

Автор з великим оптимізмом дивиться у майбутнє. Він з особливою силою підкреслює, що український народ не раб, що Україна бореться, що «могутнім подумям палає на всю Україну, на весь Союз, на весь світ вогонь нашої визвольної революційної боротьби». Прочитуючи сторінки цієї книжечки, відчуваєш, як вселяється в тебе віра в перемогу Правди, Справедливості, Добра, і не сумніваєшся вже, що Україна стане вільною незалежною державою. «Остаточна перемога в нашій боротьбі буде за нами. Ми віримо в здорові сили України, в невмирущу волю українського народу до самостійного національного державного життя». Висловлені погляди та думки належать не лише авторові, вони повною мірою віддзеркалюють ідейні позиції всього українського національно-визвольного революційного руху.

Авторство цієї прекрасної політичної праці на виданні не позначено, але мені відомо, що належить воно перу видатного революційного публіциста Петра Полтави. Донедавна ніхто не знав навіть його справжнього прізвища. Сувора підпільна конспірація не дозволяла оприлюднювати фотографії, біографічні відомості осіб, що брали участь у революційно-повстанському русі, а тим більше керівників. Нині назрала вже потреба і є можливість відверто розповісти про Петра Полтаву.

Він народився 24 лютого 1919 року в родині Миколи і Парасковії Федунів у селі Шнирів Бродівського району на Львівщині. Навчався у польській державній гімназії у Бродах, а після її закінчення був покликаний до військової служби в ряди Червоної армії. Як офіцер, брав участь у війні совєтсько-фінляндській, згодом -- у совєтсько-німецькій. У 1941 році попав до німецького полону. Після звільнення з полону поступив у 1942 році до Львівського університету на медичний факультет. Будучи студентом, Петро Федун («Волянський») працював у референтурі Юнацт-

ва Крайового Проводу ОУН на Західно-українських землях (ЗУЗ) та редагував офіційний орган юнацтва «Юнак». У 1943-1944 роках став членом Крайового Проводу ОУН на ЗУЗ і очолював референтуру юнацтва. Вже в тому часі він проявив себе як здібний публіцист, пропагандист та добрий виховник і організатор. Восени 1944 року Петра Федуна, як одного з кращих пропагандистів, покликали до праці в пропагандивну референтуру Проводу ОУН, якою тоді керував Яків Бусол («Галина»). Тоді у цій референтурі також працював друг Полтави з часів юнацької діяльності Осип Дяків («Горновий»). У коло обов'язків пропагандивної референтури, крім суто агітаційних справ, входила також теоретична розробка ідейно-світоглядних, політично-програмних та виховно-вишкільних проблем українського національно-визвольного руху. По цій проблематиці з пропагандивною референтурою якнайтісніше співпрацювали всі інші члени Проводу, включно з його головою Романом Шухевичем-Туром. Таким чином, ця референтура стала виконувати роль своєрідної політично-ідеологічної підпільної академії. Розроблена тут тематика згодом була оформлена й опублікована в циклі науково-теоретичних статей Петром Полтавою, Осипом Горновим та іншими.

Для включення у розробку актуальних політичних і програмних питань широкого кола осіб з областей, а також з міркувань безпеки «академію» Якова Бусола було децентралізовано. Горновий відійшов до Львівського Краю, Полтава -- до Карпатського, а Галина продовжував свою роботу на Поділлі, зокрема, в селі Бишках Бережанського району на Тернопільщині, де він загинув у липні 1945 року. У зв'язку з цим Петра Федуна-Полтаву кооптовано в члени Проводу ОУН і призначено ідеологічно-пропагандивним референтом. Одночасно він був начальником політично-виховного відділу Головного Військового Штабу (ГВШ) УПА, членом УГВР та керівником «Бюра інформації УГВР». В УПА мав військове звання майора, був нагороджений Золотим хрестом бойової заслуги I-ї класи й медаллю «За боротьбу в особливо важких умовах». Загинув Петро Федун-Полтава разом з 4-ма друзями в боротьбі з більшовіками на 32-му році свого життя, мабуть, у грудні 1951 року, під час великих облав на ліси понад Дністром, в околицях села Журавна Букачівського району, де була викрита їхня підпільна криївка.

Петро Федун був обдарованою людиною, талановитим публіцистом, прекрасним педагогом-виховником. Середнього росту, струнка, вольова, енергійна людина з автоматом на плечі, пістолетом на поясі та військовим планшетом з топографічними картами. Типовий повстанський офіцер, нічим зовні не схожий на філософа та ідеолога. Лише очі викривали його непересічність, глибину та гостроту думки. У поведінці з друзями -- завжди чемний, ширий, товариський. Він багато знав і постійно над собою працював. Правильність своїх думок любив перевіряти в дискусіях і був задоволений, коли йому аргументовано заперечували або освітлювали проблему з іншого боку, ніж він. Добре знав німецьку мову і вільно користувався всіма слов'янськими. Він, як і його близький друг Горновий, належав до молодшого покоління революціонерів, які вже виростили й виховувалися в умовах більшовицько-гітлерівських окупацій. Тематика їхніх публікацій завжди була надзвичайно актуальна.

Літературна спадщина Петра Федуна, враховуючи члени, у яких приходилося йому працювати, та рано обірване життя, досить велика. Це кілька десятків серйозних праць, не рахуючи дрібніших (листівок, звернень, повідомлень тощо). Не всі вони нині відомі й далеко не всі збереглися. Характерною рисою усіх творів автора є, найперше, сильна фанатична віра в те, про що він пише, ясність думки та проста, викладу, врешті, логіка аргументації. Тому твори Петра Федуна-Полтави становили могутню ідейну зброю. У цьому відношенні його твори й нині актуальні, вони перевидаються і з великим зацікавленням перечитуються. У них читач знаходить чітко сформульовану концепцію нового вищого етапу розвитку національно-

визвольного державницького руху. Ми переконані, що й ця маловідома праця Петра Федуна-Полтави стане міцною зброєю у руках будівничих молоді незалежної Української держави.

І на закінчення кілька слів про трагічну долю родини Петра Федуна. Вона, як і всі родини учасників визвольної боротьби, жорстоко переслідувалась. Восени 1944 року вислали у Сибір його батька Миколу Федуна, а згодом і матір Парасковію. Його молодший брат Василь, 1926 року народження, член ОУН, учасник визвольної боротьби, загинув у боротьбі з загоном військ НКВС 26 березня 1946 року на шнірівських полях, неподалік від домівки. Старшу сестру Анну, 1914 року народження, постійно тероризували, арештовували, допитували і, врешті, у 1951 році провокативна боївка КГБ арештувала її під виглядом підпільної служби безпеки. Там її мучили чекістські «есбісти», а коли нічого не добились, звільнили. Вона померла у 1962 році. У селі нині живе її донька Люба Лисик. У 1956 році, після проголошеної амністії, звільнили батьків Петра й вони повернулися у рідне село. Але місцева влада не дозволила їм прописатися у рідному селі і вслякю переслідувала. Батько Микола Федун помер у 1960 році, а мати, Парасковія -- через два роки.

ДОКУМЕНТ

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!

ВОЛЯ НАРОДАМ!

ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

СМЕРТЬ МОСКОВСЬКО-БОЛЬШЕВИЦЬКИМ ОКУПАНТАМ УКРАЇНИ!

УКРАЇНА ПОГИБАЄ! ХТО ВИНУВАТИЙ В ЦЬОМУ?

ВИДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)

Лице горить від сорому. Розпука розриває серце. Безмежна трагедія, що її переживає український народ, не вмщається в голову. Україна погиває! Україна стоїть над могилою! Україні готують невідхильну смерть!

Тут і там чуєш, читаєш, бачиш:

Український народ — сорокмільйоновий європейський народ. Україна і числом свого населення, і величиною території дорівнює найбільшим державам Європи. В нас більше, як тисячрічна історія, в нас стара культура. Ми — один з найталановитіших народів світу. Наші землі багаті у всякій природній ресурси, в нас найкращий у світі чорнозем. В нас чудові визвольні традиції. В нас була козаччина і Січ, Хмельницький і Шевченко. Ми, українці, народ волелюбний...

А тимчасом...

Тимчасом нам, українцям, сорокмільйоновому, європейському народові, народові, що має тисячрічну історію, народові, що видав із себе Хмельницького і Шевченка, окупанти сьогодні написали, як нерозвинутим тубільцям Африки, статут колонії, назвали підступно цей статут «конституцією незалежної республіки», — і ми повірили, що ми... справді «незалежний», «державний» народ, що ми... справді «суверенні», «визволені»...

Тимчасом над нами, українцями, які нерідко маємо відвагу говорити про себе як про один: з найволелюбніших народів світу, ось уже сотні років панують і знухаються чужинці, ось уже 30 років свище батіг московсько-більшевицьких окупантів, а ми часто навіть і не помічаємо, не розуміємо цього, а ми часто змагаємося у складанні похвальних гимнів на честь наших гнобителів, на честь наших катів, а

ми мільйонами кладемо голови за інтереси тих, що панують і знущаються над нами, а ми часто не за страх, а за совість служимо нашим катам...

Тимчасом на нашій Україні, на нашій «медом і молоком» текучій землі, внаслідок грабежу хліба окупантами періодично вмирають з голоду мільйони наших знеможених працюю батьків і матерей, мільйони наших сестер, братів, дітей, мільйони українських чоловіків і жінок! А ми на це все дивимось з німою покірністю, а серед нас не знайдеться відважних, щоб активно запротестувати проти такого бандитського злочину над собою, над Україною, а в нас не знайдеться «ні одного козака серед мільйонів свинопасів», щоб хоч «сатрапа в морду затопив!» Нас граблять з хліба, з промислової сировини, нашу економіку ставлять у колоніальну залежність від московського імперіального центру, нас піддають жорсткому колоніальному визиску, нас замучують каторжною, непосильною працюю, а ми дякуємо нашим гнобителям — Сталіну і большевицькій партії за «щасливе і заможне життя», за їхню «допомогу» Україні...

Тимчасом на наших очах московсько-большевицькі злочинці чинять криваву розправу над українськими патріотами, що піднялися на святу, героїчну боротьбу за волю і державну незалежність України, а ми не тільки, що цьому боязливо, безчинно приглядаємося, але й нерідко самі приймаємо активну участь у знищенні борців за нашу волю, але й нерідко перевищуємо московських катів у цьому кривавому, злочинному ділі. Ми нерідко на радість нашим гнобителям, на вічну нашу ганьбу, в наших братів стріляємо, власними руками їх вішаємо, тортуємо, знущамось над ними, розриваємо їх могили і викидаємо звіттам їхні трупи, поширюємо про них найогидніші наклепи, а ми часто грабуємо, знущамось над мирним українським населенням тільки за те, що воно патріотичне. Хіба ж це не сором, не ганьба для нас як для народу? Хіба ж є де в світі такий другий, поганій у цьому відношенні народ, як ми, українці? Мабуть, немає!

Тимчасом у нас, в Україні, немає української молоді. Бо хіба ж це українська молодь, оці тисячі комсомольців і піонерів? Кому вони служать? Куди вони йдуть? Що в них українського? Нічого. Це ж вони на наказ своїх московських вихователів пліють на наші національні святощі! — на наші самостійницькі змагання, на нашу боротьбу за незалежність, на наших національних героїв. Це ж вони, задурманені підступною брехливою московсько-большевицькою пропагандою, готові кожночасно стріляти в справжніх патріотів України, знищувати їх. Це ж вони готові видати большевицькі охоранці своїх батьків за їх любов до України, за їхні самостійницькі переконання. Скрізь у світі молодь становить найпатріотичнішу, найідейнішу частину свого народу. Скрізь у світі оця патріотична, ідейна молодь — майбутнє народу. Інакше тільки в нас, в Україні. В нас — повторюємо ще раз — майже немає української молоді. В нас тисячі яничарів, готових кожночасно бортися не за Україну, але, згідно з волею своїх московсько-большевицьких наставників, проти України. Такий стан може довести до того, що за кількадесять років в Україні не буде просто українського народу!! Чи ж може бути більша трагедія народу, як у цьому відношенні трагедія України??

Тимчасом в Україні значна частина українського народу не говорить українською мовою. В Україні немає української мови! І це парадокс, це дійсна, хоч жахлива правда про сьогоднішню Україну. Українською мовою, мовою Шевченка, Лесі Українки, Франка, Коцюбинського, сьогодні в Україні говорять тільки колгоспники. В містах, у школах, головно вищих, в армії, в державних установах, на фабриках, в заводах, серед української інтелігенції — майже неподільно панує російська мова — мова «старшого брата». Кожний народ у світі вважає за свій найперший національний обов'язок говорити своєю рідною мовою, що мову плекати,

боронити її прав. Це наказує кожному народові його національна честь, гідність, це наказує кожному народові його національні почування. Соромитися своєї рідної мови, не вивчати її, говорити мовою гнобителів власної батьківщини є рівнозначно національній зраді. Інакше є тільки в нас, в Україні. В нас майже половина нашого народу — майже вся інтелігенція, значна частина робітників — говорять тільки по-російськи. Виходить, що в нас, «хахлів», на сором нам самим, на сором всьому культурному світові, на сором нашому ХХ-му сторіччю, інші критерії національної честі і гідності. Звичайно, у «хахлів» і критерії «хахляцькі...»

Тимчасом в Україні приходить у стан повного занепаду українська культура. Бо що ж спільного, наприклад, із справжньою літературою має сьогоднішня творчість т. зв. радянських письменників і поетів? Що спільного із справжньою літературою мають усі ці похвали Сталіну, большевицькій партії, всі ці поеми, оповідання, повісті про «щасливе» і «радісне» життя українського народу? Придушені большевицькою партією, відірвані від справжніх прагнень і потреб українського народу не розвиваються українська наука, українське мистецтво, музика, театр. Примушена бути національною тільки «формою», а змістом — «соціалістичною», молода українська культура в умовах большевицького панування цілком нидіє...

Тимчасом ми, українці, хоч і сорокмільйоновий, хоч і європейський народ, а на ділі, ніщо більше, як тільки народ жалогідних рабів, рабів з погляду нашого політичного становища, рабів з погляду нашого способу думання, рабів з погляду нашої духовної структури! «Так, ми раби, чемає гірших в світі! Феллахи, парії щасливіші від нас...» Ті слова, що їх кількадесят років тому назад Леся Українка адресувала тодішньому українському суспільству, можна і треба повністю адресувати великій частині українського суспільства і сьогодні, в 1948 році!

Це величезна брехня, що «за роки радянської влади в Україні український народ досяг високого рівня національного, політичного, культурного» і ще там усякого іншого рівня «розвитку», як це цинічно на кожному кроці бреше большевицька пропаганда. Дійсна, не прикрита, не фабрикована правда про Україну така: Україна погібає, Україна стоїть над могилою, Україні готують невідхильну смерть!

Цю трагічну правду тільки в незначній мірі міняє той факт, що в ім'я нашої національно-державної незалежності, в ім'я Самостійної України з найбільшим героїзмом сьогодні борються десятки тисяч українських революціонерів і повстанців. На фоні загального незavidного національного стану українського народу, на фоні загального темного образу національної свідомості значної частини українського суспільства героїчна боротьба українських повстанців і революціонерів тільки підкреслює весь трагізм становища, що в ньому зараз перебуває український народ. В той час, коли одна частина нашого народу піднялась на найважчу, найгероїчнішу боротьбу проти окупантів за наше національне і соціальне визволення, в той час, коли десятки тисяч українських революціонерів і повстанців ось уже впродовж шістьох років ведуть збройну повстанську боротьбу спочатку проти гітлерівських, а від 1944 року — проти большевицьких окупантів, коли в цій героїчній визвольній боротьбі гинуть тисячі найкращих патріотів України, — в той самий час другі мільйони українського народу продовжують своє рабське існування: без спротиву терплять найзлочинніше знуцання московсько-большевицьких катів над собою, не рідко своїми власними руками допомагають большевицьким імперіялістам ще дужче поневолювати Україну! В той час, коли одна частина українського народу в повстанській і підпільній визвольній боротьбі проти московсько-большевицьких окупантів дає безприкладні зразки національної свідомості, патріотизму, ідейності, героїзму, почуття національної честі, — в той

самий час друга частина українського народу продовжує допомагати окупантам будувати їхню імперію — тюрму для себе і для багатьох інших народів, продовжує далі по-рабські волочити свої кайдани, а багато дехто, безпосередньо вислуговуючись окупантам, продовжує далі своє мерзенне, ганебне діло зради України...

Затрівожені майбутнім України, боліючи тією трагедією, що її переживає сьогодні весь народ, добре розуміючи, куди ведуть Україну московсько-большевицькі вороги народу, ми, українські патріоти, що стоїмо в безпосередній підпільній і повстанській збройній боротьбі проти окупантів, б'ємо перед лицем усього українського народу, перед лицем усього світу в дзвін тривоги і кличемо: Україна в небезпеці! Не на вершині «розцвіту» ведуть Україну большевики, але в глибоку могилу!

Протріть, відчиніть очі ви всі, що цього не бачите! Пригляньтесь уважно нашому становищу! Стрепеніться, подивіться ширше ті, які під ударами окупантського батога задеревіли, зробилися байдужими до народних справ, стратили з-перед очей ширшу національну перспективу! Прислухайтеся до цього голосу ті, які маєте українське серце, українську душу, ті, яким батьки дали українську кров, українське прізвище! Слухайте цього голосу ті, які хвилює, з невідомості, вірою і правдою служите окупантові! Побачите, що кожний справжній український патріот сьогодні мусить бити в дзвін тривоги! Завтра на це вже може бути запізно!

Хто винуватий у цій трагедії, що її сьогодні переживає Україна? Хто довів її до цього трагічного стану? Хто продовжує цей стан поглиблювати?

В усій трагедії, що її сьогодні переживає Україна, винуваті в першу чергу російські большевики.

Це вони, російські большевики, в 1917-20 рр. пішли війною проти створеної українським народом Української Народної Республіки і насильно її окупували.

Це вони, російські большевики, під брехливою вивіскою, вивіскою «Української Радянської Соціалістичної Республіки» встановили в Україні режим політичного поневолення, режим колоніальної експлуатації України, режим найжорстокішого гноблення українського народу.

Це вони, російські большевики, підступно прикриваючись гаслами «соціалізму», «права народів на самовизначення аж до відокремлення», «боротьби за інтереси працюючих», загнали український народ, що в 1917-18 рр. встиг був уже визволитись з-під ярма царської Росії і проголосив свою незалежну державу — Українську Народну Республіку, в нове, ще важче ярмо СРСР, в нове, ще важче, ярмо московсько-большевицької імперії.

Це вони, російські большевики, фізично знищили і продовжують далі знищувати мільйони українських патріотів — письменників, поетів, діячів науки, учасників українських визвольних організацій, мільйони українських селян, робітників, інтелігентів. За роки большевицького панування в Україні мільйони українських патріотів загинули в безпосередній боротьбі, внаслідок розстрілів, в тюрмах, на засланнях, на каторжних роботах, в концтаборах, з голоду. Це вони, російські большевики, встелили українськими кістками Сибір, Середню Азію, береги північних каналів, береги Льодового океану.

Це вони, російські большевики, вірні спадкоємці ганебної пам'яті царських імперіялістів, підкоривши собі сілою Україну, ось уже тридцять років проводять в Україні політику грубого диктату, жорстокого насилля, бандитського терору, варварського грабежу, політику довного знищення України не тільки як окремої політичної, культурної й економічної одиниці, але як окремої етнічної одиниці.

Російські большевики, большевицька Москва, зажерливий, кровожадний імперіялізм московських большевиків — ось перша і найважливіша причина всієї на-

шої сьогоднішньої національної трагедії, ось наш ворог №1, ось проти кого в першу чергу мусить скеровуватися уся ненависть і вся боротьба українського народу! Це найглибше мусить усвідомити собі кожний українець і українка. Усвідомлення цього — це перша і найважливіша умова для того, щоб стати на правильний шлях визвольної боротьби.

За всю сьогоднішню трагедію України винувати теж українські запродавці Сталіна і його кремлівської кліки — оці всі вже померлі медведі, шахраї, затонські, юрки коцюбинські, що перші допомогли більшовикам встановити їхнє панування в Україні, оці всі живі коротченки, мануїльські, гречухи, корнійці, сердюки, грушецькі і сотні їм подібних.

Це безпосередньо вашими руками, підлі зрадники України, руками вас (..) — коротченків, мануїльських, гречух, сердюків, грушецьких більшовицька Москва копає Україні могилу. Це саме, спираючись на вас, зрадників, російсько-більшовицькі імперіялісти проводять своє бандитське діло винищення українського народу. Це за вашою, нібито українського уряду, згодою і при вашій участі більшовицька Москва винищує український патріотичний елемент в тюрмах, на засланнях, в безпосередніх терористичних збройних акціях, здушує українську культуру, щораз міцніше закріплює за собою Україну як колонію. Це за вашою згодою і при вашій участі московсько-більшовицькі чекісти палють українські хати, українське майно, граблять українське населення, знущаються над українським народом! Це за вашою згодою і при вашій участі сотні тисяч українських чоловіків і жінок, дітей і стариків за свій український патріотизм мучаться сьогодні і гинуть на більшовицькій каторзі. Це ви допомогли більшовицькій Москві обернути мільйони українських селян, робітників, інтелігентів у безправних, жорстоко гноблених і експлуатованих рабів. Вас проклинають сьогодні тисячі українців. Вас проклинають тисячі батьків, що ви їм замордували дітей, тисячі сиріт, яким ви знищили батьків. Вас проклинають мільйони обездолених, закутих у більшовицькі кайдани, українських селян, робітників, інтелігентів. Це ви, запродавці більшовицької Москви, даєте змогу російсько-більшовицьким імперіялістам обдурювати світ, що Україна нібито вільна республіка. Це вам вистачає нахабности і цинізму виступати, йдучи по лінії інтересів більшовицької Москви, в ролі оборонців грецького, індонезійського народів перед «імперіялістичною реакцією» від імени нібито вільного і щасливого в умовах ССРСР українського народу в той час, коли ці московсько-більшовицькі імперіялісти так жорстоко гноблять Україну! Чи ж може бути більша підлість, більша мерзенність, як підлість і мерзенність нашого вислужництва московсько-більшовицьким окупантам України, як підлість і мерзенність вашого злочинного знущання над своїм власним народом, винищення його? Чи ви думаєте, що народ цього не бачить, не розуміє, або, якщо сьогодні чого не розуміє, то що він не зрозуміє цього завтра? Якої ж карі на вас потрібно, щоб ви хоч скільки-небудь належно відпокутували за всі свої злочини щодо України, щодо українського народу? Це про вас, підлі зрадники, писав колись наш пророк:

«...скажи,
Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони, лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє — вогнем,
Кривавим пламенем мечем
Нарізани на людських душах;
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий цар,
Їх кроткий, п'яний господар!

Не дасть їм пийти, не дасть їм їсти,
 Не дасть коня вам охляп сісти
 Та утікати; не втечете
 І не сховається! Усюди
 Вас найде правда-мста, а люди
 Підстерезуть вас, на то теж
 Уловлять, і судити не будуть;
 В кайдани туго окують,
 В село на зрище поведуть,
 І на хресті отім, без ката
 І без царя, вас, біснуватих,
 Розтнуть, розірвуть, розіпнуть,
 А кров'ю вашою, собаки,
 Собак напоять!...»

Чи не страшно вам? Чи не боїтесь майбутнього суду народу над вами? Знайте: від справедливого суду народу ніщо вас не врятує!

А яка ж іділка і ганебна заслуга в сьогодишній трагедії України й за вами — письменниками, поетами, журналістами, «істориками» й вам подібними бандитами пера т. зв. Радянської України?!

Де саме ви — тичини, корнійчуки, сосюри, бажани, петровські і десятки дрібніших колег вашої професії — своїми панегіриками на честь партії, на честь совєтської влади допомагаєте большевикам ширити брехню про «щасливе» і «заможне» життя в Україні. Це саме ви, письменники відображаєте в своїх творах Україну не такою, якою вона є насправді, але такою, якою її хочуть бачити відображеною московсько-большевицьким гнобителі. Це саме ви — письменники, журналісти, критики, «історики» своєю брехнею отроюєте свідомість українського народу, одурманюєте його, допомагаєте большевицьким гнобителям його розкладати. Це ви, «працівники» пера, «мистці» поетичного слова, складаєте панегірики в той час, коли мільйони українських колгоспників, робітників, інтелігенції помирають з голоду, коли по шляхах, по залізнодорожних станціях, валяються трупи загинулих з голоду, нерідко, напевно й ваших рідних, коли стогін страждання несеється з кожної колгоспної української хати, з кожного робітничого житла, коли ворог знищує тисячі найкращих синів України. І письменники, поети кожного народу вважають за свій обов'язок поставити свій талант на службу впершу чергу власному народові, власній батьківщині, вважають за свій обов'язок поставити свій талант, свої знання на службу ідеалам волі, справедливості. А що зробили зі своєю музою, зі своїми знаннями ви? Кому ви їх запродали? Катам своїх батьків і матерей, своїх братів і сестер, катам України! Замість писати про терор над нашим народом, про його визиск, про його нужду, замість йти попереду народу в його боротьбі проти гнобителів України, ви складаєте листи подяки катам свого народу! І при тому всьому ви ще й вдаєте, що говорите від імені всього українського народу! Яким правом ви це робите?? Хіба ж ви не знаєте, що не влячність, а люту ненависть мають у своїх серцях мільйони українських селян, робітників та інтелігентів до большевицької влади, до большевицьких гнобителів?? Ви цього не можете не знати. Та ви, безхребетники, ви, продажні шкури, волієте писати те, чого від вас вимагають грошовиті господарі. Вони вам за це платять і ви їм по-собачому служите. Де ваше українське серце, де ваша українська душа? Чи на те вас родили українські матері, чи на те вас вигодувала українська земля, щоб ви допомагали окупантам ще глибше топити наш народ в багні неволі? Чи на те вас вчили українські матері української мови, щоб ви тепер українським словом допомагали

большевицьким злочинцям ще сильніше затягати петлю на шії нашого народу? Большевицькі злочинці чинять свій кривавий, хижацький пир над закутою в кайдани Україною, а ви — тичини, корнійчуки, сосюри, бажани, щоб закрити їхні злочини перед очима народу, щоб довести народ до очманіння, палите ім каділо! Кадільщики катів України! Продажні складачі панегіріків окупантам у чорні дні нашої національної неволі! Український народ вам це добре пам'ятає!

А ви, українські інтелігенти? Значна частина відповідальності за сьогодняшнє становище українського народу лежить і на вас, на українській інтелігенції в цілому, як на найосвіченішій і в цьому відношенні найпередовішій частині народу.

Це ж ніхто інший, а саме ви, українські інтелігенти, головню із східних українських областей, майже поголовно говорите по-російськи. Це ж саме ви, східно-українські інтелігенти, маєте відвагу заявляти, що вам соромно говорити по-українськи тому, мовляв, що це мова колгоспників, т. зн. дуже часто мова ваших батьків. Це ж саме ви, східно-українські інтелігенти, часто волієте посилати дітей до російських шкіл, ніж до українських, на те, щоб вони там краще могли засвоїти собі російську мову і щоб їм, внаслідок цього, було потім легше робити кар'єру в системі окупанта! Це ж саме у ваших домах щоденною розговірною мовою є мова російська. До вас ваші батьки, в більшості випадків напевно селяни, ще говорили по-українськи. Ви ж до своїх дітей говорите вже тільки по-російськи. Чи ж це не ганьба, не сором? Чи ж можете ви собі уявити, щоб інтелігент якого-небудь іншого європейського (та й не тільки європейського) народу соромився своєї рідної мови, щоб він робив своєю розговірною мовою мову своїх гнобителів? Такого явища не існує ніде під сонцем, крім як у нас, в Україні! Чому ж не соромляться своєї рідної мови росіяни? Чому ж вони, живучи навіть в Україні або серед якого-небудь іншого народу, вперто продовжують говорити своєю російською мовою? Чому ж ці росіяни, будучи навіть в Україні, зразу організують для своїх дітей російські школи? Причиною цього є в першу чергу сильно розвинуте в них почуття національної гідності, почуття патріотизму. В нас же цього немає. В нас же замість почуття національної гідності, національної гордості розвинулось типове рабське почуття національної меншвартості.

А як ви, українські інтелігенти, виховуєте своїх дітей? Чи дбаєте ви про те, щоб шляхом домашнього виховання протидіяти розкладовим впливам большевицької школи, комсомолу, большевицької пропаганди? Коли ми сьогодні примушені стверджувати, що сьогодні в Україні нема української молоді, то як же багато вини в цьому саме за вами, українські батьки і матері — інтелігенти!

Це ви, українські інтелігенти, допомагаєте большевикам одурманювати українські народні маси, беручи участь у масовій агітаційній чи там «культурно-освітній» роботі. Нахапавшись большевицької брехні в школах, ви потім стараєтесь поширювати її серед українських колгоспників, робітників. Ваше ж завдання як найосвіченішої частини народу цілком протилежне. Ви, маючи завдяки своїй освіті ширший розумовий кругозір, повинні саме допомагати зрозуміти українському колгоспникові і робітникові всю підступність і обтудність большевицької пропаганди, розкрити перед ним всю дійсну правду про Советський Союз, ви повинні бути першими, передовими носіями протибольшевицьких революційних визвольних ідей. Скільки з вас виконує це завдання, чи хоч би так розуміє свій обов'язок щодо свого народу? А так, ви його повинні розуміти. Цього чекають від вас українські селяни і робітники, дуже часто напевно ваші батьки, цього чекає від вас український народ.

А ваша байдужість до загальнонародних, загальнонаціональних справ, ваш кар'єризм, ваша боязливність перед мвд? Скільки з вас, освічені представники наро-

ду, боліє ось таким трагічним становищем України? Скільки вас про це думає, це переживає, вважає своїм обов'язком за цим слідкувати, протиставитись цьому? А це саме ваш, освіченої частини народу, обов'язок, а не цих «найменших». Звичайно, щоб боліти сьогоднішнім нашим становищем, треба спершу бути самому справжнім патріотом України. Ви ж здебільша — тільки патріоти ССРСР, большевицької імперії, багато з вас часто цілком національні кастрати. А стільки ж то з вас за свою єдину життєву мету має свою особисту кар'єру, вислуження орденів, медалів в окупантів — катів вас самих і вашого народу. Ми розуміємо вашу обережність перед мвд. Терористична практика большевицьких гнобителів мусіла вас цього навчити. Але ж ви далеко більше, чим обережні, ви — цілком спаралізовані страхом перед мвд, і то спаралізовані до тієї міри, що це багатьох з вас робить нездібними до будь-якої, навіть найдрібнішої, скільки-небудь відважнішої, дії, що це робить вас нездібними до будь-якої дії, яка йшла б по лінії тільки ваших власних, вільних переконань, не рахуючись з тим, чи це дозволено окупантами! Звичайно, при такому стані більшості громадян ССРСР большевицькій політиці не важко було оточитися німбом нібито переможности, всесильности. Ви ж подивіться на наше революційне підпілля, на наш революційний рух! Чому ж це нібито всесильне мвд, сама згадка про яке багатьох з вас цілком психічно паралізує, — чому ж це мвд є безсильне супроти українського визвольного-революційного руху? Чому ж йому не вдається ось уже впродовж чотирьох років знищити українське революційне підпілля? Виходить, отже, що з мвд і мвб можна боротися. Де є відповідна ідейність, відповідна воля до боротьби, відповідна відвага, відповідна конспірація — там і мвб, і мвд будуть безсильні. Але такої саме волі до боротьби, такої відваги, такої ідейности вам, українські інтелігенти, бракує.

А ви, західно-українські інтелігенти, що так ще недавно любили хвалитися своєю національною свідомістю, своїм патріотизмом? Скільки з вас сьогодні, слухаючи всілякі наклепи на український національно-визвольний рух, відважується сказати хоч одне слово в його обороні навіть там, де його можна було б сказати, навіть там, де це не зв'язане було б з жодними репресивними наслідками? Ви, ще тільки недавно на словах такі патріоти, нині принишкли, як миші під мітлою. Ми знаємо цілий ряд випадків, де ви замикали двері своїх домів перед революціонерами, представниками підпілля, боялися обмінятися з ними хоч би кількома словами. Скільки з вас, тихеньких з'їдачів бакалійного хліба, сьогодні намагається, наприклад, поширювати ідеї нашого визвольного руху, щоб у цей спосіб скріплювати ідейно-політичні позиції серед українського народу? Де ж ця ваша національна свідомість, що ви нею ще так недавно любили хвалитися, в чому вона проявляється? А скільки з вас пішло на службу до ворога, на пряму співпрацю з його поліційними органами? Хіба ж це все сумісне із справжнім почуттям національної гідности, із справжнім патріотизмом? По-нашому ні трохи, по-нашому — це нижче національної гідности, по-нашому — це ніякий патріотизм, а в багатьох випадках — це пряма зрада України!

Допомагаєте своїми руками копати могилу Україні і ви, десятки тисяч українців, що працюєте на нижчих щаблях большевицької державної машини, ви — участкові, оперробітники мвб, командири спецгруп мвд, нижчі офіцери і підофіцери мвд і мвб, голови колгоспів, бригадири, ланкові, майстри, начальники цехів, стахановці, заготовщики і сотні вам подібних чиновників, ви, сучасні «унтера» большевицької імперії.

Це безпосередньо вашими руками большевицька Москва обдирає українського селянина з хліба, з м'яса, з грошей. Це безпосередньо вашими руками большевицькі експлуататори витискають норми з робітників, реалізують соцзмагання,

здобувають стахановські рекорди. Це безпосередньо вашими руками большевицькі вельможі витискають з працюючих України весь піт, ссуть їхню кров. Це ви є той безпосередній батіг, що ним московсько-большевицькі імперіялісти ось уже впродовж тридцять років батожать українські народні маси, український народ. «Доборолась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають...» Ви, напевно, в своїй більшості не розумієте цього ганебного становища. Та через те воно не перестає бути ганебним. Як до 1917 року наші батьки і діди будували російську імперію, навипередки вислужуючи в «милостивого» царя орденів і медалів і здобуваючи для «малоросів» сумну славу найкращих наганячів, так і ви сьогодні із завзяттям, гідним куди кращої слави, служите своїм московсько-большевицьким господарям. Це ви, наймити сталінської кліки, часто найгірше даєтесь взнаки українському народові! Це ви «фельдфелі» большевицького державного апарату, часто гірше знущаетесь над своїми братами, як ваші московські прикажчики. Замість саботувати зарядження окупантів, підривати большевицьку імперію і тим сприяти справді визволенню вас самих, вашого народу, ви своєю вірною службою наймитів тільки цю імперію скріплюєте, тільки допомагаєте большевицьким гнобителям ще міцніше закріплюватися в Україні. Задумайтеся над тим, що ви робите, а побачите, яке це мерзенне діло!

Українських народних мас — українських селян, значної частини українських робітників за сьогоднішню трагедію України не обвинувачуємо. Бо вони в цьому не винуваті. Саме серед них ще збереглася Україна. Саме вони, незважаючи на всі практики окупантів, становлять ще найздоровішу в національному відношенні частину українського народу. Вони зберегли і живляють українську мову, українські звичаї, український побут, вони заховали українське серце й українську душу, вони найчужіші до ідеї національно-визвольної боротьби, вони вміють по справжньому боротися. Українські селяни і робітники — сьогоднішня основа база українського визвольного-революційного руху. Вони післи в підпілля, в Українську Повстанчу Армію своїх синів і дочок, вони в найбільшій мірі підтримують нашу визвольну-революційну боротьбу матеріально. Вони разом з підпіллям і УПА найактивніше борються проти московсько-большевицьких окупантів. Українські народні маси — запорука нашого майбутнього, гарантія нашого національного існування. Їм, українським народним масам, які незважаючи на всі гнобительські прийоми окупантів, зуміли зберегти своє національне обличчя, свою українську душу, зуміли зберегти волю до боротьби, ми сьогодні кличемо: Слава!

І тільки дякуючи тому, що ще є в Україні національно-здорово патріотична частина народу, ми, разом з трівожно-трагічним, «Україна погібає», можемо кинути сьогодні з України всім нашим ворогам, усьому світові й другий, але вже радісний, бойовий, але вже переможний оклик: Україна бореться! Не вся Україна впала перед ворогом на коліна! Не весь український народ раб!

Серед темряви большевицької неволі, серед трагедії нашого сьогоднішнього поневолення могутнім полум'ям палає на всю Україну, на весь Советський Союз, на весь світ вогонь нашої визвольної революційної боротьби. Помиляється ворог, коли думає, що йому вдасться зламати нашу волю до незалежного державного життя, нашу волю до боротьби за наші національні права!

Прагнучи покласти край нашому національному і соціальному гнобленню, прагнучи покласти край знущанням ворога над нашим народом, прагнучи побудувати на українських землях незалежну державу українського народу, ми, українські революціонери і повстанці, ось уже чотири роки в умовах другої большевицької окупації України стоїмо в збройній підпільній і повстанській боротьбі проти московсько-большевицьких імперіялістів та їх українських агентів.

Вже чотири роки ведеться в Україні безприкладно-геройська визвольна боротьба. В нашій дотепершній боротьбі ми не тільки, що витримали всі дотепершні большевицькі атаки, але й добилися на нашому революційному фронті значних успіхів. На значній території України ми не тільки зберегли, але й значно поглибили національну свідомість українських мас, в небаченій ні тут, ні ніде в Україні мірі, ці маси зреволюціонізували, включили їх в безпосередню активну боротьбу проти окулантів, зберегли повну організованість нашого революційного руху, добились значного поширення наших революційних ідей як на території самої України, так і поза нею, в тому числі і поза межами ССРСР, успішно поширюємо теорію наших дій, голосно, збройною боротьбою заявили перед усім світом, що український народ ніколи не погодиться на большевицьке панування в Україні і що він прагне жити самостійним державним життям. Остаточно перемога в нашій боротьбі буде за нами. Ніколи не вдасться ворогові зреалізувати його злочинні, бандитські пляни щодо України. Цьому заперукою є наша сьогоднішня боротьба. Ми віримо в здорові сили України, у величезні спроможності українських народних мас, в їхній здоровий національний інстинкт, віримо в невмирущу волю українського народу до самостійного національного державного життя. Ця воля не дала нам загинути впродовж довгих сторіч неволі. Ця воля вивела нас в минулому сторіччі на шлях нашого національного відродження. Ця воля наткнула геніяльного сина України Тараса Шевченка проголосити пророчі, могутні слова:

«... встане Україна
і розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
і помоляться на волі
Невольничі діти...»

Буде так, як казав наш великий Пророк!

Патріоти України! Українські селяни, робітники і інтелігенти! Українці східних і західних областей! В ту хвилину, коли, з одного боку, московсько-большевицькі окупантвi та їх українські запродавці — українські большевики, намагаються згубити Україні повну загибель, і коли, з другого боку, друга частина українського народу висловлюючи справжні віковічні прагнення України — прагнення до національної і соціальної волі, стоїть у завзятій, героїчній боротьбі проти большевицьких гнобителів за Українську Самостійну Соборну Державу, — ми, українські революціонери і повстанці, безпосередні учасники збройної визвольної боротьби, кличемо вас:

Всі на фронт спротиву винищувальній політиці московсько-большевицьких імперіалістів в Україні!

Піднімайтеся на визвольну боротьбу за наше національне і соціальне визволення!

Активно включайтесь в український визвольно-революційний рух!

Коли в визвольній революційній боротьбі стануть побіч себе всі українці Східної і Західної України, ворожому пануванню на наших землях прийде кінець.

Спільними зусиллями, спільною активною протибольшевицькою боротьбою українців східних і західних областей Україна буде врятована!

Не вживайте російської мови! Геть російську мову з українських родин, з українських середніх і високих шкіл, з українських міст, з усіх установ і підприємств в Україні! В Україні кожний українець хай говорить тільки українською мовою! Боротьба за українську мову, за її права — складова частина боротьби за наше визволення, одна з основних ділянок нашого спротиву московсько-большевицьким окупантам!

Боріться з большевицькою розкладовою пропагандою! Виховуйте ваших дітей на патріотів України, а не на її яничарів! Не приймайте участі в большевицькій

пропагандивній і агітаційній роботі! Розкривайте, де лише можете, большевицьку брехню!

Саботуйте всі зарядження большевицької влади в промисловості, на транспорті, в сільському господарстві, в шкільництві, в культурно-освітніх установах! Зривайте большевицькі пляни!

Шукайте звязки до українського революційного підпілля! Читайте нашу революційну літературу! Поширюйте наші революційні ідеї! Включайтесь в активну організовану протибольшевицьку боротьбу!

Хай живе всеукраїнський революційний фронт спротиву гнобительській і експлуатарській політиці московсько-большевицьких окупантів в Україні!

Хай кожний український селянин, робітник, інтелігент, кожний українець із східних і західних областей поставить собі запитання: хто він? Він за волю України, за її державну незалежність, йому не байдужа доля України, бажає він українському народові добра, щастя, слави, любить він українську мову, свою рідну землю, Дніпро, минуле України, тобто він патріот України, чи йому байдужі ці всі справи, чи він проти волі України, проти її державної незалежності, тобто — він зрадник України? Хай кожний собі виразно відповість на це запитання.

Коли ти патріот України, коли в тебе живе почуття національної і людської гідності, коли ти, як цього слід сподіватись від кожної чесної людини, соромишся бути зрадником своєї Батьківщини, — а твоя Батьківщина тільки Україна, — тоді твоїм прямим обов'язком є ставити спротив політиці гноблення України з боку московсько-большевицьких окупантів та їх українських агентів — українських большевиків, тоді твоїм прямим обов'язком є боротися за національне і соціальне визволення України з-під московсько-большевицького панування!

Від патріотів Україна сьогодні вимагає діл — не самої тільки, хоч би не знати як «глибокосердечної» любови: діл, що були б актами спротиву московсько-большевицьким окупантам, діл, що були б актами боротьби проти московсько-большевицьких окупантів в ім'я національно-державної незалежності України. Сьогодні замало тільки декларативної бездіяльної любови до України, мусимо протиставити активний спротив!

Кожний український патріот повинен змагати до того, щоб боротися за волю України в рамках активно діючого сьогодні в Україні українського визвольно-революційного руху, репрезентованого Організацією Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери та Українською Повстанчою Армією. Тільки тут ця боротьба може бути найуспішнішою. Коли ж хтось зараз не має можливості встановити зв'язок з українським підпіллям, хай тоді, використовуючи всі наявні можливості для цього, організує спротив московсько-большевицьким окупантам самостійно в місці свого перебування, в місці своєї праці.

Патріоти України! Не дозволямо московсько-большевицьким окупантам зреалізувати їх злочинні пляни знищення України! Всі на боротьбу проти московсько-большевицьких імперіалістів та їх українських агентів! Хай гине ворог! Геть з України московсько-большевицьких окупантів та їх українських агентів!

Хай живе визвольно-революційна боротьба українського народу проти московсько-большевицьких окупантів за Українську Самостійну Соборну державу!

Смерть московсько-большевицьким гнобителям та їх вислужникам!

Могила, що її копають московсько-большевицькі гнобителі України, хай стане могилою їм самим!

Лютий, 1948 р.

Оригінал підпільного видання зберігається в архіві Михайла Зеленчука — голови Всеукраїнського братства вояків УПА.

"СУД" НАД ОЛЕНОЮ СТЕПАНІВ

7 грудня 1949 р. Олені Степанів виповнилося 57 років. Позаду залишилися щасливі роки бурливої, сповненої романтики й героїзму юності, близько двадцяти років педагогічної праці, багаторічна наукова робота, наслідком якої стали близько 75 наукових досліджень і статей та активна громадська діяльність. О. Степанів належала до тих людей, котрі не вміли і не могли жити спокійним розміреним життям. Саме це найбільше турбувало органи КДБ. Присутність у місті жінки, котра стала символом національно-визвольних змагань, викликало побоювання, що навколо неї почнуть гуртуватися нові національні сили. Найкращим виходом із цієї ситуації для органів КДБ було ізолювати О. Степанів. Історію арешту і «суду» (суду в лапках, бо на її ув'язнення було видано ухвалу заочно) викладено на підставі судової справи О. Степанів, копія якої зберігається в архіві Управління Служби безпеки України по Львівській області.

20 грудня 1949 р. УМДБ Львівської області прийняв «Постановление на (арест)... Степанив Елены Ивановны». Через десять днів, цим же органом прийнято ще одну постанову «Об избрании меры пресечения» де, зокрема, зазначено: «Степанив Елена Ивановна подозревается в преступлениях предусмотренных ст. 54-10 ч. 2 УК УССР и, принимая во внимание, что Степанив Е. И., находясь на свободе, может скрыться от следствия и суда (...) мерой пресечения (...) избрать содержание под стражей».

В ході слідства всі заслуги О. Степанів як героїні визвольних змагань, вченого і педагога було потрактовано ворожою, антирадянською, націоналістичною діяльністю. Після ознайомлення з матеріалами слідства стає очевидним, що О. Степанів судили не за конкретну антирадянську діяльність, а за її легендарне минуле. Щоб переконатися в цьому, достатньо проаналізувати «Обвинительное заключение Степанив Елены Ивановны», датоване 1 березня 1950 р. (документ №1).

Цей документ є яскравим свідченням того, наскільки легко органи безпеки могли висувати безпідставні звинувачення і, при цьому, довільно трактувати законодавство.

Незважаючи на слабу обґрунтованість звинувачень, управління державної безпеки Львівської області 1 березня 1950 р. винесло рішення, що О. Степанів «обвиняється в совершении преступлений предусмотренных ст. ст. 54-1 «а», 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР» (див. там же).

Виходячи з Кримінального кодексу УРСР (складеного на підставі Постанови ЦВК УРСР з 8 червня 1927 Р.), стаття 54-1 «а» передбачає кару: «За измену родины, т. е. за действия совершенные гражданами Союза ССР в ущерб военной мощи Союза ССР, его государственной независимости или неприкосновенности его территории, как-то: шпионаж, выдача военной или государственной тайны, переход на сторону врага, бегство или перелет за границу, — высшая мера социальной защиты — расстрел с конфискацией всего имущества, а при смягчающих обстоятельствах лишение свободы на срок десять лет с конфискацией имущества». (УК УССР. — С.24).

Статья 54-11. «Всякого рода организованная деятельность, направленная к подготовке или совершению предусмотренных в настоящей главе преступлений (Контрреволюционная деятельность. — Прим. автора), а равно участие в организации, образованной для подготовки или совершения одного из преступлений, предусмотренных

ренных настоящей главой, влекут за собой меры социальной защиты, указанные в соответствующих статьях настоящей главы» (там же — С. 30).

Статья 54-10. «Пропаганда или агитация, содержащие призыв к свержению, подрыву или ослаблению советской власти или совершению отдельных контрреволюционных преступлений, а равно распространение или изготовление, или хранение литературы того же содержания, влекут за собой — лишение свободы не ниже шести месяцев» (там же. — С. 29).

Якщо проаналізувати зміст статей, інкримінованих О. Степанів, стає очевидним, що стаття 54-1 «а», скоріше заперечує, а не підтверджує її вину, оскільки передбачає кару «за измену родины... гражданами Союза ССР», а більшість «злочинів», приписаних Степанів стосувались дорадянського періоду. Це також можна сказати і про статтю 54-11.

Єдина стаття 54-10 могла б відповідати тим звинуваченням, які висунули слідчі органи проти О. Степанів — зберігання антирадянської, націоналістичної літератури. Але, оскільки цей пункт передбачав певну міру покарання, то слідчі УМДБ Львівської області вирішили скористатися пунктом 7 із загальної частини даного кодексу, в якому зазначено: «Если то или иное общественно-опасное деяние прямо не предусмотрено настоящим Кодексом, то основания и пределы ответственности за него, а также меры социальной защиты определяются по аналогии с теми статьями Кодекса, которые предусматривают наиболее сходные по важности и роду преступления» (УК УССР, — Ч. 1. — С. 4). Таким чином, цей пункт давав право слідчим органам додатково підібрати для Степанів статті 54-1 «а» та 54-11 і визначити їй термін ув'язнення 25 років з конфіскацією майна.

З таким передбаченим терміном покарання погодилася Львівська прокуратура («Заключение» від 16 березня 1950 р., за підписом заступника прокурора Львівської області В. Коваленка. — Див. документ № 2) і Міністерство Держбезпеки УРСР («Заключение» від 7 квітня 1950 р., за підписом заступника міністра Держбезпеки УРСР генерал-майора Єсипенка. — Див. документ № 3). Це говорить про те, що обласні та республіканські органи безпеки, як правило, намагались продемонструвати свою ретельність у роботі і щоб не «помилитись», визначили, хоч і безпідставно, термін ув'язнення 25 років.

Особлива нарада (ОСО) при МДБ СРСР зменшила термін ув'язнення до 10 років («Виписка із протокола № 39 з 2 вересня 1950 р.— Див документ № 4), хоч такі випадки траплялись надзвичайно рідко. Головна причина, мабуть, полягала в тому, що О. Степанів була надто відомою, і не лише в Галичині, але й далеко за її межами.

Перебуваючи в Дубравлазі Мордовської АССР, О. Степанів, щоб підтвердити свою правоту, пише листа до М. С. Хрущова з проханням передати скаргу до МВД СРСР про перегляд її справи (Никите Сергеевичу Хрущеву, члену Президиума ЦК КПСЗ от ЗК Степанив Е. И. 4 червня 1953 р. — Арх. 129-130).

Скаргу передали до МВС СРСР, але звіти 11 серпня 1953 р. прийшла стандартна відповідь: «Заявление Степанив Е. И. оставить без удовлетворения, о чем объявить ей через 1-й спецотдел МВД СССР» («Заклучение» з 11 серпня 1953 р. заступника міністра внутрішніх справ генерал-полковника І. Серова).

Лише 1956 р. справа О. Степанів була переглянута. В «Заклучении» за підписом заступника військового прокурора Прикарпатського військового округу полковника юстиції В. Сьоміна зазначено: «Обвинение против Степанив, что она в период немецкой оккупации, сотрудничая в оуновском издательстве журнала «Идея и чин», написала статью под названием «За правильный подход», материалами дела не подтверждено, так как автором одних и тех же статей являются разные люди, в одном случае автором статьи значится некий Иванов Ф.В., в

другом Степанів О.И. При наявності того, що Степанів категорически отрицает своє авторство названої статті, а рукописей цих статей обнаружити не представилось возможным, то вменити їй в вину то, що саме вона являється її автором, нельзя.

Також не доведено обвинення Степанів в тому, що вона після вигнання німецьких окупантів підтримувала зв'язь з членом центрального проваду ОУЇ Шухевич Романом. Це обвинення Степанів було оснований на показаннях арештованого по другому делу Шавала Теофила, який утверждал, що в 1949 г. он встречался с Шухевич на квартире Степанів, однако эти показания Шавала положить в основу обвиненія Степанів нельзя, поскольку Шавала от этих показаний отказался и дело в отношении его прекращено военным трибуналом ПриКВС 17 августа 1956 г.» («Заключеніе» з 16 жовтня 1956 р. — Арк. 140-142). Незважаючи на такий висновок, О. Степанів не реабілітували, рішення ОСС 1950 р. не відмінили, конфіскація майна залишилася в силі.

Її було звільнено у червні 1956 р. за «хорошее поведение в лагере и добросовестное отношение к труду» (Выписка из протокола № 3а від 15 червня 1956 р. — Див. документ № 5)

Виходячи з матеріалів слідства, масно можливість перекопатися в тому, що О. Степанів судили як легенду з минулого Галичини, легенду, котра була і легко знову могла стати символом боротьби за незалежність. Цього боялися «визволителі», що, власне, слонувало їх ув'язнити цю жінку в далеких мордовських землях, щоб її постать не нагадувала про недавнє героїчне минуле.

ДОКУМЕНТИ

№1

1950 р., березня 1. — Звинувачувальний висновок на О. Степанів, складений слідчим слідчого відділу Управління Міністерства державної безпеки УРСР Львівської області Д. Тесленком

«Утверждано»

по следделу —8611

За начальник (а) Управления МГБ ЛО
полковник (а) Майструк (а)
(підпис нерозбірливий)
1. III. 1950 года

ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

обвиненію: Степанів Елена Ивановна
(ст.ст. 54-1 «а», 54-11, 54-10 ч. 2 УК УССР)

30 декабря 1949 года Управлением МГБ Львовской области за хранение анти-советской националистической и профашистской литературы была арештована и доставлена в качестве обвиняемой по настоящему делу — Степанів Елена Ивановна. Предварительным следствием по делу установлено:

СТЕПАНІВ Е. Й., починаючи з 1911 року, діяла в різних нелегальних націоналістических організаціях, виславляючи свої ідеї боротьби за так звану «самостійність України». Так, в 1911 році вона вступила в підпольну націоналістическу організацію «середнешколяків» і в тому 1911 році вступила в організацію «Пласт». В 1912-1914 рр. діяла в секції «українського студентського союзу». В 1914 році на ґрунті своїх націоналістических поглядів, добровільно вступила в армію «українських січових стрільців», де внаслідок була рядовою, а потім підстаршиною і хорунжею (рівен командиром роти) і учасною в боях проти царської Росії на стороні австрійської армії. В 1918-1919 рр. служила в званні четової при українській галицькій армії, яка вела бої проти молодого Радянського республіки на Україні. В 1922-24 рр. Степанів співпрацювала в підпольній націоналістическій організації «Пласт». З 1935 по 1939 рік працювала при ревізійному відділі Союзу українських кооперативів.

(л.д. 20, 22-25, 28-34, 56-62, 71-73, 78, 83).

Крім того, в силу своїх антирадянських націоналістических переконань, Степанів писала свої статті і книги, які були опубліковані в буржуазній націоналістическій пресі. Так, Степанів написала «Напередодні великих подій», статтю «Жінка-воєнка» і інші, в яких описувала націоналістическе рухання на Україні, а також і своє особисте участь в цьому руханні.

(л.д. 58, 59, 73, 78).

Проживаючи на тимчасово-окупованій німцями території в місті Львові, з 1941 по 1944 рік написала свою книгу «Сучасний Львів», в якій возводила клявату на Радянську дійсність і восхваляла німецько-фашистський режим, порядки на окупованій німцями Радянській території. Також в період німецької окупації, Степанів як кадрову українську націоналістку, написала статтю «За правильний підхід», яка була опублікована в журналі «Ідея і чин», видаваним організацією українських націоналістів, де вона висувала свої «ідеї» по посиленню боротьби за т. н. «Самостійну Українську Соборну державу» (см. пакет вештовок л.д. 125). Після вигнання німецьких окупантів, остачившись жити в місті Львові, Степанів продовжувала підтримувати зв'язь з учасниками оуновського підполья і членом головного «провода» ОУН Шухевичем Романом, який неодноразово відвідував її квартиру.

(л.д. 83, 99-101).

Крім цього, Степанів до дня арешту її органами Радянської влади зберігала в своїй квартирі в великій кількості антирадянську націоналістическу і фашистську літературу, в тому числі і журнал «Ідея і чин» оуновського видання за 1943 рік зі статтею «За правильний підхід», автором якої і була Степанів.

(л.д. 19, 47-49, 63-65, 75, 76, 79)

Допитана в якості обвиняємої Степанів винуватою себе признала в тому, що служила в «УСС» і «УГА», участь в різних підпольних організаціях до 1939 року, що в 1943 році написала антирадянську націоналістическу книгу «Сучасний Львів», а також зберігання антирадянської націоналістическої і фашистської літератури в своїй квартирі. Відкидає, що писала статтю «За правильний підхід» і свої зв'язі з оуновським підпольем після вигнання німців.

(л.д. 78-80)

Однак в звинуваченні обвиняємої Степанів достатньою мірою зобов'язана показаннями арештованих: Сяляк В. Д. (л.д. 81-98) і Шавала Т. Д. (л.д. 99-101), а також вештованими доказами, призначеними до справи — актом і постановленнями (л.д. 104-116) і окремим пакетом (л.д. 125-126).

На ґрунті викладеного обвиняється:

Степанів Елена Ивановна, 1892 года рождения, уроженка села Вишневичи Перемышлянского района Львовской области, из семьи священника, украинка, гражданка СССР, 6/парт., с высшим образованием, ранее не судима, до ареста проживала во Львове, ул. Пескова, № 5 кв. 3, работала младшим научным работником природоохранного музея

В том, что:

Будучи враждебно настроенной по отношению к Советской власти и кадровой украинской националисткой, писала антисоветские националистические книги и статьи, поддерживала связь с участниками оуновского подполья и хранила антисоветскую националистическую литературу, т. е. в совершении преступлений предусмотренных ст. ст 54-1 «а» 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР.

Руководствуясь ст. 204 УПК УССР и директивой МГБ СССР № 162/101 от 18.IX.1945 года, следственное дело № 8611 по обвинению Степанів Елены Ивановны направить на рассмотрение в Особом Советании при МГБ СССР с ходатайством применения меры наказания обвин. Степанів Е. И. 25 лет ИТЛ с конфискацией имущества согласно описи.

Следователь Следоотдела УМГБ ЛО

лейтенант (підпис:) Тесленко

«Согласны»: Зам. НАЧ. ОТД. СЛЕДОТДЕЛА УМГБ ЛО

Капитан (підпис: Федоров) Солоп

НАЧ. СЛЕДОТДЕЛА УМГБ ЛО

Полковник (підпис:) Рафаэль

Справка: 1. Обвин. Степанів Е. И. содержится под стражей во ВТ УМГБ ЛО. гор. Львов.

2. Вещественные доказательства: акт об изъятии литературы, заключение Обллита, акт о сожжении литературы и отдельные книги приобщены к следделу. л.д. 104-116, 125, 126

3. Обвин. Степанів к физтруду годна.

Следователь Следоотдела УМГБ ЛО

Лейтенант (підпис:) Тесленко

Судова справа Степанів О. — Арк. 119-122 (машинопис, оригінал).

№ 2

1950 р., березня 16. — Висновок заступника прокурора Львівської області у спеціальних справах радника юстиції В. Коваленка про те, що вина Степанів доведена, а справа передається для розгляду Особливої наради при Міністерстві державної безпеки СРСР у Москві.

Заклучение

1950 года, марта 16 дня

гор. Львов

Зам. прокурора Львовской области по спецделам советник юстиции КОВАЛЕНКО, рассмотрев уголовное дело по обвинению СТЕПАНІВ Елены Ивановны в преступлении, предусмотренном ст. ст. 54-1 «а», 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР, находившееся в производстве следственного отдела УМГБ по Львовской области, нашел

что следствие по данному делу проведено полно и виновность обвиняемой Степанив Елены Ивановны собранными материалами предворительного следствия достаточно установлена. Предъявленное ей обвинение соответствует обстоятельствам дела по ст. ст. 54-1 «а», 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР квалифицированно правильно, а поэтому,

полагал бы:

дело по обвинению Степанив Елены Ивановны направить на рассмотрение Особого Совещания при МГБ СССР.

С предлагаемой мерой наказания, указанной в обвинительном заключении о применении в отношении обвиняемой Степанив Елены Ивановны двадцать пять (25) лет ИТЛ с конфискацией имущества — СОГЛАСИТЬСЯ.

Арестованную СТЕПАНІВ Е. И. с сего числа содержанием под стражей перечислить за Особым Совещанием при МГБ СССР.

Зам. прокурора Львовской области

по спецделам советник юстиции (підпис:) В. Коваленко

Судова справа О. Степанів. — Арк. 124 (машинопис, оригінал).

№ 3

*1950 р., квітня 7. — Висновок старшого слідчого слідчої частини
Міністерства державної безпеки УРСР в Києві капітана Дрофа про передачу
справи О. Степанів для розгляду Особливої наради при
Міністерстві державної безпеки СРСР у Москві.*

«Утверждаю»

Зам. министра госбезопасности УССР

Генерал-майор

(підпис:) (сипенко)

7 апреля 1950 года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Гор Киев, 1950 года, апреля «7» дня

Я, ст. следователь Следчасти МГБ УССР — капитан Дрофа рассмотрел след-дело № 8611 по обвинению Степанив Елены Ивановны, 1892 года рождения, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-1 «а», 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР, поступившие из УМГ Львовской области. —

Нашел:

Степанив с 1911 года являлась украинской националисткой, состояла в различных националистических организациях, служила в армии Украинских сичевых стрелцов и писала антисоветские националистические книги.

До дня ареста поддерживала связь с членом «Провода» ОУН Шухевичем и хранила антисоветскую националистическую литературу. Виновной себя признала частично. Отрицает свою связь с Шухевичем. Однако избличается показаниями осужденного Саяк и обвиняемого по другому делу Шавала.

К делу в качестве вещественного доказательства приобщены фотокарточки и антисоветская литература, изъятая у обв. Степанив.

Учитывая, что осужденный Салак этапирован к месту отбытия наказания, а обв. Шавала по оперативным соображениям вызывать в суд нецелесообразно, —
ПОСТАНОВИЛ:

Следдело № 8611 по обвинению **СТЕПАНИВ** Елены Ивановны направить на рассмотрение Особого Совещания при МГБ СССР.

С предлагаемой УМГБ мерой наказания обв. **СТЕПАНИВ** 25 лет ИТЛ с конфискацией имущества согласиться.

Срок содержания под стражей обв. Степанив исчислять с 29 декабря 1949 года.

Ст. следователь следчасти МГБ УССР

Капитан (підпис:) (Дрофа)

Нач отделения следчасти МГБ УССР

Капитан (підпис:) (Салацкий)

«Согласен» Зам. Нач. 3 отдела следчасти МГБ УССР

Майор (підпис нерозбірливий) (Майоров)

2-ад

Судова справа О. Степанів. — Арк. 125-і 26 (машинопис, оригінал).

№ 4

1950 р., вересня 2. — Ухвала Особливої наради при Міністерстві державної безпеки СРСР в Москві про ув'язнення О. Степанів у виправно-трудоному таборі на термін десять років

Выписка из протокола № 39

Особого Совещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР
 зн. 4 от 2 сентября 1950 г.

СЛУШАЛИ

118. Дело № 8611 МГБ УССР/УМГБ Львовской облсти./по обвин. Степанив Елены Ивановны, 1892 г. р. ур. Львовской обл. из семьи служителя религиозного культа, украинки, гр. СССР, беспартийной

Обвин., по ст. 54-1 «а», 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР

ПОСТАНОВИЛИ

Степанив Елену Ивановну, за участие в контрреволюционной банде украинских националистов и пропаганду националистических идей через печать заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на десять лет, считая срок с 29 декабря 1949 г.

Имущество конфисковать.

Выдан наряд в лагерь № 3 МВД пос. Явас Мордовской АССР

Арх. следств. дело № 346427

М.П

Нач. Секретариата Особого Совещания (підпис нерозбірливий)

Судова справа О. Степанів. — Арк. 127 (друкований бланк заповнений машинописом, засвідчена копія).

№ 5

1956 р., червня 15. — Ухвала комісії президії Верховної Ради СРСР, що працювала в Дубравлазі МВС РРФСР, про звільнення О. Степанів з-під варти

Выписка из протокола № 3а

Заседання Комісії Президіума Верховного Совету ССРСР по розгляданню дел на лиц, отбывающих наказание за политические, должностные и хозяйственные преступления в Дубравном ИТЛ МВД РСФСР

от 15 июня 1956 г.

Фамилия, имя и отчество, год и место рождения осужденного, каким судом, к какому сроку наказания и за какое преступление осужден

10. Степанів Елена Ивановна, 1892 г.р., українка, ур. с.Вишневици Перемышлянского р-на Львовской обл. Осуждена 2.IX.1950 г. Особым Совещанием при МГБ ССРСР по ст. ст. 54-1 «а», 54-11 и 54-10 ч. 2 УК УССР сроком на 10 лет

Выписка верна:

М. П.

Судова справа О. Степанів. — Арк. 137 (друкований бланк заповнений машинописом, засвідчена копія).

Мотивированное постановление комиссии

Признать обвинение обоснованным, но учитывая хорошее поведение в лагере, добросовестное отношение к труду и что дальнейшее содержание в местах заключения не вызывается необходимостью, — Степанів Елену Ивановну из под стражи освободить

Зам. начальника Управления Дубравлага
МВД РСФСР

Полковник (підпис:) (Котов)

КЕНГІРСЬКЕ ПОВСТАННЯ 16 ТРАВНЯ — 26 ЧЕРВНЯ 1954 р.

Повстання в'язнів Гулагу, що захитали фундаментами імперії підневольної праці й злочинного винищування людей, вже знайшли своє місце в історії колишнього СРСР післясталінської епохи. Мабуть не буде перебільшенням сказати, що ці заворушення стали одним з поштовхів до «хрущовської відлиги», спричинилися до певної лібералізації відносин у Радянському Союзі та, в результаті, довели також до масового звільнення політичних в'язнів 1956 р.

Історія повстань досліджена нерівномірно і на нерівноцінній джерельній базі, переважно, мемуарній. Вивчення архівних матеріалів ще попереду. Найбільше написано про повстання у Воркуті, Норильську. Набагато менше про криваво придушене повстання у Кенгірі (мідні шахти поблизу Джекказгану в Казахстані; табір входив до системи Степлагу з управлінням у Джекказгані). З мемуарних матеріалів на увагу заслуговує спогад Омеляни Войцехович-Рафальської. Написаний, із зрозумілих причин, багато років після подій, спогад не позбавлений неточностей.

Ще у 1956 р., під час мого перебування у таборі в Спаську (система Карлагу), один з активних учасників повстання, засуджений у процесі кенгірського Комітету Анатолій Кострицький (він відбував частину покарання у Спаській в'язниці), передав мені для ознайомлення тексти звинувачувального висновку і присуду. З цих документів я зробив досить обширні витяги, які чудом (враховуючи неодноразові домашні обшуки 60—70-х рр.) збереглися. Витяги з цих документів, незважаючи на їх необ'єктивність, допомагають реконструювати хронологію подій, подають особові дані про керівників повстання, кидають світло на їх дальшу долю. Ці матеріали публікуються під № 1.

Існують ще неопубліковані спогади колишніх в'язнів Кенгіру: анонімний (написаний в той час, коли прізвища під написаним ставили нерядо; спроби розшукати авторку, проведені 1992 р., не дали результатів) «Спогад з спеціального табору в Кенгірі. Сорокаденне повстання в'язнів» та Ольги Годяк «Мої спогади про сумну долю нашої родини Годяків з села Грушатич Львівської області» (у них чимала частина стосується Кенгірського повстання). Спогади колишніх в'язнів, написані кров'ю серця, дають правдивіше освітлення подій, зокрема жахливого за своєю жорстокістю придушення повстання, але, наприклад, хронологія подій у них порушена, відомості про осіб не завжди певні. В цьому немає нічого дивного — спогади писались чверть століття після повстання. Публікується також лист Є. Блюз 1954 р. до П. Шопської з Яворівщини про загибель у Кенгірі її чоловіка С. Шопського. Всі ці матеріали, що публікуються під № 2-4, передав для використання і видання

1 *Войцехович-Рафальська О.* Нас було десять тисяч у Кенгірі ... // Біль. Альманах. - Львів, 1990. - Вип. 1 / Ред.-упор. М. Дубас. - С. 102-116. Див. також: *Годовська С.* Кенгір — скривавлений острівць свободи // Поклик сумління. - Львів, 1991. - № 6(30). - С. 4. У збірнику Національно-визвольна боротьба 20-50-х років ХХ ст. в Україні. - Київ-Львів, 1993 (що друкується), публікуються такі матеріали про Кенгірське повстання: *Губка І., Панчук М.* Боротьба українських політв'язнів в концтаборах ГУЛАГу. С. 219-221; *Матешук О.* За волю України крізь вогонь терору і репресій (Мужність українських жінок-політв'язнів). - С. 253-254; *Войтович О.* Спогади з повстання політв'язнів Кенгіру. - С. 266-268.

Микола Дубас (Львівська обласна історико-просвітницька організація «Меморіал»), за що висловлюю йому глибоку подяку.

Коротко про саме повстання.

Перші прояви опору в'язнів адміністрації спостерігалися вже протягом тих місяців кінця 1953 — початку 1954 рр., що наступили після смерті Сталіна. Адміністрація таборів реагувала по-різному — подекуди йшла на лібералізацію внутрішнього режиму: на певну регламентацію використання рабської праці; в інших табірних управліннях, де керівництво було в руках тупих і жорстоких виконавців, намагались культивувати старі сталінські традиції, навіть шляхом затуговання виконання тих розпоряджень (наприклад, про незачиновання бараків на ніч, про скасування номерів на одязі), які йшли з Гулагу в Москві. Управління Степлагу в Джезказгані належало до тої другої категорії — знущання над в'язнями, побої, вбивства, невмотивовані розправи, режим терору в табірних пунктах і на виробництвах, де працювали в'язні, міг довести лише до вибуху повстання.

Повстання в Кенгірі тривало фактично 42 дні (це всупереч переконанню, що воно охопило 40 днів), а саме від 16 травня до 26 червня 1954 р. (дехто помилково переніс повстання на 1953 р.)

Кенгірський трикутник таборів складався з п'яти зон: перший табірний пункт — жіночий; другий — чоловічий, з перевагою в'язнів, засуджених на менші терміни ув'язнення (до 10 років включно); третій — чоловічий з перевагою засуджених на 25 років; господарський двір з продовольчими та іншими складами; зона двох в'язниць-ізоляторів, карного та слідчого. Мемуаристи подають кількість в'язнів на 10 тисяч; у судових матеріалах говориться про економічні втрати внаслідок того, що до праці не вийшло 5200 чоловік. Треба думати, що насправді ув'язнених було близько 6 тисяч — певну частину в'язнів (обслугу табору) не виводили до праці поза зоною. Відсоток в'язнів-українців у Кенгірі був високий. Зставити їх кількість, «набуть, неможливо; за оцінкою їх мало бути 70-75 %.

Для розуміння подій важливе розташування зон. Третій табірний пункт мав найдовшу зовнішню стіну, до нього притикав другий, за яким розміщувався господарський двір. Далі за цим двором — перший табірний пункт (жіночий), ще далі — зона ізоляторів. Докладніші інші дані можна почерпнути з матеріалів, які публікуються.

Першою пружиною повстання стали т. зв. побутові в'язні (рос. бытовки), звані також блатними (фактично, за табірною ієрархією, це лише верхній прошарок побутових). Треба думати, що це були в'язні, суджені як за побутовими, так і за політичними статтями одночасно — і це стало причиною їх скерування до кенгірських спецтаборів (за основним профілем призначених для політичних в'язнів). Кенгірські політв'язні підозрівали, що новоприбулих намагатимуться використати проти них, але до конфлікту не дійшло: перевага чистих політв'язнів була значною, а в пам'яті «блатних» зберігалися, очевидно, табірні різанини, з яких переможцями виходили, як правило, політичні, переважно: якраз українці, в табірному жаргоні «бандерівці».

Заворушення почалися в день 16 травня 1954 р. (приймаю ту хронологію подій, яку подає документ № 1; у спогадах немає їхньої чіткої послідовності), коли група в'язнів з 3 табірної пункту, побутових з політичними статтями та «чистих» політичних, які до них приєдналися, прорвалася через пункт 2 і господарський двір до жіночої зони. Наглядачі відкинули їх назад.

Вечері 16 травня більша група в'язнів прорвалася таким самим шляхом до жіночої зони та зони ізоляторів, де звільнила частину ув'язнених. Впали перші жертви.

17 травня зранку територію очистили від трупів та поранених, почали вивозити в'язнів з таборів, інших посадили до ізоляторів. Решта повернулася до своїх бараків. Пізніше вийшли до праці.

В ніч з 17 на 18 травня зони знову об'єдналися, остаточно звільнили всіх ув'язнених в ізоляторах. Кількість жертв зростала (документ № 1 говорить про 18 загиблих за цю ніч — цифра явно применшена, про вбитих і померлих від ран внаслідок подій 16-17 травня в документі не говориться).

Усі ці дні — та й наступні — велися переговори між в'язнями та адміністрацією: управління Стєплага (начальник — полковник Чечев), представниками МВС та прокуратури Казахстану, московського Гулагу (генерал Бочков), генеральної прокуратури СРСР (заступник генерального прокурора Вавілов, якщо ці мемуарні відомості правдиві). Хід переговорів та докладний їх зміст поки що відтворити не вдається.

18 травня, здається, в'язні востаннє вийшли до праці за зону.

19 травня було утворено першу Комісію для переговорів у складі Макеєва, Батаяна, Чінчіладзе, Бершадської, Кузнєцова, Шиманської (з них Любов Бершадська загинула — за мемуарами — під час розправи 26 червня; Кузнєцова і Шиманську судили; перші три в'язні, мабуть, також загинули 26 червня — про них документ № 1 більше не згадує, до судової відповідальності їх не притягали). В цей же день відбувся похорон жертв, що загинули в ніч з 17 на 18 травня.

25 травня Комісія було реорганізовано. До складу другої Комісії увійшли Кузнєцов, Шиманська, Макеєв, Слущенков, Кнопмус, Супрун (з них «бабуся» Лідія Супрун, за мемуарними даними, загинула 26 червня; Макеєв, мабуть, також). Мемуаристи перелічують досить багато різних осіб, що мали бути членами Комісії, але, здається, ці в'язні брали участь в роботі різних низових структур, утворених Комісією, і тому підстав залічувати їх до членів Комісії немає. У цьому відношенні, здається, довіряти слідчим органам можна.

25 травня — 25 червня — це місяць відносно стабілізації внутрішнього життя в таборі, надій на компроміс внаслідок переговорів і, одночасно, активізації заходів для самооборони. Поступово погіршувалось становище з продовольством; сподівання на те, що кенгірське повстання підтримають в'язні інших таборів, виявилися даремними.

26 червня на табір посунули танки і літаки, загопи автоматників. Проти маси фактично беззбройних людей (бо ті засоби оборони, які з завзяттям готували в'язні, були просто смішні в порівнянні зі збройною силою, котру кинули на них) застосовано найжорстокіші методи розправи, влаштували криваву лазню у повному розумінні цього слова. «Операцією» керував, за словами мемуаристів, Долгих з Москви. Документ № 1 подає яскраво сфальшовану кількість жертв — вбито, нібито, лише 46 в'язнів (про кількість померлих від ран не говориться). З чуток, які поширилися по таборах Казахстану у 1954 р., пригадую цифру 600 вбитих. Якщо ця цифра перебільшена, то, ймовірно, незначно. Іншим, вищим цифрам, вірити, мабуть, не варто.

Слідство над керівниками повстання закінчилося 31 серпня 1954 р. Чому суд у Джекказгані відбувся лише майже через рік (21 липня — 8 серпня 1955 р.), не дуже ясно. Сімох керівників засудили до розстрілу без права оскаржити присуд. Іншими словами, засуджені на смерть могли звернутися лише за помилуванням. Чи когось із засуджених помилували — невідомо. Шістьох ув'язнених, серед них одну жінку, судили на десять років (Марії Шиманській знизили термін до п'яти років).

Під кінець передмови до публікації варто зупинитися на окремих питаннях.

Діями повсталих керувала Комісія, утворена 19 травня (склад її один раз мінявся), на чолі якої стояв колишній полковник (думаю, що вістки про генеральський ступінь — це перебільшення) Капітон Кузнецов, людина з воєнним і адміністративним досвідом, можливо справді командир дивізії, розташованої у Східній Німеччині. З усього виходить, що він був людиною розважною, яка виступала проти політичного екстремізму (тому намагався не допустити до проявів т. зв. антирадянщини, зводячи опір до боротьби з табірною адміністрацією). К. Кузнецов мав біля себе талановитих помічників — лєвінградського журналіста, німця за національністю, Юрія Кнопмуса (у спогадах О. Войцехович-Рафальської, яка забула його прізвище, помилково росіянин та Юрій Михайлович — насправді Юрій Альфредович), що очолив пропагандистську службу; Енгельса Слученкова (прізвисько «Глеб»), росіянина, також колишнього військового, представника групи «блатних» і керівника табірної Служби безпеки. З лідерів, які формально не входили до складу Комісії, варто згадати українців Віталія Скирука (з Волині), керівника «бандерівського» угруповання серед в'язнів; Анатолія Костицького (з Степної України), талановитого радіоелектротехніка та винахідника; в'язня Герша Келлера, єврея з Дрогобиччини (спів'язні, наприклад, О. Войцехович-Рафальська, вважали його українцем, відомим під іменем «Михайло»), який керував військовою відділом Служби безпеки та її збройовою майстернею.

Структуру внутрішньої адміністрації, утвореної в'язнями, можна відтворити приблизно в такий спосіб. Організаційне ядро становив Центральний штаб опору, що мав «теренові» розгалуження. Йому підпорядковувались окремі штаби в кожному табірному пункті, сектори оборони, окремі барикади та начальники бараків, секцій, бригад. Було організовано систему варт, пікетів, постів; при Центральному штабі опору утворено ударну групу. Центральний штаб опору займався питаннями зовнішньої безпеки. Для підтримання внутрішньої безпеки організовано Службу безпеки, до складу якої входить військовий відділ з збройовою майстернею. Служба безпеки мала в своєму розпорядженні оперативну групу, у підпорядкуванні СБ були ізолятори, заповнені тепер новими в'язнями, тими, яких підозрівали в співпраці з адміністрацією (сексотами). Господарській частині підпорядковувався господарський двір з його складами; можна вважати, що господарська частина займалась раціонуванням харчів. Велику роль у внутрішньому житті табору відігравав відділ пропаганди. За час повстання було видано 7 бюлетенів, крім цього виготовлялися стінгазети з новинами, з карикатурами, випускали плакати, відозви. Було складено листівки російською та казахською мовами — їх намагалися поширювати в поселенні Кенгір при допомозі летючих зміїв, повітряної кулі. В'язні вважали, що, незважаючи на протидію військ, якими був оточений табір, при сприятливому вітрі листівки долітали до Джэсказагану. У розпорядженні інформаційної служби був радіовузел, у якому діяв збудований власними силами радіопередавач; гучномовці було розставлено по всіх табірних пунктах. Їх завдання полягало також у протидії зовнішній радіопротипаганді адміністрації. Відбувалися концерти з виступами хору з чималим українським репертуаром.

Крім особистої мужності та стійкості, в'язні намагалися протиставити ворогові організований збройний опір. Виготовляли холодно зброю — залізні палиці, піки, прутти (їх робили з віконних ґратів), ножі; товченим склом думали засипати очі солдатам. Акт звинувачення говорить про виготовлення «гранат» і «самопалів». Зрозуміло, що таке перебільшення було розраховано на поглиблення вини підсудних. Як би високо не оцінювати винахідливість в'язнів, серед яких були і військової спеціалісти, важко думати, щоб із сірникових головок можна було виготовити щось подібне до справжньої гранати. Що розуміти під терміном «самопал»

— неясно. Учасники оборони згадують про «сірчані трикутники», які кидали на танки — може це якраз і ті самі «гранати».

Участь українців у кенгірському зриві була значною. Повстання мало виразний багатонаціональний характер. Це видно, хоча б, з національного складу суджених керівників: 6 росіян (якщо всі, для яких подана така національність, справді ними були), 2 українців, по одному євреєві, чкого, зрештою, спів'язні вважали українцем, німцями, латишеві, литовцями, татарини. Як у всіх спецтаборах, українці становили великий відсоток в'язнів — тому документ № 1 не раз згадує «українських націоналістів». Про чималий український вклад до повстання говорять вже видані спогади і мемуари, які публікуються тепер. Це, правда, зрозуміло, бо спогади написані з українського боку. У кенгірському таборі під час повстання перебував видатний діяч українського національно-визвольного руху Михайло Сорока. Учасні в керівництві повстанням він не брав. С. Войцехович-Рафальська записала, що М. Сороку було «треба берегти» і тому він не увійшов до Комісії. Складається, однак, враження, що М. Сорока, маючи за собою досвід націоналістичної революційної боротьби і тривалий табірний стаж, скептично ставився до перспектив повстання і саме тому не брав у ньому активної участі.

Відверто кажучи, викликає подив, що судові репресії торкнулися відносно невеликого (13 чоловік) кола осіб. Правда, значна частина найактивніших учасників повстання, напевне, загинула 26 червня, але якщо пригадати методи придушення визвольних рухів з попередньої епохи, то судові репресії мали б торкнутися кількох сотень в'язнів. Та часи були вже не ті. Насувалася хрущовська відлига. Може й тому також від завершення слідства до самого суду минув рік. Долю арештованих важко десь у кулуарах, але сталінська терористична рутинна перемогла і закінчилася ще однією серією розстрілів.

Історія табірних повстань поступово переходить на рейки наукових досліджень, під час яких виясниться також український вклад до цього визвольного руху. Вже сьогодні, на початковому етапі вивчення проблеми, можна зробити важливий джерелознавчий висновок: самих мемуарних джерел (хіба, що вони виникли зразу по гарячих слідах) не вистає для реконструкції основного фактографічного (зокрема хронологічного, просопографічного) скелету подій. Незважаючи на необ'єктивність документального (архівного) матеріалу, лише критичне його використання в поєднанні з мемуарними даними може стати підставою правдивого висвітлення такого важливого явища, яким були табірні повстання в СРСР середини 50-х рр. XX ст.

* * *

№ 1. У зошиті стандартного формату з голубою обкладинкою та з друкованим написом «Общая тетрадь» на стор. 3-11 мої щоденні нотатки з Спаського табору за 1 січня — 3 червня 1956 р., на стор. 21-23 різні інші записки, на стор. 25-31 витяги із звинувачувального висновку, складеного 29-31 серпня 1954 р. у Кенгірі начальником слідчого відділення режимно-оперативного відділу Степового табору МВС старшим лейтенантом Дерягіним та витяги з присуду, винесеного 8 серпня 1955 р. виізною сесією Верховного суду Казахської РСР (голова суду член Верховного суду КРСР Тлеєнов) у Джекказгані. Витяги російською мовою; у даній публікації подаються в адекватному перекладі українською. Зберігається в моєму архіві.

№ 2. Учніський зошит стандартного формату з рожевою обкладинкою та написом рукою «Бунт в'язнів у Кенгірі». Поруч напис іншою рукою («автор невідомий — треба уточнити»). У зошиті на стор. 1-18 «Спомин з спецлагера

Кенгіра. Сорок-днівне повстання в'язнів» (такий заголовок автора на стор. 12, в публікації заголовок відредаговано). Публікується повністю крім тексту пісні «У гарячих степах Казахстану» (стор. 18). Спогади написані, здається, в кінці 80-х рр. Проведено літературне редагування (правопис, заміна окремих слів-русизмів — українськими) без порушення стилю автора. Зберігається у архіві Львівської обласної історико-просвітницької організації «Меморіал», поки що без номеру.

№ 3. Окремі аркуші формату А-4, на першій сторінці вгорі заголовок рукою автора «Мої спогади про сумну долю нашої родини, родини Годяків із села Грушатичі Львівської обл.» (в публікації заголовок відредаговано); вище іншою рукою «Ольга Годяк, 1925 р. н., Львів 290052, вул. Вигоди, 62, кв. 67». Обсяг 20 стор. Публікуються фрагменти, що стосуються Кенгіра (стор. 6-17). Спогади написано на початку 90-х рр. Проведено літературне редагування, таке як у тексті № 2, також без порушення стилю автора. Зберігається у архіві Львівської обласної історико-просвітницької організації «Меморіал» під № 1121.

№ 4. Лист Єви Блюз (з села Вільшаниці Яворівського району Львівської області), пересланий з табору в Кенгірі до Параскевії Васиївни Шопської у селі Старому Яжеві (цього ж району і області) про смерть її чоловіка Стефана Федоровича Шопського (1909 року народження) у Кенгірі 26 червня 1954 р. Лист датований 18 липня 1954 р. Пів аркуша зошитового формату, складеного багато разів (на шістнадцять прямокутників); очевидно, лист переданий нелегально з житлової або робочої зони і відправлений кимсь з вільних. Публікується повністю із збереженням правопису оригіналу (внесено лише додаткові розділові знаки). Лист написано трохи езоповою дуже моторошною мовою: «весілля» — це різанина в'язнів, влаштована Гулагом; «женитися» — загинути, померти. Зберігається в архіві Львівської обласної історико-просвітницької організації «Меморіал» під № 1271. У цьому ж конверті є ще інші пам'ятки, передані П. Шопською — останній лист С. Шопського з Кенгіри, написаний 1 вересня 1953 р. з віршем та малюнком, а також два фото з рисованого портрету в'язня Шопського, виконаного в Кенгірі.

Всі тексти (№ 1-4), наскільки мені відомо, досі не публікувалися.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

З звинувачувального висновку

16 травня 1954 р. вдень група близько з 60 чоловік з 3 табірної відділення Степового табору пододала огорожу між 3 та 2 табірними пунктами, а далі через господарський двір, чинячи опір табірній адміністрації, прорвалася до жіночої зони.

Заходами, застосованими табірною адміністрацією, в'язнів завернули назад до 3 табірної пункту. Ряд в'язнів ув'язнили в ізоляторях.

Вечером 16 травня група в'язнів з понад 200 чоловік повторила свої дії, побила наглядача. Витіснили наглядачів і обслугу в заборонену зону, звільнили в'язнів з карного та слідчого ізоляторів, захопили і знищили документацію. Активну роль грали Келлер і Скирук.

16 травня до 10 год. вечора в господарський двір ввели озброєних стрільців; солдатів побили, їх вивели.

17 травня Управління Степового табору видало наказ про запровадження вогневих ліній між табірними пунктами, про що довели до відома в'язнів 3 табірною відділенням.

В ніч з 17 на 18 травня збудували барикади та під їх прикриттям переходили вогневу зону. Після примінення вогню вбили 13 в'язнів; 5 в'язнів померло від ран у лікарні.

У відповідь на це, почали ловити наглядачів та офіцерів, бити їх, потім кидати на вогневу лінію для знищення. З цього дня адміністрацію до табірних пунктів не допускали. Вогневі зони між табірними пунктами зняли.

17-18 травня з ізолятора звільнили Слученкова, Кузнєцова, Ябова (зранку, під час другого наскоку на ізолятор). Вони проводили масові збори в'язнів, змальовуючи події як «беззаконня» адміністрації, закликаючи до непокорі. На зборах опрацювали і передали начальникові Управління Степового табору ультимативні вимоги. Прийняли ухвалу не виходити на роботу до приїзду Московської комісії.

19 травня утворено «Комісію» для переговорів у складі Макеєва, Батаяна, Чинчіладзе, Бершадської, Кузнєцова, Шиманської.

19-20 травня написали ряд документів з ультимативними вимогами представникам Міністерства внутрішніх справ і Прокуратури Казахської РСР, які й доводили до відома в'язнів. Закликали до об'єднання та підтримки табірній адміністрації за, нібито, незаконні дії шляхом застосування зброї по відношенню до в'язнів 17 і 18 табору.

19 травня відбулася похоронна процесія.

24 травня Слученков, Кнопмус, Івашенко та інші відновили заворушення, почали ламати стіни у таборі. Опрацювали структуру управління в'язнями.

В ніч з 24 на 25 травня по бараках зачитали «відозвук» Слученкова — заклик не виходити на роботу.

25 травня реорганізували «Комісію» — тепер у її складі Кузнєцов, Шиманська, Макеєв, Слученков, Кнопмус, Супрун. Активна організація заворушень — в'язні знову припинили роботу, силою усунули наглядацький склад, адміністрацію з усіх табірних пунктів 3 табірною відділенням.

Встановили жорстокий терористичний режим при допомозі спеціально утвореної «Служби безпеки», комендатур, поліцейських дільниць, бюро розслідування та в'язниць.

До в'язниць посадили та по-звірячому побили понад 40 в'язнів.

Організували військовий відділ, т. зв. «Центральний штаб опору», та відділ пропаганди. «Центральний штаб опору» організував штаби опору по табірних пунктах; призначили командирів штабів, секторів, бараків, секцій, бригад. При самому Центральному штабі була ударна група.

До цих формувань притягнуто найактивніших українських націоналістів та карних рецидивістів.

Організували майстерню і кузню, в яких виготовляли холодну та вогнепальну зброю (ножі, шаблі, піки, самопали, гранати, міни і т. д.): близько 60 гранат, біля 200 фінських ножів та кинжалів, понад 70 шабель, кількості штук пік, металевих прутів, тростин, палиць.

Перед усіма входними воротами і прорізами (рос. проемы), а також в середині табірних пунктів збудували барикади з саману, зміцнені колючим дротом, колодами та іншими предметами

Відділ пропаганди випускав бюлетені з провокаційними видумками і наклепами на табірну адміністрацію. Виготовляли і розповсюджували різноманітні листівки, відозвіти, заклики і звернення до мешканців поселення Кенгір. Проводили радіоогляди. Листівки розповсюджували при допомозі змія.

27 травня представники Міністерства внутрішніх справ і Прокуратури СРСР довели до відома в'язнів укази про дотермінове звільнення хворих, про непов-

лолітніх та інше. Посилилася пропагандиська діяльність Кнопмуса, встановлено підсиловач з передачами до всіх табірних пунктів; була спроба організувати радіопередавач для зв'язку з іншими містами.

Утворили систему варт, пікетів, постів. Начальником варт був від 27 травня до 18 червня Іващенко; від 19 червня — Герінш.

При «Службі безпеки» утворено спеціальну групу під керівництвом Скирука для стеження за неприхильними до заворушень.

Примішували готувати зброю, товкти скло для того, щоб засипати очі солдатам.

Під час масових заворушень від 16 травня до 26 червня та внаслідок невиходу на роботу 5200 чоловік було нанесено народному господарству втрат на суму 4708621 карбованець. Зірвано державний план будівництва і своєчасного введення до експлуатації промислових і комунально-побутових об'єктів тресту «Казмедьст-рой» та Міністерства кольорової металургії СРСР.

На початку червня у зовнішній стіні зробили пролом для виходу основної маси в'язнів за зону. Кузнецов і Слученков не допустили до цього.

26 червня проходив збройний опір солдатам, що прибули для ліквідації заворушень. Під час цього було вбито 46 в'язнів. Цього ж дня поранили 30 чоловік солдатів і офіцерів.

В період масових заворушень керівниками були: Слученков, Келлер, Кнопмус, Явоб, Іващенко, Кузнецов, Скирук.

Звинувачувальний висновок затвердив 31 серпня 1954 р. начальник режимно-оперативного відділу Степового табору Міністерства внутрішніх справ капітан Васильєв. Склад звинувачувальний висновок 29-31 серпня 1954 р. у поселенні Кенгір начальник слідчого відділення режимно-оперативного відділу Степового табору МВС старший лейтенант Дерягін.

Попереднє розслідування справи закінчилося 29 серпня 1954 р.

Карна справа № 84; тт. I, II, III та окремих т. IV (речові докази — 10 пакетів-лідшивок).

Назва «Справа про звинувачення Слученкова, Келлера та інших». Голова суду — член Верховного суду Казахської РСР Тлегенов; народні засідателі Шейн, Гатімов; секретар Владімірова.

Суд проходив від 21 липня до 8 серпня 1955 р. у місті Джезказгані.

З присуду

I. Слученкова, Келлера, Рябова, Кнопмуса, Кузнецова, Іващенка, Скирука засудити згідно з:

ст. 2 указу з 4 червня 1947 р. «Про карну відповідальність...» — на 10 років ув'язнення,

ст. 59, п. 2, ч. 1 — на 10 років ув'язнення,

ст. 59, п. 3, згідно з указом з 13 січня 1953 р. «Про заходи для зміцнення боротьби з особливо злісними проявами бандитизму серед в'язнів у виправно-трудових таборах» — до вищої міри карного покарання, розстрілу. На підставі ст. 49 всіх звинувачених вважати засудженими до розстрілу.

II. Ібрагімова, Задорожного, Костицького, Герінша, Шиманську, Кондратаса засудити згідно з:

ст. 2 указу з 4 червня 1947 р. — на 10 років ув'язнення,

ст. 59, п. 2, ч. 1 «а» — на 10 років ув'язнення,

ст. 59, п. 3 — на 10 років ув'язнення.

1 Так у тексті.

На підставі ст. 49 звинувачених вважати засудженими згідно з ст. 59, п. 3, до 10 років ув'язнення, крім Шиманської, якій на підставі ст. 51 знизити термін до 5 років.

Цивільний позов відхилити, як нереальний.

Присуд оскарженню не підлягає.

І

Слущенков Енгельс Іванович, 1924 р. н., росіянин, народжений у Рязанській області, Шодському районі, село Борки, письменний, 7 класів освіти, суджений тричі: вперше 1945 р. за ст. 58, п. 1 «б» — на 20 років виправно-трудових таборів (з заміною на 10 років), вдруге [...] , втретє 1952 р. за ст. 58, п. 10, ч. 1 та ст. 58, п. 11 — на 10 років виправно-трудових таборів. Табірне прізвисько «Глеб».

Один з найактивніших учасників, запропонував скерувати ультимативні вимоги, від 26 травня член «Комісії». За його ініціативою організовано штаби опору з встановленням телефонного зв'язку, комутатора, штатом телефоністок.

На початку червня 1954 р. організував і очолив «Службу безпеки» як «відповідальний за безпеку». Опрацював посвідчення для своєї служби. При «Службі безпеки» утворив з українських та інших націоналістів «оперативну групу», яку також очолив. Арештував біля 40 чоловік, організував систему постів. Опрацював гасла і перепустки для пересування по території та для проходу до штабу. Організував будову барикад. Виготовляв письмові накази і розпорядження. Організував майстерні. Разом з Костицьким опрацював схему гранат і самопалів.

2. Келлер Герш Йосипович, 1924 р. н., єврей, народжений у Дрогобицькій області, Славському районі, село Акенберг, письменний, 5 класів освіти, суджений тричі: вперше 1944 р. за ст. 54, п. 1 «а» — на 10 років виправно-трудових робіт, вдруге і втретє за побутовими статтями.

Організував «Службу безпеки», керував її «військовим відділом», до якого входила збройова майстерня; керував також кравецькими майстернями.

3. Рябов Віктор Петрович, 1924 р. н., росіянин, народжений у Новосибірську, письменний, 5 класів освіти, суджений шість разів, між іншим, втретє 1950 р. за ст. 58, п. 10, ч. 1 — на 10 років виправно-трудових таборів, вчетверте 1951 р. за ст. 58, п. 10, ч. 1 — на 10 років, вп'яте 1951 р. за ст. 58, п. 14 — на 10 років, шосте 1951 р. за ст. 17 / ст. 58, п. 8; ст. 58, п. 2 — на 25 років (знижено до 10 років).

Помічник начальника варті, пізніше начальник в'язниці, отримав посвідчення з правом арештувати тих, що не хотіли підтримувати масові заворушення.

4. Кнопмус Юрій Альфредович, 1915 р. н., німець, народжений у Ленінграді, вища освіта, суджений двічі: вперше 1945 р. за ст. 58, п. 1 «а» — на 10 років виправно-трудових таборів, вдруге 1951 р. за ст. 58, п. 10, ч. 1 та ст. 19/ст. 58, п. 2 — на 25 років.

Член «Комісії», відповідальний за господарську частину. Від кінця травня керівник відділу пропаганди. Розповсюджував листівки при допомозі лепочого змія. Склав текст наклепницьких листівок, розмножив їх і 20 шт. випустив за зону, в поселення Кенгір. Пізніше розповсюдив на волю до 25 видів листівок російською та казахською мовами, загальним тиражем до 600-700 примірників.

Виготовив повітряну кулю (у червні), працював над тим, щоб продукувати водень — хотів випустити кулю з листівками та плакатами на інші табірні пункти Степового табору, закликаючи до заворушень.

Через радіовузол читав свої тексти з метою виступів¹; притягував жінок до читання. У червні організував випуск різних закликів, плакатів. Утворив мережу пропагандистів — зобов'язував читати через мегафони. Випустив 7 бюлетенів, карикатури.

5. Кузнецов Капітон Іванович, 1913 р. н., росіянин, народжений у Саратовській області, Воскресенському районі, вища освіта, суджений Особливою нарадою за ст. 58, п.1 «б» — на 25 років виправно-трудоих таборів, в момент скоєння злочину під слідством — притягнений до карної відповідальності за ст. 58, п. 10, ч. 1.

Керівник заворушень 18-19 травня, опрацював ультимативні вимоги адміністрації, організував масову непокору. 19 травня виступив на похороні. Підготував до опору активну частину карних рецидивістів, українських, литовських та інших націоналістів. Активний учасник подій 24-25 травня. Очолив «Комісію», опрацював систему її органів. Виступав на зборах.

Очолив «Центральний штаб опору», призначав начальників штабів для 2 табірної пункту (Лекава) і 3 табірної пункту (Долгополов). Закликав до загального озброєння. Разом з Слученковим інспектував барикади.

Поширював наклепи, що в'язні є під голодною блокадою (10 червня наказав зменшити пайок до 752 гр.).

Запропонував вивісити білий прапор.

Автор усіх листів від «Комісії» до Міністерства внутрішніх справ і Прокуратури СРСР, листа до ЦК КПРС з наклепницькими вдумками про табірну адміністрацію.

6. Іващенко Валентин Володимирович, 1928 р. н., росіянин, народжений у Новосибірській області, Чулимський район, село Б. Нікольськ, письменний, 4 класи освіти, суджений тричі; між іншим, втретє 1952 р. за ст. 58, п. 8; ст. 58, п. 9 — на 25 років виправно-трудоих таборів.

Від 27 травня начальник варті, пізніше начальник штабу опору 1 табірної пункту. Арештовував, влаштовував погром у адміністративних приміщеннях 1 і 2 табірних пунктів, забрав телефони, документи, наручники. Забрав два електричні медичні апарати для обладнання радіоапаратури.

19 червня у нетверезому стані на 1 табірному пункті біля першої вахти нецензурно ляв і погрожував членам урядової комісії, серед яких був генерал Бочков та інші.

7. Скирук Віталій Петрович, 1929 р. н., українець, народжений у Волинській області, Луцькому районі, письменний, 8 класів освіти, суджений 1948 р. за ст. 54, п. 1 «а» — на 25 років виправно-трудоих таборів (зменшено до 10 років у 1955 р.). На прізвисько «Віктор-Ус».

Учасник подій 16-17 травня. 24 травня керував знесенням стіни між 2 і 3 табірними пунктами. Керував будовою барикад.

Авторитет серед бандитських елементів українських націоналістів з ворожими переконаннями. Залучений помічником Слученкова до Служби безпеки, очолив бандитську групу, члени якої мали кримінальні прізвиська. Займався розслідуваннями, арештами, допитами і знущаннями над в'язнями, що не поділяли поглядів банди.

Проводив перевірку служби по ночах, арештовував та бив пікетників за погане виконання охоронної служби. Керував роботою кравецьких і шевських майстерень. Неодноразово виступав на зборах з ворожими промовами.

¹ Так у тексті.

II.

8. Задорожний Анатолій Іванович, 1917 р. н., росіянин, народжений у Краснодарському краю, м. Темрюк, письменний, середня освіта, суджений Особливою нарадою 1949 р. за ст. 58, п. 1 «б» — на 10 років виправно-трудовах таборів.

Організатор і учасник подій 16 травня, агітував, закликав до будови барикад і до зброї. Керував будовою барикад, начальник барикади.

9-10 червня 1954 р. здійснив погром в комендатурі, кабінетах оперативного уповноваженого і начальника 3 табірної пункту, забрав документи, які були там у шафах і шухлядах, відібрав ті, що його зацікавили, решту наказав спалити.

9. Ібрагімов Зайдула Хамідулович, 1926 р. н., татарин, народжений у Ставропольському краю, Іпатівському районі, письменний, 6 класів освіти, суджений двічі: вперше 1943 р. за ст. 58, п. 1 «а» — на 10 років, термін закінчив 1951 р.; вдруге 1952 р. за побутовою статтею.

4-13 червня був начальником штабу опору 1 (жіночого) табірної пункту, керував будовою барикад, був у «Службі безпеки».

10. Кострицький Анатолій Павлович, 1927 р. н., українець, народжений у Запорізькій області, м. Великий Токмак, письменний, 7 класів освіти, суджений 1949 р. за ст. 58, п. 1 «а» — на 25 років виправно-трудовах таборів.

Радіоелектротехнік. Переобладнав телефонний зв'язок, встановив гучномовці, опрацював схему гранат і самопалів.

У червні 1954 р., коли знову відключили від електромережі, будував у зоні електростанцію, призначену для праці радіовузла. «Начальник зв'язку», навчав телефоністок.

11. Герінш Болеслав Адамович, 1927 р. н., латиш, народжений у Латвійській РСР, Ілукському районі, письменний, 7 класів освіти, суджений 1949 р. Особливою нарадою за ст. 58, п. 1 «а», п. 11 — на 10 років виправно-трудовах таборів.

Начальник варті від 19 до 26 червня. Член Служби безпеки.

12. Шиманська Марія Семенівна, 1904 р. н., росіянка, народжена у Ленінграді, вища освіта, суджена двічі: вперше 1936 р. за ст. 58, п. 10 — на 5 років, вдруге 1950 р. Особливою нарадою за ст. 58, п. 10, ч. 1, ч. 2 — на 10 років.

Член «Комісії», керувала зборами, назначала старших бараків. Особисто вела збори, на яких в'язень Супрун виступила з закликом «Загинемо, але не здамося!», та інше.

13. Кондратас Йозас, він же Йосиф Йосифович, 1913 р. н., литовець, народжений у Литовській РСР, Попільнянська обл., с. Кінке, вища юридична освіта, суджений двічі: вперше 1941 р. Особливою нарадою — на 8 років, вдруге 1951 р. за ст. 58, п. 10, ч. 1 — на 10 років.

Як голова «Бюро розслідування» у червні 1954 р. організував опитування в'язнів та збір від них заяв про сваволлю та звірства над в'язнями з боку табірної адміністрації, які нібито траплялись — для використання цих даних при складанні наклепницького листа.

Був присутній на зборах «Комісії» та зустрічах з представниками ГУЛАГу Міністерства внутрішніх справ і Прокуратури СРСР, де відстоював незаконно ультимативні вимоги.

№ 2

*Спогад з спеціального табору в Кенгірі
Сорокаденне повстання в'язнів*

Після Берії в спеціальних таборах трішки послабилася каторга, зародилася надія на зміни, проте чомусь часто траплялися різні випадки, коли конвої стріляли

по невинних. Такий випадок був з одною дівчиною — ім'я її Ліда — біля розчиномішалки, тому що повісила сушити панчохи на передзоні. У чоловічій зоні знову ж конвою з вишки кинули патрони і сказав в'язневі позбирати. Тоді й застрелив його. В'язневі китайцеві кинули пачку махорки неподалік передзони. Коли він підійшов, пострілом поранили горло. Опісля ходив з трубкою у зубах, не говорив. Також добре відомий усім в'язням випадок: постріли розривними кулями в колону в'язнів, що шли з збагачувальної фабрики. Тоді принесли до зони 16 поранених; крім цього, два десятки в'язнів приховало свої поранення, щоб уникнути покарання. Тут вже в'язні не змовчали. Це було на 3 табірному пункті Кенгіра. Не вийшли три дні до роботи, вимагаючи суду над винними. Комісія, яка прибула, погодилася з вимогами судити винних у присутності в'язнів, не вивозити їх на етап, щоб все вияснили. Вийшли до роботи.

У лютому 1954 р. був ще такий випадок.

На деревообробному заводі застрелили одного євангелиста, Олександра Сисова, що відсидів з своєї десятки дев'ять років і дев'ять місяців. Змазував зварювальні електроди в будці, яка стояла близько передзони. Він вийшов до туалету з будки, і тут же його застрелив з вишки конвою. З вахти швидко прибігли конвою, підсунули тіло під зону, ніби він порушив закон. В'язні з кирками відігнали вбивців від застреленого. Там діяв оперуповноважений, якого прозвали «Бородавка», бо мав бородавку на лівому боці лица. Був садистом, це була улюблена його робота придумувати всякі вбивства. Справжнє прізвище Беляєв. Цей випадок зрушив цілу зону. В'язні хотіли нести вбитого на плечах до зони, але офіцери не дозволили. В'язні кричали: «Завіщо вбили?» Пояснення було готове — винен сам вбитий, бо кидав камінням на вишку. Вдалося прочитати облікову карточку вбитого, що в нього залишилося три місяці і що був євангелистом.

Ще не загоїлась рана випадку з 16 пораненими, та ось наступний випадок вразив до глибини душі. Ходили гонурі, кожен відчував безвихідність становища. Хоча пройшов рік після смерті Сталіна, та пси його не змінилися. Все це діялося у 3 табірному пункті.

Вечері, після вечері, коли виключили світло, почувся голос біля вхідних дверей. Говорив хтось невидимий: «Браття, доки будемо одержувати кулі за свою працю! Завтра не виходимо на роботу!» Так барак за бараком, секція за секцією було оповіщено. Записку кинули у 2-й табірний пункт, де було більше десятирників, які кінчали покарання, але, незважаючи на це, вони приєдналися. Зранку 2-й і 3-й табірний пункти на роботу не вийшли.

Тоді почали застосовувати різні способи конвою, наглядачі. Вони агітували полковника, який приїхав з Караганди, щоб силою витягати з бараків, кидати до в'язниці і таким способом примусити вийти на роботу. А були місяця в двох в'язницях, бо були випадки, що, солідаризуючись з переслідуваними, в'язні самі зголошувалися, щоб іти до в'язниці в знак протесту. Пів тисячі чоловік відправили до закритих в'язниць, порозкидали всюди — як звичайно, всі ці способи вживались вже раніше.

До 3-го табірному пункту привезли блатних, щоб навести порядок з в'язнями з 58-ою статтею (тобто з політичною статтею, з 54-ою українською). Їх було 650 чоловік. Казали: «Ви не поворухнетесь, тому що блатним дозволили все робити — красти, жити за рахунок політичних». Так порядок наводили. Коли вони дізнались, що поруч, по сусідстві, є наша зона, жіноча, кричали: «Покажи, начальник, нам баб!» Та сподівання не дали бажаних результатів. Навпаки, все повернулося проти ворожих намірів.

За роки перебування в таборах ми вивчили цей контингент людей і навчилися, як поводити себе серед тих, які принижували інших і готові були ножа встромити в плечі. Це були щурі-люди, які кидалися голодні на нас, немов стадо вовків. Соромно було, що це люди. Однак обставини примушували їх протистояти. Почувши на-

шу силу, рахувалися з нею і поважали, бо чули про всякі бої — відпір, не один раз у каторжних таборах.

Коли блатні приїхали в Кенгір, ще заки вони знохалися чи злизалися з начальством, наші злопці, більшість українців, зібралися і пішли з ними поговорити про «життя». Кремензі, витримані сказали: «Ось, ми представники, хочемо сповістити, який у наших особливих таборах порядок. Може знаєте; якщо ні — скажемо. Ножі тепер виточити всі вміємо — не гірше вас. 600 чоловік вас — нас 2600. Думайте і вибирайте. Якщо будете нас давити, ми вас переріжемо». Тут зрозуміли блатні, що йти проти не варто. І не дуже покровителів поважали вони за зоною. Їм треба було жити в зоні. І тоді вони сказали: «Ні, ми мудріші стали і будемо з вами разом.» Вели себе ввічливо, два тижні нічого не робили, купували все, не входили без дозволу до секцій політв'язнів. По відношенні до начальників вели себе з викликом, хуліганіли. Не виправдалися сподівання провокаторів.

Було три табірні пункти — жіночий, господарський двір, далі 2-ий і 3-ій та зона в'язниць (дві в'язниці).

Почалося з того, що 16 травня 1954 р., в неділю, блатні-зłodії (рос. «воры») перелізли з 3-го до 2-го табірному пункту та лавою пішли в напрямку господарської зони. Наглядачі затривожилися, дістали інструкції. Бігали по бараках в зонах політичних, закликали, мовляв: «Дивіться, зłodії йдуть на жіночу зону, вони будуть гвалтувати ваших жінок, дочок; виходьте на допомогу, відіб'ємо їх!» Та підтримки вони не здобули (договір був міцний), однак їм йшлося більше про склади в господарській зоні. Розбивши ворота, блатні наштовхнулися на опір нагляду, військових на чолі з «Бородавкою». Відступили блатні до стін 3-го пункту і кидали каміння, цеглу на наглядачів. Очевидно, арештів не було серед блатних, нібито все пройшло спокійно. Але після зачинення бараків з політв'язнями на колодки, коли вже стемніло, блатні побігли ліхтарі камінням і з 3-ої зони перейшли до 2-ої зони, розбили знову ворота до господарського двору, а відтіля зробили пролом до нашої жіночої зони. Освітлюючи територію ракетами, взвод автоматників з Беляєвим увірвалися в зону і відкрили вогонь по своїх блатних. Були вбиті, кілька десятків поранених, а ще ззаду доганяли червонопагонники і батнетами доколювали поранених. Ще далі наглядачі ломали залізними до смерті добивали поранених. Цього вечора хірург іспанець Фустер оперував в операційній до ранку. Коли блатні відступили з господарського двору, його зайняв каральний взвод. Тоді політв'язні з 2-го і 3-го табірному пунктів з'єдналися через пролом, бо там вже не було наглядачів і влади МВС. Коли почулися постріли в господарському дворі, тоді прорвалися в жіночу зону. На цей раз це не були жадні добичі блатні, а друзі долі. Жінки заховали їх. Жінки відбивалися, не дозволяти шукати військовим і невійськовим. Жінок били п'ястунками, прикладами, тягнули до в'язниці, яка була у жіночій зоні власна. Чоловіків вистрілювали. До жіночої зони ввели карний відділ, будівельний відділ, що стояв у Кенгірі. Однак цей останній відділ відмовився виконувати невійськові справи. Вбивці, щоб себе виправдати, винайшли спосіб у нашій жіночій зоні. Придумали такий спосіб: у понеділок до зони жіночої привели передягнених фотографів і 2-3 в'язнів. Підставні морди почали нападати на жінок. Це фотографували і таким чином доводили, що вони обороняли слабих жінок і що капітан Беляєв був змушений відкрити вогонь і так виправдати себе перед вищим начальством.

Панувало велике напруження до обіду. Трупи лежали на території господарського двору. Кулеметники — за кулеметами, скерованими на поламани ворота. В зонах чоловіки ламали нари, робили захист з матрасів. В'язні на барикадах кричали: «Стріляйте, добивайте, бийте по батьках ваших!» Більшість була з блатних. Нараз швидко очистили територію від трупів, бо повідомили, що з Алма-Ати прилетіли представники. Був наказ, щоб всіх поховати, закопати, щоб експертизи не було, якщо вимагатимуть.

Почулось «ура-а-а!» і все хлинуло. З'єдналися всі зони, звільнили всі табірні пункти, крім 4-ої зони в'язниць. На вишках довкола цілої зони стояли червонопанонники, по чотирьох на вищі. До них доносилися крики жінок: «Вбивці! Фашисти!» і т.д. У моріж відправляли панахиду священники (їх було багато). Тисячі, тисячі грудей розривалося від почуття свободи в цьому трикутнику таборів. Усіх охопила взаємна любов, не було блатних, вони відійшли від свого закону. З'єднала кров і повага до жінок, що відстоювали права поруч з ними як сестри однієї недолі.

В ідальнях прокламації на крайцях газет: «Озбройтеся, чим можете!», «Хлопці, бийте чекістів!», «Смерть стукачам, чекістам, холоуям!» Віча, оратори, усі радять, думають. Висунули вимоги чого хочемо: до суду Беляєва, до суду вбивць, не зачиняти бараки, зняти номери, а далі — найстрашніше — свободи! А хто ї нам дасть? Судді, що нас судили в Москві? Поки незадоволені табором в Караганді — це ще півбіді, але коли дійде до Москви — нас усіх в цьому степі закопають. Чого хочемо? Розбити стіни і розбігтися по степу? Свобода! Важкі кайдани впали з рук і плечей. Нічого не шкода. Все одно — цей день вартий був життя.

Під кінець понеділка до колишнього табору приходять делегати без автоматів — масненькі. Довідемося, що з Москви прилетіли генерал Бучков (насправді Бочков — Я.Д.), заступник генерального прокурора Вавілов (колишні служителі Берії). Усе визнають, приймають наші вимоги. Подивляться, як жінок били. «Не може бути — винних будемо судити» і т.д. Наша каторжниця Нуса Михалевич розказує, як побили жінок. Вони співчувають. Зворушливо. «Розберемося». «Звірі, — говорить Люба Бершадська, — засудили, чому бараки зачиняєте?» «Не будемо» — відповідь. «Обязательно снимем номера» і т.д., запевнює генерал, якого ми не бачили і не побачимо. Погодилися на проломи між табірними пунктами; мовляв, нехай залишаться для спілкування взаємного. Що ще «надо братцъ»? Хиталі головами, хоча бачили, що є правда, а що є брехня.

Вівторок 18 травня. Всі кенгірські табірні пункти вийшли до праці, примирившись з своїми трупами. І так могло на цьому закінчитися. Але високі генерали, зібравшись у Кенгірі, не хотіли визнавати правоту засуджених. Вирішили, що недостатньо міцними були стіни, потрібно зони вогневі зробити і т.п. Протягом дня впорядковували. На кінець зон видали наказ відкрити вогонь, якщо треба. Коли ввечері колони засуджених, зморені денною працею, входили до табору, їх приспівали йти на вечерю, щоб скоріше зачинити. Ясно вийшла наверх брехня замість ще вчора обіцяного. Та коли почало смеркатися, знову повторилися усі події з неділі: переключування між зонами, свисти, немов великий хуліганський гармидер. Це затривожило наглядців, вони повтікали з зони. Один лишився — старший лейтенант Медвежонок затримався; його взяли в полон до ранку. Табір залишився за в'язнями, тільки вони були поділені між стінами. Відкрили вогонь з кулеметів з вишок. Кількох вбили і поранили. Ліхтарі знову побили з рогаток битовики-блатні. В цю пору в 3-му табірному пункті проходив один офіцер. Його взяли, прив'язали до стола і підсунули до стіни. Він в темноті почав кричати, щоб не стріляли: «Не стреляйте, здесь я, Медвежонок!» А з вишки його матюкали: «Ты врагам не поддавайся!» Вкінці в'язні пожаліли його і відпустили з розладом.

Під вогнем пострілів неможливо було ні проламати стіну, ні лізти. Треба було підкопуватися. Лопат не було, крім пожежних. Але при допомозі кухонних ножів, мисок почали підкопуватися. В цю ніч з 18 на 19 травня люди без зброї, під вогнем кулеметів, пройшли підкопами і проламали всі стіни та знову з'єдналися всі табірні пункти. Припинився вогонь з вишок. Та господарському двору інструментів було доволі. Вся денна праця червонопанонників пішла надаремно. В темноті ночі ламали передзони, розширювали проходи в стінах і пробрили стіну до 4-го табірному пункту — в'язничого. Відділ наглядців утік. В'язні (рос. тюремники) поламали слідчі кабінети. Тут звільнили з в'язниць полковника Кузнецова, який станув наступного дня на чолі повстання. Він був уже літнім. Сам був випускником

Фрунзівської академії. Після війни командував полком у Німеччині, та хтось від нього втік на Захід, за що й отримав судимість. А в таборі якраз у в'язниці сидів за очорнювання табірної дійсності.

Повстання в'язні намагалися три рази відвернути, але обставини примусили до цього. Їх обдурювали, і вони знову клякали на коліно. Хоч як волі не чекали, але тисячі, тисячі в'язнів стали вільними. Суворі обличчя стали добрими, усміхненями. Жінки побачили своїх чоловіків, а вони — жінок. Ті, що листувалися, познайомилися. (Ті литовки, яким шлюби давали священники через стіну, тепер побачили своїх законних чоловіків; через церкву їхній шлюб спустився від Господа на землю). Віруючим аперше ніхто не забороняв збиратися і молитися. Розпорошені по всіх зонах різні нації шукали одні одних, находили своїх, говорили між собою рідними мовами. Всі продукти опинилися в руках в'язнів. Ніхто не виганяв на одинадцятигодинну працю. На безсонній збуджений табір, де в'язні скидали з себе номери, прийшов ранок.

19 травня. На дротах висіли стовпчики з побитими лампами. По траншейних проходах вільно ходять в'язні з зони в зону. Хто що мав з одягу, одягали: як вільні. Витягали з камери зберігання (рос. коптерка) сорочки, також вишиті, національні, одяг азіатів, тюрбани. Ходили по бараках, сходили на вибори до ідальні. Обрали Комісію для переговорів з начальством і самоврядування. Її обирали на кілька годин, а довелося бути сорокаденним урядом Кенгірського табору. Нелегким було становище Комісії. Перш за все, треба було обрати відповідну політичну лінію; бути чи не бути повстанню, які наслідки потягнуть за собою ширі висловлювання на транспарантах проти управління.

Капітан Іванович Кузнецов зразу зрозумів ситуацію і повів у сторону, скеровану на взаємне порозуміння. Припинили писати листівки у антирадянському і контрреволюційному дусі, щоб не дати себе спровокувати, бо вони чекали на таку нагоду. Виснажені були зустрічами, переговорами, напруженням, озлобленням, коли, здавалось, вже нічого не втрачає людина. Треба було терпеливості, пояснювати і повторяти постійно, що антирадянщина — це наша смерть. Вони тільки того чекають, щоб мати причину придусити — і розстріли їхні будуть оправдані. Горятунок наш був у доляльності. Незабаром змінили зміст закликів, стали на міцний ґрунт і рух був не безнадійний. Над ідальнею, де відбулися вибори, підняли прапор (його було видно з цілого поселення). Він висів ще довго: біле поле з чорною облямівкою, в середині червоний хрест (санітарний). За міжнародним морським кодом означає: «Зазнаємо стихійного лиха, на судні жінки і діти».

В Комісії було 12 осіб. Головою Кузнецов. Відразу спеціалізувались за відділами: 1. агітаційний, 2. побутовий, 3. харчування, 4. внутрішньої безпеки, 5. військовий, 6. технічний — найбільше незвичайний. Комісія відкрито працювала в канцелярії жіночого табірному пункту. Нелегко було все впорядкувати, подумати про все. Всюди був надзвичайний порядок і дисципліна. Бригади називали взводами, бараки — підрядами. Стійки було організовано мішані — жінки і чоловіки. Підготувались до самозахисту, використовуючи електромережу, захи виключили. На станках заготовляли ґрати, прутти, знімали ґрати, виточували пікли, ножі. Побудували барикади напроти всіх входів. Досить було бунтів кільчастого дроту — їх закидали в небезпечні місця. Були скриньки з товченим склом для засипування очей автоматників. Все примуцьувало працювати, щоб мати якусь оборону, бо в'язниці в минулому та майбутньому — це не була іграшка.

Синьопагонники пояснювали населенню, що табірники зробили це все для розпуски. Вони думали, хто тут, в Кенгірі, знає, що робиться. Уявляли собі, що блатні підуть на гвалтування жінок, політичні будуть обороняти і розпочнеться різня. Але вони помилилися і ми просто дивувалися дружелюбності. Може їм, блатним, весь час вживались ці криваві дні неділі, як і криваві жертви цих днів — панувала єдність. Були екскурсії до в'язниць. Страшна, темна, стара в'язниця, пе-

ребулована з бараків. Одиночки без вікон з маленьким люком на горі. Тапчани без ліжок, просто дерев'яні дошки збиті на цементній долівці, де холодніше і сиріше, як у всій камері. Поруч з дошками на долівці, як для пса, — груба глиняна миска.

Були власні диктори, як Ярослава Яремовська, газета новин, радіогазета, стінгазета карикатур. Робили змії повітряні з листівками, в яких повідомляли про себе, просили вислати звернення до ЦК. По зміях стріляли, ловили листівки, щоб не потрапляли до рук населення.

Час летів. П'ятий тиждень. Кенгір, немов острів. Ніхто не підтримував тих, що надіялися. За цей час військо обступило довкола табір. Та ще одна надія жевріла. Прийде Маленков і все виясниться. Це були рожеві мрії. Не чекали було милосердя, а розправи Степлага МВС. Чекали кожної хвилини. Одні молилися — спокійно відбувалася богослужба всіх віросповідань. Більшість трималася гордо — глуму болялися більше смерті. Підійшла остання хвилина для рішення. Чекали на підхід полку особливого призначення з Куйбишева, вже запланованого зверху. Не знали тільки, коли, докладно, він прибуде. До зони ніхто не заходив. Вірили, що навіть наша смерть не буде безплідною. Появилися трактори, біля зони щось робили.

22 червня. Зовнішнє радіо оголосило, що вимоги табору прийнято; іде член ЦК. Мали ми надію, що справедливості можна добитися, але й щось підказувало — все брехня. Вже й трактори заглохли.

24 червня. Тихо спалося в сорокову ніч повстання. Може думали, що приїхав хтось з ЦК.

25 червня. Коли почало розвиднюватися, під ранок в п'ятниці полетіли ракети до неба з вишок та з парашутів. Стейки, які вартували, не встигли повідомити. Вони впали вбиті кулями снайперів. Вдарили постріли, знялися літаки над табором. Шум, тріск, від яких огортав жах. Танки зразу появилися в проломах зони. Рев з усіх боків. Шум тракторів, що тягнули за собою кільчастий дріт, щоб розділити нині зони. За танками бігли штурмовики з автоматами в касках, напередодні добре напоєні, бо легше п'яним нападати на беззбройних людей. Наступною лавсю ішли радисти з раціями. Генерали на вишках стежили за ходом нападу. В'язні запалили вишку. Всюди горить. Дали команду брати бараки. Прокинувся цілий табір у страшному жасі. Одні в бараках падали на підлогу, щоб їх обминули кулі, інші рвалися до оборони, ще інші — бігли за зону під постріли до бою або просто шукаючи передчасної смерті.

Бився третій табірний пункт. Більшість 25-річників-українців. Вони кидали камінням на автоматників, наглядачів. Сірчані трикутники кидали в танки. Не було коли думати про товчене скло. Якийсь барак крикнув два рази «ура» й пішов у контратаку. Танки дусили всіх, що траплялися на дорозі. Мені особисто довелось вибігти з бараку, бо газові банки, які кинули в приміщення, запалили ватні речі. Від диму дусилися. Не встигла вийти, як запальна ракета впала до ніг. Якнайшвидше погасила вогонь на носі та почула крик і побачила танк, який посувався в наш бік. Танк бив по рогах бараку, по дверях, знову зачіпав вікна, на яких ртубувалися в'язні, чіпляючись за ґрати. Мені вдалось проскочити в двері одного бараку, не отямившись, як танк прогудів повз мене. Вхопивши мене на руки, дівчата потягнули мене в коридор — взуття злишилося назавні. Напроти мене, з іншого боку, лежала вже мертва жінка. Танк переїхав, зробивши з неї плячок — це була туберкульозна з Дрогобиччини. Танки їхали змійкою, викручуючись то в один, то в інший бік. Потік крові, крики, стогін конаючих — не в силі описати і передати цей жах. Так загинула жінка Ала Пресман, що потрапила під гусениці. Стали жертвами естонки Інґрід Кава і Махлан. Залишилась без ніг німка на ім'я Зузанна. Хлопець Семен, обнявшись з своєю дівчиною, кинулись під танк і загинули. Люки танків вбивалися у стіни і з люків біли пустими (рос. холостыми) пострілами до середини. Роги бараків валилися, по тілах живих проїжджав танк. За ним їхала вантажівка і напіводягнених жінок кидали до вантажівки. Гарматні постріли були

пусті, але автоматники стріляли і проколювали штиками. Жінки закривали собою чоловіків. Опер Белаяв цього ранку чимало постріляв людей, бігаючи по зоні. Після бою розповідали, що він вкладав вбитим ножі до рук і так фотографував, робив з них бандитів. Дехто сховався до туалету, але і там їх автоматники побивали. Поранена померла член Комісії Супрун, похилого віку бабуся. Всіх членів Комісії арештували. Коли стрілянина втихла, почали виводити з бараків. Не стріляли, тільки були прикладами. Вели групами через проломи стін на степ, де стояли військові, перевіряли, декого примушували падати обличчям до землі. Оглядали, пізнавали наглядачі й службовці МВС, гуртували. Ходили чутки, що вбитих було біля 700 чоловік. Ранених повні лікарні табору, ще заповнили лікарні у місті Джезказгані. Населенню говорили, що вони не стріляли, а в'язні вбивали самі себе. На розі зони закопали самі війська 300 чоловік, а решту — в степу, на підході. Одяг вбитих дівчат ще довго лежав, доки його не закутали. Бачила я сама, коли палили. Нас відправили на польові роботи — після придушення повстання.

25 червня — день був гарячий. На сонці тримали в'язнів, доки не перевірили все в зоні та в бараках. Проводили перепис. Крім води і хліба нічого, більше не дали. В цей день, на рідкість у Казахстані, несподівано нависла чорна хмара, з якої, немов з відра, полила злива. Плакала разом з нами також природа.

Привели пізно в зону. Побачили жахливу картину. Згарище, на воді після зливи повно крові, все розкинене. Трупів уже не було. В'язниці заповнили членами Комісії, підозрілими в'язнями. Підготовляли етапи, агітували залишитися, але мало було бажаних після цієї страшної події. Не хотіли заходити в зону, відмовлялися від їжі.

Суд над Комісією відбувся у 1955 р., восени.

№ 3

Ольга Годяк

МОЇ СПОГАДИ ПРО СУМНУ ДОЛЮ НАШОЇ РОДИНИ ГОДЯКІВ
З СЕЛА ГРУШАТИЧ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(фрагмент)

[...] Наша бригада працювала (в Кенгірі — Я. Д.) на будові греблі. Я працювала на різних роботах: укладала камінь для греблі, вантажила камінь на машини і т. д. Нас, як рабів, використовували, де їм було потрібно; не дивилися, чи нам по силі ця робота.

Нас щоранку будили о 6 год. — без вихідних днів. Сяк-так нагадували, перелічили і повели на роботу. Після роботи також перелічили, нагадували і на ніч зачиняли на ключ. В бараках було по сто і більше осіб. Світло гасити на ніч не можна було, але читати чи вишивати також не можна було, все робили крадькома.

Для нас, каторжників, був особливо важкий режим і особливо важка робота. Був такий випадок. Нас, жінок, послали навантажувати 60 тонн мідної руди. До кінця роботи ми не змогли їх навантажити, але до зони нас не ввели, поки не навантажимо вагон. Ми просились, що не маємо сили, голодні, а нам у відповідь: «Не подохнешь!» і так далі. А потім поклали на сніг животами вниз. Ми лежали на смерть, але не підкорилися. До цього всього я мала чоботи, що не мали підшви, лише каблучки, і майже цілий день ходила босими ногами (в шкарпетках) по снігу і ще годину пролежала з такими ногами на 30° С морозі. Таких випадків не перелічити, ми їх зустрічали на кожному кроці.

Деколи бракувало сил, щоб вижити. Нас, 75 жінок і дівчат, возили на степ. Там ми копали траншеї. 3 м ширини і 3 м висоти. Я була тоді хвора на радикуліт,

деколи не могла стати на ногу, але на роботу мусіла ходити. Одного разу за нами виїхало три вантажні машини і в степу нас застав сильний буран. В одну мить машини засипало снігом. Ми стояли вкупі і думали, що замерзнемо. Як стихло, нас повели пішки, а я ступити на ноги не можу. Дівчата понесли мене цією страшною дорогою на руках — інакше мене б застрелили. Коли ми увійшли в барак, старші жінки сильно плакали, як нас побачили, бо думали, що ми вже неживі.

А тепер хочу описати наше повстання — і як нас дусили танками. Я вже згадувала, що нас зачиняли на ніч. Кожна з нас мала носити номер своєї справи, який складався з чотирьох цифр. Номер носили на чолі (на шапці чи хустині), на рукаві, на плечах, на колінах. Ці номери ми мусіли носити і на роботі, і в вихідні дні. У березні 1954 р. нам оголосили наказ про зняття номерів, зняття колодок з бараків на ніч, розпуск неповнолітніх та перестарілих. Наказ прочитали, але все залишилося по-старому, нас принижували далі й мучили.

Далі траплялися смертні випадки. Одного разу чоловіки привітали себе з святом словами «Христос воскрес!» — і по колоні поспалили автоматні черги. Людей повбивали. Одна з дівчат наблизилася з мокрим одягом до забороненої зони (рос. запретки): пролунав постріл і її вбили. Таких випадків було безліч.

Чоловіки стали готуватися до повстання. Нас було три зони — дві чоловіків і одна зона жіноча. Між чоловічою і жіночою зоною була зона складів, де були будівельні матеріали, харчі і всіляке добро.

Повстання почалося вночі з 17 на 18 травня 1954 р. Хлопці почали пробивати в мурах отвори для проходу до нашої зони. Мури були високі, завтовшки 1 м, обведені кільчастим дротом з електричним струмом. Пробити їх було дуже важко. Ми були зачинені, дехто вже спав, і ось почули шум, крики, постріли. Нас охопив страшний жах, бо думали, що розстрілюють чоловіків. Раптом чуємо брязкіт наших замків, хлопці заходять до бараків і оголошують про повстання. До нас пробилось 300 чоловіків. Це було вночі з суботи на неділю. Хто перейшов до нас, так і залишилися в зоні і вели розмову про те, як вести себе далі. Зранку виваються до зони військові, офіцери, щоб силою вивести чоловіків з нашої зони. Військові почали силою тягнути хлопців, бити прикладами. Але дівчата піднялися на захист чоловіків. Ми стали стіною перед чоловіками і не допустили, щоб військові знущалися над нашими юнаками і батьками. А наші кати прислали дві пожежні машини, заповнені водою з дерев'яним трачниням. Сильним струменем вода била по нас, але ми, немов мертва стіна, стояли на захисті наших чоловіків, що мали стати жертвою катів. Наші матері і бабці підносили нам кувайки та бушлати. Під час цього насильства і знущань стояв страшний крик, зойк, лемент. На наш крик міські мешканці підійшли до зони, але їх не допустили.

У неділю на початку зони пообіцяло над ніким розправу не чинити. А в понеділок почалися муки: усіх забрали — кого на етап, кого до в'язниці, кого в закриту зону (рос. закрытка). Ідучи знову на роботу, хлопці крикнули нам: «Чекайте нас у гості!» Але цього разу почалося ще страшніше. Увечері стали ламати стіни, які нас ділили. Це було дуже важко, бо навколо нашого табору була військова облога. З вишок стріляли по хлопцях, які розбивали мур. Хлопці робили барикади і так ховалися від куль. Але це був поганий захист від ненависних катів.

Не знаю, яким чином потрапив до рук хлопців офіцер. Вони покляли цього офіцера горизонтально на барикаду і, щоб не вбити офіцера, стрілянина припинилася. Офіцера тримали доти, доки не розвалили всіх мурів. Тоді всі зони з'єдналися. Це коштувало понад сто вбитих і поранених.

Від цього дня ніхто з зони не вийшов до праці. Ми почали страйк. Усі десять тисяч не вийшло на роботу. Страйкову комісію очолював генерал Кузнецов. Він мав 25 років таборів. До складу Комісії входили: хлопець з Дрогобича, Глеб, Тарас, Нуся Михалевич, учителька з Східної України Ліда Кондратович, моя товаришка Та-

ня Пелехата. У Комісії було ще багато осіб, але не пам'ятаю всіх. Умовою страйку було запровадження в дію наказу 1954 р.

Ніхто в зоні не дармував. Чотири священники — отець Василь Куцак, отець Петро Кошіль, отець Цулковський і о. Саген з Закарпаття — по тих, хто зачинув, відправили службу Божу і парастас. Хор, який ми швидкокоруч зібрали, звучав так мелодійно, ніби ми ніколи не розлучалися з піснею. Керував хором чоловік з Тернополя. Після парастасу заспівали ми пісню «Заквітчали дівчаточка стрілецьку могилу». Опісля хлопці занесли побитих друзів на прохідну. Де поховали — мені невідомо.

Тим часом, вбивці не сплять. У мурах роблять через кожні сто метрів отвори. Там же поставили гучномовці, з яких постійно звучала їх пропаганда. Оголошували прізвища молодик (неповнолітніх). А коли хтось наважився вийти через цей отвір, доля його була невідома. У відповідь у нашій зоні ми організували свої передачі. Один киянин виготовив радіопередавач. Як гучномовець використали цинковий бак, у якому зберігали воду. І коли починали викликати неповнолітніх, то у відповідь — наші пісні. Настільки сильний звук, що тамтих не було чути. Біля кожного прорубу в стіні ми зробили барикаду. Постійно стояла варта з двох дівчат і юнаків. Як тільки починали на нас напад, зразу ж сильним свистом давали про це знати.

Так тягнулося 40 днів.

Часто сідали за «круглий стіл» (як тепер говорять) — наша Комісія і їхня. Ми чекали комісію з Москви. Нам пропонували з Алма-Ати та ще з інших місць, але ми вимагали комісії з Москви.

Трохи про розпорядок життя під час нашого повстання. Як я вже згадувала, наші зони розділяв склад, у якому було всяке добро. Наша Комісія вела суворий контроль за продуктами. Не знаючи, як довго триватиме повстання, нам щотижня знижували норму їжі. Крім продуктів харчування, нічого більше зі складу не брали, навіть не брали коньяк і горілку.

Наші хлопці кидали високо вгору кулі з листівками, які падали в місто. Мешканці міста знали про наше повстання. Вони привезли нам продукти, але їх не пустили до зони. Боже, чого тільки ми не натерпілися, але сильна дисципліна дала нам вижити.

Зі складу ми брали сірники, знімали головки і робили саморобні гранати для оборони. Відправляли службу Божу, читали і складали вірші, співали пісень.

Коли розбили мур, то бувало так, що зустрічалися брат з сестрою, батько з дочкою, навіть наречені зустрілися. Були слізьми радості і смутку. Пісень у пам'яті зісталося немало [...]

Дружною трималися всі нації. Багато було в нас з Прибалтики, ми з ними приятелювали. Ми ділилися усім, хто чим міг: хто піснею, хто розповідями про дитинство чи юність, у яких гуртках були, чого навчилися. Так минуло тривожних 40 днів.

Прийшла сумна ніч з 23 на 24 червня. О чотирьох годині ранку нас підняв сильний свист: на нас суне лавина солдатів, а за ними танки. Нас охопила страшна ланіка, розгубленість. Усі шукали своїх близьких, щоб бути разом у цю страшну хвилину. Солдати стріляють, танки дусять людей: кого переїхали, кого до стіни придусили, кому вірвали ноги, кому голову. То були страшні хвилини. А кого не могли придусити, на тих кидали до бараків газові гранати і душили газом. Немов тепер бачу, як ленінградець, колишній танкіст, хотів захопити танк, але йому не вдалося. Каті його поранили, танком відірвано йому ногу і він швидко помер.

Ми, кілька дівчат, побачили, що в сусідньому бараці вір газу дусяться люди. Хинулись допомагати їм відчиняти вікно. На нас суне танк, віддаль до нашого ба-

1 Далі наводиться текст пісні "У гарячих степах Казахстану", названої "нашим повстанським гімном".

раку близька. Утікаємо, ледве встигли, лягли за мур. Танк в'їхав у одвіроч і каміння лише посипалось нам на ноги. Ми лежали за муром і не вірили, що живі. Такої розправи, мабуть світ, не бачив: по одних стріляли, інших дусили газом і танками. Загинула Ліда Кондратович, член Комісії. Загинули з нашої бригади дівчата Нуся та Ганя та багато інших. За кілька годин не стало тисячі молодого квіту, перемісили на масу, а цілі трупи кидали до машин. Кров, наче вода, текла з машин. Ми ходили по землі, насиченій кров'ю наших друзів, сестер, братів, батьків. Несила забути цих мелюдських знущань, вони і досі стоять перед очима. Кров невинних лягла на руки наших катів. Цією розправою керував Долгих з Москви.

Свіжу кров засипали піском. Але кров невинних наших друзів виступала, і ми ніби дивились, як вивозять тіла, з яких вона текла.

А начальство вже розпорядилося нашою дальшою долею. Нас вивели за зону на степ. Там ми сиділи цілу добу. Наші тіла дрижали не стільки від холоду, як від усього пережитого, від катування наших друзів, рідних, близьких нам по крові. І чується, як стогнуть наші поранені, як стогне земля, на якій вбивали і дусили нас танками. Наступного дня почали нас сортувати. Нас, каторжан, знову в іркутську область, в Тайшетські табори, інших — на Колиму, у Воркуту. Від'їжджаючи, ми молилися за душі наших полеглих у нерівному бою.

Григадюю, як молода гарна дівчина збожеволіла, моментально в неї появилось біле пасмо волосся на голові. Вона була латишка. Побачивши військових, вона кричала на них, називала їх такими словами, на які вони заслуговували [...]

Ми цікавились, що сталося з комісією. Генерала Кузнєцова ще раз засудили; Глеб тримався мужньо — його розстріляли; Ліда Кондратович загинула під танками, а про інших не знаю [...]

№ 4

Лист Єви Блюз з табору в Кенгірі до Параскевії Шопської з села Старого Яжева Яворівського району Львівської області про загиблї її чоловіка Стефана Шопського у Кенгірі 26 червня 1954 р.

Слава Ісусу Христу.

18.VII [1954 р.]

Шановна Парано, в перших рядках мого листа шлю Вам щиреньке поздоровлення та масу найкращих побажань у Вашому нещасному житті. Отже, так як Вам вже мабуть відомо, тому що я вже писала в двох листах, що Вашого мужа Стефана вже немає. Закінчив життя 26.VI. Я хочу Вам написати, що була мені можливість з ними бачитися та поговорити дещо, журився дуже Вам та тішилася тим, що донечки ростуть, а також раділи тимн посилками, що не забуваєте їх. І що ж, коли стрінуло нас тут таке нещас[иве] весілля, що багато хвещів, і [в] тім числі і Стефан, поженилися, і також ряд дівчат. Пожен[ила] їх сире земля. Приду та розкажу, а ви нічого мене не питайте покищо. Ті листи, які ви писали, і зиньку Стефан вже не бачив і не читав; того друзі переслали [...]¹ У мене є та зинька. Зразу спізнала Вашу донечку, стоїть коло учительки. Я хочу оставити собі її на пам'ять. Чи Ви дозволите? Якщо не дозво[лите], то я винию у листі. На тому буду кінчати. Здоровлю Вас щиренько і донечо[к], а зар[азом] моїх кумів. Прошу, не плачте і не переживай[те].

вуйайте здорові. Па. [...]² від мене.

1 Одне слово не читається — текст протертій.

2 Слово повторене двічі.

3 Слово не читається — текст протертій.

ГУЛАГІВСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЖАКА РОССІ

Серед обширної літератури гулагівської тематики переважають белетристика і спогади. Двотомник, про який піде мова, у тому потоці публікацій особливий¹.

Неординарність видання полягає насамперед в тому, що це суто наукова праця, а, крім того, написана вона людиною особливої долі.

Автор -- Жак Россі -- народився у Франції, його батьки були французами. Батько Жака помер ще до його народження. Мати вдруге вийшла заміж і переїхала до Варшави, де Жак після отримання загальної освіти захопився лінгвістикою. Був дуже обдарований, вивчав навіть хінді і китайську мови, не говорячи про польську, російську, німецьку, іспанську, англійську та інші.

У 19-річному віці Жак став членом польської підпільної компартії. На молодого поліглоту звернули увагу діячі Комінтерну. Вони скерували його до Іспанії, де йшла громадянська війна. Там Жак Россі очолив одну з підпільних радіостанцій, що діяла у заплілі військ Франко.

Як відомо, Сталін намагався заманити до Москви всіх комінтернівських посланців, котрі працювали тоді в Іспанії. Майже всі вони були розстріляні. Жак Россі, котрий виконував у Іспанії другорядні ролі, був запроторений до ГУЛАГу. Він там пробув від 1939 до 1961 років.

Після звільнення Жак Россі повернувся через Польщу і США на батьківщину -- до Франції. Там завершив розпочату 1961 р. працю, матеріали до якої збирав практично весь час свого перебування в ув'язненні.

1985 р. у передмові до цього довідника -- своєрідної енциклопедії ГУЛАГу -- Жак Россі напише: «Не в офіційних виступах радянських діячів шукайте відповіді на запитання, що вони насправді думають про права людини. Цю відповідь ви знайдете у буденних реаліях ГУЛАГу, що становить невід'ємну частину радянської дійсності... В «Справочнике» я намагаюсь, на прикладі ГУЛАГу показати реальне обличчя тоталітаризму..., тому що власне з ним мені судилося познайомитися і -- на превеликий мій подив -- залишитись живим».

Крім останньої фрази, у двотомнику читач не знайде жодного натяку на те, що було пережито, але кожен, хто заглибиться у написане, жахнеться специфічних офіційних і неофіційних термінів, урядових постанов -- всієї інформації, зібраної і зафіксованої автором у сухій академічній формі. Структура, обладнання в'язниць, етапів, табірних зон і бараків, контингент в'язнів, методи впливу на людей, точніше -- руйнування особистості (диференційований, але завжди голодний раціон харчування, нормування зв'язків із зовнішнім світом і між в'язнями в табірних зонах; способи спілкування і жаргон), ніщо не пройшло повз увагу дослідника. Загалом, у довіднику вміщено тлумачення близько 3500 термінів. Апарат користування довідником продуманий і зручний. Тут не лише механічно зафіксовані і пояснені слова і поняття, але й вказано їх походження, середовище створення і побутування (народне, офіційний термін, чекістський чи кримінальний жаргон тощо).

Для прикладу наведу тільки дві виписки із довідника, що стосуються листування в'язнів.

¹ Жак Россі. Справочник по ГУЛАГу. -- М., 1991. -- Ч.1. -- 269 с.; -- Ч.2. -- 284 с.

«...АДРЕС ЗАКЛЮЧЕННОГО. 1. С середины 30-х годов слова «тюрьма», «лагерь» и т. п. в адресе заключенных стали заменять «почтовым ящиком» в целях сокрытия быстрого увеличения числа мест заключения и их дислокации.

2. Ниже приведено несколько подлинных адресов в период с конца 30-х до середины 50-х годов:

4. Иркутская обл.

г. Тайшет п/я 224/6 -- 205

Дзюбенко Миколу Тарасовичу;

7 г. Хабаровск п/я 224

Накамура Тонджи;

8. г. Москва п/я 224

Шульцу Вилли Фридриховичу;

9. Москва о-во кр. Креста и кр. Полумесяца п/я 384

Липинской Гражыне Владиславовне.

3. Засекречивается даже местность. Напр., в начале 50-х годов иностранцы из Зап. Европы, сидевшие в Александровском центре близ Иркутска, получали письма с родины в адрес № 8 (см. выше), а находившиеся вместе с ними японцы -- в адрес № 7... В письмах на родину этим заключенным было строжайше запрещено упоминать о климатических и географических условиях.

3.2. Из Восточной Европы получали из дому письма в адрес № 9, а работавшие вместе с ними сов. граждане получали письма по адресу № 4.

5. Заключенным иностранным гражданам впервые было разрешено переписываться с ближайшими родственниками за границей лишь в конце 1952 года. До этого любой ээк, на чье имя поступила почтовая посылка из-за границы, подвергался взысканиям, расследованию, каким путем за границей узнали адрес, и его сажали в карцер.

ПЕРЕПИСКА... С середины 30-х гг. разрешалось переписываться лишь с ближайшей семьей (бабушка, дядя, двоюродный брат, невеста и т. д. исключены). Некоторые категории политических были полностью лишены связи с внешним миром (см. ЛАГЕРЯ БЕЗ ПРАВА ПЕРЕПИСКИ).

2.2. Из политизоляторов и спецлага разрешалось отправлять 2 письма в год, но лишь ближайшим родственникам. Получать разрешалось одно письмо в месяц; письма, поступившие сверх этого лимита, откладывались до следующего месяца. О конфискации письма заключенный не извещался.

2.3. В некоторых политизоляторах запрещалось хранить полученные письма. По прочтении они изымались и подшивались в личное дело заключенного (см. ПИСЬМА ЧИТАТЬ). Если в заведении, где разрешено хранить письма, цензор забудет поставить штамп «проверено», то при очередном обыске письмо будет конфисковано, а получатель может попасть в карцер «за нелегальную переписку».

2.3.1. «Лишнее» в письмах к заключенным цензор вымывает черной тушью... (Из инструкции помощнику цензора: «В письмах с воли надо вымазывать вести о дороговизне, о крушениях и др. несчастных случаях и т. п.

...Можно пропускать все, что касается домашних дел. Напр., что мать умерла, отец распился, что жена блядует и т. д. Нельзя ведь человека лишать вестей из дому: он в заключении достаточно страдает...»)

Прочитованого достатньо, щоб оцінити витонченість механізму знущань над особистістю, обсяг її пригнічення, цинізм стовпів «найгуманнішого суспільства».

Ще більш вражаюча лінгвістична частина матеріалу -- витворений гулагівським анклавом вульгарно-цинічний жаргон, що і донині роз'їдає здорові тка-

нини народного мовлення. Звульгаризоване і зруйноване мовне середовище — ще одна ланка у безконечному переліку злочинів більшовицького тоталітаризму.

Окремо слід зупинитися на статтях, що стосуються теми ГУЛАГ і України. Їх небагато. Ось авторське трактування декількох термінів:

«**БУРЖУАЗНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ.** -- С первых же лет после большевистского переворота среди пенитенциарной популяции всегда имеются лица, осужденные за Б. Н. Первоначально среди них встречались и русские, но к началу 20-х гг. они исчезли. Автору, который с 1937 до 1958 г. побывал в десятках пенитенц. заведений, не пришлось встретить ни одного русского с этим обвинением. В то же время число всех нерусских «бурж. националистов систематически растет...» (ч. 1, с. 44).

«**БАИДИТЫ** (украинские, литовские и др. партизаны, боровшиеся во время 2-й Мировой войны против советской или немецкой оккупации их земель; также и те, кто боролся против одних немцев, но не в отрядах, подчиненных Москве)...» (ч. 1, с. 210, у статті «**МАССОВЫЕ АРЕСТЫ**»).

«**БАЙЦЕРОВ/ЕЦ, -КА.** -- настоящий или мнимый сторонник, сторонница Степана Бандеры, украинского патриота, боровшегося в 40-е гг. за независимость Украины от гитлеровских и сталинских оккупантов. (...) Сотни тысяч Б. попадают в тюрьмы и лагеря, где вместе с балтийскими и др. партизанами останавливают террор уголовщины...» (ч. 1, с. 23).

«**САМООБОРОНА.** -- ликвидация заключенными доносчиков. Термин С. приобретает это значение к середине 40-х гг., когда в ГУЛАГ массово заводят бывш. советских фронтовиков и партизан украинского, литовского и др. народно-освободительных движений, которые с места приступают к обороне от царящего в ГУЛАГе произвола уголовщины и засилья доношительства...» (ч. 2, с. 345).

Щодо терміну «бандеровець» (до речі, у чекістському жаргоні частіше «бандера»), то він у табірних умовах мав децю ширший діапазон. Дуже влучно про це написав у нарисі «Диференціація за покорою» письменник, колишній політ'язень, Михайло Масютко: «Люди під номерами -- це найнебезпечніші вороги советської влади, російської советської держави... -- українські, литовські, латвійські та естонські повстанці. Вони насмілилися зі зброєю в руках виступити проти советської влади, вони мали намір відстояти незалежність своїх країн. Всіх їх чекісти називають «бандитами», або «бандерами», незалежно від того, самостійність якої країни вони боронили».

Прискіпливий читач, звичайно, знайде й інші неточності чи недогляди, але ними можна нехтувати, беручи до уваги цілісність видання.

Особливе значення праці вбачаємо в тому, що вона написана непересічною людиною (європейська освіта, гулагівська «прописка», трансформація світогляду). Тому книга, про яку ведемо мову, -- це погляд на ГУЛАГ із середини, і, так би мовити, збоку -- не з «великої зони», а з Європи.

Видаана в Москві, до українського читача вона, на жаль, практично не дійшла. Тому є потреба перевидати її в Україні. Визнання бачиться нам українсько-російським, зважаючи на те, що основний масив «міщених там жаргонних слів» не підлягає перекладу. Необхідність передруку також посилюється тим, що кожна сторінка довідника читається як звинувачення комуністичному тоталітаризму, що проводив ГУЛАГівську систему нищення людності в середовищі її існування.

Summaries

Petro Kahuj

Materials and Documents to the History of the UPA, OUN in the Fund of the Central State Archives of the Superior Bodies of Power and Administration of Ukraine

The article deals with the analysis of the documents, being kept in five funds at the Central State Archives of the Superior Bodies of Power and Administration of Ukraine. The documents and the materials are ascribed to the history of the Ukrainian Insurgent Army and the Organization of Ukrainian Nationalists. Mainly they are of Ukrainian origin and found themselves in the bolsheviks hands as a trophies. There are also the insurrectionists' poetic collections and literary works.

Gryhory Dem'jan

Twenty Five Insurgents' Songs

The national-liberation struggle in 1940-1950 retained in the Ukrainian folk-song work a great thematic layer. The insurgent tunes penetrated almost into all genres of the song folklore. The works of this thematics occur on all the continents, where Ukrainians settle. These songs testify deep people's recognition of the heroic and sacrificial struggle of the UPA.

The texts and the melodies of 25 rebels' songs in different genres are published from the latest tape-records.

Orest Dzjuban

Materials to the History of the UPA

The following selection of materials presents four different documents from the funds of the former Archives of the Communist Party at Lviv Region (now it is a part of the State Archives at Lviv Region). The documents, being versatile, depict socio-political situation in the Western Ukrainian Lands. The documents add certain strokes to the general picture of the national liberation struggle of the Ukrainian people in the middle at the XX century.

Taras Andrusyshyn

Five Documents to the History of the National-Liberation Struggle in Lviv Region (1944-1947)

The series of documents dealing with the attitude of the Organization of Ukrainian Nationalists towards the Soviet occupation power and the Red Army soldiers were found in the State Archives of Lviv Region (in the publication — doc. 1-3). The other

documents show the communist methods of struggle with the underground — arrests, deportations, confiscation of the property (doc. 4-5). While using these documents, compiled by the soviets, it is necessary to take into consideration unsociability of their contents.

Kostjantyn Bondarenko

To the Question about Ukrainian-German Relationship in 1944

The publication of this document, to a considerable extent, throws light on the history of the OUN-UPA (Orhanizatsija Ukrajin's'kych Natsionalistiv; Ukrajin's'ka Powstans'ka Armija). Great attention is paid to the relation of the UPA with the German occupation administration in 1944.

Up to the present the document was presented in a shortened or misinterpreted manner. This document is published completely for the first time.

Kostjantyn Bondarenko

Certificate on Joint Actions of the UPA and the AK in the Peremyshl Land in 1945

The report on the negotiations between the commands of UPA and AK (Ukrajin's'ka Powstans'ka Armija — The Ukrainian Insurgent Army; Armija Krajowa — The Region's Army) opens unknown pages at the history of the Polish and Ukrainian peoples during the Second World War.

Vasyl' Kuk

Petro Poltava's Little Known Booklet

The booklet of the Ukrainian publicist Petro Poltava, the major of the UPA (Ukrajin's'ka Powstans'ka Armija — The Ukrainian Insurgent Army), was published in 1948 in the underground. Today it is almost unknown. He describes the symbolical types of the two Ukrainians. On the one side this is a fighter for the freedom and on the another — a traitor as well as a servitor to the conquerors.

While compiling Petro Poltava's material, the compiler — the active figure in the national-liberation movement of 1940-1950 — gave some details about the publicist, whom he knew personally. A special place is given to Petro Poltava's family who was persecuted by the communist regime.

Irena Davyd

Court Trial over Olena Stepaniv

The article is based on the archives materials at the KGB (Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti — The State Security Committee). They are connected with the investigation of the case of Olena Stepaniv. She was arrested in December 1949 and sentenced to 10 years of imprisonment for antisoviet nationalistic activity.

The author of the article tries to prove the absence of grounds of these charges and the incompetency of the Stepaniv's punishment.

The documents from Olena Stepaniv's personal case are placed in the publication as well as the extractions from the evidences, which she testified during the interrogations. These materials are published for the first time.

Jaroslav Dashkievych

Kengyrian Uprising on May 16 — June 26, 1954

The Kengyrian uprising of the prisoners of the GULAG (Gosudarstvennoje upravlenije lagieriej — The State Control of Concentration camps) in Kazakhstan belonged to those important actions against the system of political repressions and slave labour, which existed in the USSR during Stalin's times and which were tried to be preserved even after Stalin's death. The oppression of the uprising by the force of tanks, aviation and the army of the Ministry of Internal Affairs brought great sacrifices — nearly 600 people were killed. The survived leaders of the uprising were shot. The Ukrainian prisoners took an active part in the uprising. The article includes: the extracts of the bill of indictments and the sentence (1955) from the trial of the leaders of the uprising, two memoirs of the women-prisoners (an anonymous author and Ol'ga Hodiak) and one letter from that time (by Eva Bljuz).

Contents

<i>Petro Kahuji</i> . Materials and Documents to the History of the UPA, OUN in the Fund of the Central State Archives of the Superiors Bodies of Power and Administration of Ukraine	7
<i>Gryhory Dem'jan</i> . Twenty Five Insurgents' Songs	10
<i>Oresi Dzjuban</i> . Materials to the History of the UPA	43
<i>Taras Andrusyshyn</i> . Five Documents to the History of the National-Liberation Struggle in Lviv Region (1944-1947)	55
<i>Kostjantyn Bondarenko</i> . To the Question about Ukrainian-German Relationship in 1944.	68
<i>Konstjantyn Bondarenko</i> . Certificate on Joint Action, of the UPA and the AK in the Peremyshl Land in 1945.	88
<i>Vasyľ Kuk</i> . Petro Poltava's Little Known Booklet	93
<i>Irena Davyd</i> . Court Trial over Olena Stepaniv	106
<i>Jaroslav Dashkivych</i> . Kengyrian Uprising on May 16 — June 26, 1954.	114
<i>Mykola Dubas</i> . The Hulag's Encyclopaedia at Jack Rossi.	134
Summaries.	137

КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ВЕРХОВИНА"

Найнижчі тарифи, оперативність,
зручність, надійність!

Комерційний банк "Верховина" надає для Вас різноманітні банківські послуги:

- обслуговує всі види підприємств;
- надає довгострокові та короткострокові кредити;
- проводить кредитно-розрахункові операції;
- безкоштовно відкриває валютні, розрахункові, поточні рахунки юридичним та іншим особам;
- надає маркетингові та консультативні послуги.

Це один із перших банків в Україні, котрий отримав ліцензію на проведення операцій в іноземній валюті за новими правилами Національного банку України.

"Верховина":

- відкриває і веде поточні валютні рахунки юридичним особам;
- проводить розрахунки по експортно-імпортним операціям клієнтів;
- здійснює валютне обслуговування громадян і посередництво по купівлі і продажу валюти;
- залучає та розміщує валютні кошти підприємств у формі кредитів, депозитів, вкладів;
- надає гарантії на користь клієнтів і консультації з питань зовнішньоекономічної діяльності.

Банк "Верховина" відкрив широку мережу кореспондентських рахунків у колишніх республіках СРСР: Литві, Білорусі, Молдові, Казахстані, Росії, Татарстані, Азербайджані, Латвії, також у провідних країнах світу — Італії, Франції, Швейцарії, Німеччині, Канаді та проводить операції по перерахунку коштів.

290002, м. Львів, вул. Коперніка, 4
тел. (0322) 72-89-20, 72-25-48, 74-42-48
факс: (0322) 74-42-57

Чекаємо на Вас

Збірник статей
Україна в минулому
Випуск 3

Художник **О. Гірник**
Літературні редактори
М. Патерига, Н. Подольчак
Редактор англійського тексту **І. Бєхта**
Коректор **О. Бублик**
Технічний редактор **В. Безкоровайний**

Матеріал зверстаний і підготовлений до офсету на фірмі
«Веpr» Лтд м. Тернопіль, тел. (03522) 2-07-26

Здано на складання 28.12.92. Підписано до друку 12.08.93.
Формат 60x84^{1/16}. Папір друк. Друк. офс. Умовн. друк.
арк. 8,28. Сбл.-вид. арк. 9. Зам. 1289. Тираж 2000 прим.
Ціна за домовленістю.

Український поліграфічний інститут імені Івана Федорова.
Фенікс Лтд
290020 Львів, вул. Підголюско, 19/402.

Віддруковано в друкарні ГОСВ УВС Львівської області.
290008, м. Львів, вул. Кривоноса, 1